

KALEM SURESİ BAĞLAMINDA TEFSİR İHTİLÂFLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zeliha Mahinur AYDINLATAN

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Dr. Öğr. Üyesi M. Sami ÇÖLLÜOĞLU

**KALEM SURESİ BAĞLAMINDA TEFSİR İHTİLÂFLARI
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Zeliha Mahinur AYDINLATAN

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İslami Bilimler Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi M. Sami ÇÖLLÜOĞLU

KARABÜK

Nisan 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
1. BİRİNCİ BÖLÜM: TEFSİR İLMİNDE İHTİLAF	15
1.1. Tefsir İlmінде İhtilâf.....	15
1.2. Tefsirde İhtilaf Çeşitleri	18
1.3. Tefsirde İhtilaf Sebepleri.....	22
1.3.1. Lafız Kaynaklı İhtilâf Sebepleri	23
1.3.1.1. İ'râbu'l-Kur'ân	23
1.3.1.2. Kıraat.....	25
1.3.1.3. Lafzın Mücmel (Anlamının Kapalı) Olması	26
1.3.1.4. Lafzın Umûm-Husûs Oluşu	35
1.3.1.5. Meâni'l-Hurûf.....	37
1.3.1.6. Hurûf-u Mukatta	39
1.3.1.7. İstisnâ.....	40
1.3.1.8. Hakikat-Mecaz.....	42
1.3.1.9. Kelimenin Ziyâdeliği	44
1.3.1.10. İtlâk-Takyîd	46
1.3.2. Ayetlerin Genel Hususiyetine İlişkin İhtilâf Sebepleri.....	47
1.3.2.1. Siyâk Sibâk.....	47
1.3.2.2. Nâsîh-Mansûh	48
1.3.2.3. Esbâbu'n-Nüzûl	50

1.3.3.	Müfessir Kaynaklı İhtilâf Sebepleri.....	51
1.3.3.1.	Rivayetlere Yer Verip Vermemesi.....	52
1.3.3.2.	Mensûbiyet / Mezhep Taassubu.....	54
1.3.3.3.	Müfessirin Kişisel Bakış Açısı ve Donanımı.....	55
1.3.3.4.	Farklı Asırda Yaşama.....	56
2.	İKİNCİ BÖLÜM: KALEM SURESİNDE İHTİLAFI YORUMLARIN SEBEPLERİ.....	58
2.1.	Kalem Suresinin Genel Özellikleri.....	58
2.2.	İhtilaf Bağlamında Kalem Suresi.....	66
2.2.1.	Kalem Suresinde Yer Alan Lafız Kaynaklı İhtilâf Sebepleri.....	67
2.2.1.1.	İ'râbu'l-Kur'ân.....	67
2.2.1.2.	Kıraat Farklılıkları.....	71
2.2.1.3.	Lafzın Mücmel (Anlamının Kapalı) Olması.....	76
2.2.1.4.	Lafzın Umûm-Husûs Oluşu.....	90
2.2.1.5.	Meâni'l-Hurûf.....	91
2.2.1.6.	Hurûf-u Mukatta.....	94
2.2.1.7.	Kelime Ziyâdeliği.....	97
2.2.2.	Kalem Suresinde Yer Alan Ayetlerin Genel Hususiyetine ilişkin İhtilâf Sebepleri.....	98
2.2.2.1.	Siyâk Sibâk.....	98
2.2.2.2.	Nâsîh-Mansuh.....	103
2.2.2.3.	Esbâbu'n-Nüzûl.....	104
2.2.3.	Kalem Suresinde Yer Alan Müfessir Kaynaklı İhtilâf Sebepleri... ..	114
2.2.3.1.	Rivayetlere Yer Verip Vermemesi.....	115
2.2.3.2.	Mensûbiyet / Mezhep Taassubu.....	124
2.2.3.3.	Müfessirin Kişisel Bakış Açısı ve Donanımı.....	126
2.2.3.4.	Farklı Asırda Yaşama.....	178
SONUÇ.....		180
KAYNAKÇA.....		184
ÖZGEÇMİŞ.....		196

TEZ ONAY SAYFASI

Zeliha Mahinur AYDINLATAN tarafından hazırlanan “KALEM SURESİ BAĞLAMINDA TEFSİR İHTİLÂFLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi M. Sami ÇÖLLÜOĞLU .....

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 29/04/2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi M. Sami ÇÖLLÜOĞLU (KBÜ) .....

Üye : Doç. Dr. Şükrü MADEN (KBÜ) .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU (BÜ) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Zeliha Mahinur AYDINLATAN

İmza :

ÖNSÖZ

İslâmiyet'in geniş coğrafyalara yayılması, birbirinden değişik kültürlerin Kur'ân-ı Kerim ile karşılaşması ve dil farklılıkları Kur'ân ayetlerinin, yorum getirilerek izah edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Tefsir ismi ile literatürlere geçen bu yorumlama faaliyeti, ilk dönemlerde sadece rivayet yolu ile yapılırken, gerek vahyin muhâtabı olan sahabelerin huzur-u ilâhîye göç etmesi, gerekse dünyevî gelişmeler sonucu yeni ihtiyaçların doğması rivayetin yanında dirayeti de kaçınılmaz kılmıştır. Yine hayat şartlarının ve yaşam biçimlerinin değişimi, ayetlerin işârî, sosyolojik, ilmi vb. açılardan da yorumlanmasını beraberinde getirmiştir. Bahsedilen saiklerle ayetlere farklı bakış açısı ise müfessirler arasında *ihtilâf* olarak adlandırılan yorum farklılıklarına sebep olmuştur.

Kalem suresinin ilk inen surelerden olmasının, içindeki ayetlerin oluşturduğu konu bütünlüğü göz önüne alındığında, beraberinde İslâm'ın doğduğu ortam hakkında da bilgileri taşıdığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede söz konusu surenin tefsir kaynaklarında hangi açılardan farklı yorumlandığı, Kalem suresini araştırmaya değer konulardan biri haline getirmektedir.

Kalem suresi, Ulûmu'l-Kur'ân çerçevesinde bakıldığında birçok ilki bünyesinde barındırmaktadır. Gerek ilk hurûf-u mukatta ile başlayan ayetin, gerek ilk kasem ifadesinin, gerekse ilk kıssa örneğinin yer aldığı bu surenin, farklı yorumlar ışığında, ihtilâf sebepleri de göz önünde bulundurularak incelenmesi önem arz etmektedir.

Araştırmanın konusunu belirleme, taslağını oluşturma, ilerleme seyrinin takibi gibi konularda baştan sona kadar benden desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğrt. Üyesi M. Sami Çöllüoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Eğitimim ve tez yazım sürecinde manen destek olan eşim İsmail Aydınlatan'a, eğitimim ve araştırmam boyunca yalnız kalmayı dert etmeyip araştırmanın doğru süreçte ilerleyebilmesinde fedakârlıkta bulunan evlatlarım Beyda Aydınlatan ve Melih Aydınlatan'a şükranlarımı iletirim. Araştırmanın biçimlenmesi, düzenlenmesi ve ilerleme aşamasında maddi

manevi hiçbir desteğini esirgemeyip yol gösteren kıymetli kardeşim Arş. Gör. Dr. Zeynep Mehlika Uluçam Kırbağ' a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

Kronolojik bakımdan Kur'ân'ın ilk nâzil olan surelerinden Kalem suresi, bu özelliğiyle pek çok Kur'ânî hususiyete ilk defa kendisinde rastlanılan bir suredir. Hurûf-u mukatta, aksâm, tehaddi, emsâl ve kıssa gibi Kuran'a ait ifade ve anlatım tarzlarının ilk örneklerini taşıyan bu sure, sosyal hayata intizam getirecek, hem bireysel hem de toplumsal bilinci harekete geçirecek önemli anlamsal içeriklere sahiptir. Surede ahiret hayatının hatırlatıldığı ayetlerin yanı sıra, bazı ayetlerde âlemlere öğüt olarak gönderilen Kur'ân'ın buyruklarına uymanın önemi vurgulanmaktadır. Yine surede ilahi seslenişe kulak asmayarak onunla alay eden müşrikler kınanırken aynı zamanda Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvet mücadelesinin, Allah (c.c.) tarafından desteklendiği de müjdelenmektedir.

Tefsir literatüründe “ihtilâf” olarak isimlendirilen müfessirler arasındaki yorum farklılıklarına rastlamak, Kur'an'ın pek çok yerinde olduğu gibi Kalem suresinde de söz konusudur. Araştırmada Kalem suresinin tefsirinde yer alan farklı yorumlar tespit edilmiştir. Bu yorumlar, ihtilâf nedenlerine göre kategorize edilerek, ilgili ayetler çerçevesinde açıklanmıştır. Farklı olan bu görüşlerin hangi müfessire ait olduğu ve görüşlerin sayısal karşılıkları tablolar halinde gösterilmiştir. Tablolarda müfessirlerin vefat tarihleri belirtmek sureti ile yapılan yorumların kronolojik seyri hakkında özet bilgi aktarılmış ve istatistiksel veriler elde edilmiştir. Böylece ilgili surenin tefsirlerinde yer alan ve farklı dönemlerde yapılmış olan ihtilâflı yorumlara daha kolay ulaşılması hedeflenmiştir.

Yapılan araştırmanın sonucunda Kalem suresinin tefsirlerinde yer alan yorum farklılıkları, surenin anlam bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Müfessirlerce yapılan bu ihtilâflı yorumların, surenin anlamsal boyutuna kattığı zenginlik tespit edilmeye çalışılmıştır. Birbirinden farklı olan görüşlerin, ihtilâfa düşülme sebepleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalem suresi, İhtilâf, Tefsirde ihtilâf, Yorum farklılığı.

ABSTRACT

Comprising the first verses of the Quran, the Surah of al-Kalem, is a surah where many Qur'anic features are seen for the first time. This surah, which involves the first examples of the expressions and phrases of the Qur'an such as Huruf-u muqqatta, aqsām, al-tahaddi, amsal, and parable, has important semantic contents that will bring order to social life and raise both individual and social consciousness. Along with the verses in the Surah that inform us of the afterlife, several verses emphasize the importance of carrying out the Quran's orders that were sent for the great benefit for human beings. Although the polytheists who ridiculed him by ignoring the divine summons are denounced in the Surah, it is also lauded that Allah recognized the Prophet Muhammad's (peace be upon him) struggle for prophethood (c.c.).

In the literature, differences in tafsir that are labeled as "controversy" between commentators, are included in the Surah of al-Kalem, as well as many other sections of the Quran. In the study, different interpretations in the tafsir of the Surah of al-Kalem were found. These comments are categorized according to the reasons of controversy and explained in pursuant to the relevant verses. The commentators of these different interpretations and their numbers are demonstrated in tables. Marking the dates of death of the commentators in the tables, brief information was given to the reader about the chronological course of the interpretations made and statistical data were obtained. Thus, it was aimed to reach the controversy interpretations in the tafsir made in different periods of the relevant surah more easily.

As a result of the study, the differences in interpretations in the tafsir of Surah of al-Kalem were scrutinized within the content integrity. The aim was to determine to what extent these controversial interpretations made by the commentator tally with the message intended to in the Surah. The reasons behind this controversy between different interpretations were discussed.

Keywords: Surah of al-Kalem, Controversy, Controversies in Tafsir, Difference in Interpretation

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kalem Suresi Bağlamında Tefsir İhtilâfları Üzerine Bir İnceleme
Tezin Yazarı	Zeliha Mahinur AYDINLATAN
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi M. Sami ÇÖLLÜOĞLU
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	29/04/2021
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	196
Anahtar Kelimeler	Kalem suresi, İhtilâf, Tefsirde ihtilâf, Yorum farklılığı.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	An Investigation on the Controversy of Tafsir in the Context of Surah al-Kalem
Author of the Thesis	Zeliha Mahinur AYDINLATAN
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi M. Sami ÇÖLLÜOĞLU
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	29/04/2021
Field of the Thesis	Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	196
Keywords	Surah of al-Kalem, Controversy, Controversies in Tafsir, Difference in Interpretation

KISALTMALAR

- b.** : bin
- c.c.** : Celle Celâluhu
- çev.** : Çeviren
- DİB** : Diyanet İşleri Başkanlığı
- EKEV** : Erzincan Eğitim ve Kültür Vakfı
- Hız.** : Hazreti
- İFAV** : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
- M. Ü.** : Marmara Üniversitesi
- nşr.** : Neşreden
- sad.** : Sadeleştiren
- s.a.v.** : Sallalâhu Aleyhi ve Sellem
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- thk.** : Tahkik eden
- trc.** : Tercüme eden
- ts.** : Tarihsiz
- UMDE**: Uygulamalı Mühendislik Deneyimi Eğitimi
- v.** : Vefat tarihi
- vb.** : Ve benzeri
- vd.** : Ve diğerleri
- yy.** : Yüzyıl
- y.y.** : Yayıncı Yok

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kur'ân-ı Kerim mesajlarını doğru anlamak, ilâhî murâda ulaşmak ve bu mesajları yaşam prensibi haline getirebilmek çoğu zaman tefsir kaynaklarına başvurmayı zorunlu kılmaktadır. Her surede olduğu gibi ilk inzâl olan surelerden biri olan Kalem suresinin ilâhî buyruklarını doğru anlayabilmek ve bu doğrultuda yaşamı dizayn edebilmek tefsir kaynaklarında sure hakkında yapılmış olan farklı yorumların kavranmasını önemli hale getirmektedir. Bu yorumların hangi nedenlerle farklı yorumlanmış olabileceğini doğru anlamak, tefsirindeki ihtilâf nedenlerini kavrayabilmekle mümkün olacaktır. Söz konusu ihtilâf nedenlerinin ilgili surenin tefsirlerine ne derece etki ettiği ve hangi farklı açılardan değerlendirildiği bu noktada önemlidir. Araştırmanın konusu; Kalem suresinde yer alan ihtilâflı yorumların tefsir metinlerinde hangi çerçevede farklılık arz ettiği, bu farklılıkların, surenin anlamsal boyutunda ne gibi değişikliklere tesir ettiğinin tespit edilmesidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

İnsanlığa bir öğüt ve rehber olarak Allah (c.c.) tarafında indirilen Kur'ân-ı Kerim, hem dünya yaşantısını düzene koyup sosyal bir varlık olabilme yolunda hem de her şeyin karşılık bulacağı ahiret bilincini yerleştirmek noktasında ilk indiği andan itibaren kıyamet vaktine kadar kılavuz olma özelliğini sürdürecektir. Vahyinin tamamlanması sonrasında tüm insanlığın bir değeri olmak sureti ile hayatın içerisinde aktif olarak yerini alan Kur'ân'ın, doğru anlaşılmasında, ilk muhataplardan sonraki nesillerde ortaya çıkan kültürel farklılıklar, yaşam tarzları ve standartlarındaki değişiklikler-değişimler, dil farklılıkları gibi hususlardan kaynaklı bazı sorunsallarla karşı karşıya geldiğini söylemek mümkündür. İşte bu sıkıntıların neden olduğu anlaşılabilirliğin önündeki engellerin bertarafında, dolayısıyla da vahyin doğru anlaşılmasında müfessirlerin yaptıkları yorumların ve açıklamaların önemli katkılarının olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada amaçlanan; Kur'ânî özellikler bakımından ilkleri bünyesinde taşıyan Kalem suresinin tefsir kaynaklarında nasıl yorumlandığını, literatürde öne çıkan müfessirlerin tespitlerini günümüze taşıyarak anlayabilmektir. Bu yapılırken erken dönemden günümüze kadar yapılan yorum farklılıklarının kronolojik kesitlerinin

tespiti yapılmaya çalışılmış, söz konusu farklılıklardaki sebepler de göz önünde bulundurularak surenin anlamsal boyutuna olan etkisinin tespiti hedeflenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tefsirde ihtilâf ve bu ihtilâfların nedenleri yer almaktadır. Söz konusu nedenler açıklanırken, Ulûmu'l-Kur'ân terimleri ile izahatlarında Zerkeşî (v. 794/1392)'nin *el-Burhan* ismi ile şöhret bulmuş eserine başvurulmuştur. Suyûti'nin (v. 911/1505) Kur'ân ilimlerine dair bütün konuları içine alan ve bu alanda otorite kabul edilen *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinden de faydalanılmıştır. İhtilâf konusunun açıklanmasında Batalyevsî (v. 521/1127)'nin *et-Tenbîh 'ale'l-esbâbi'l-mûcibeti li'l-ḥilâf beyne'l-müslimîn*, Şâtıbî (v. 790/1388)'nin *el-Muvâfakât*, Ahmed Emîn (v. 1954)'in *Fecrü'l-İslâm* gibi alanında şöhrete sahip alimlerin eserlerine başvurulmuştur. Yine bu alanda ihtilâf ve sebeplerinin kategorize edilerek izahatlerinin yapıldığı Ferruh Kahraman'a ait *Tefsîrde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri* isimli teziden yararlanılmıştır. Konu hakkında literatürde yer alan makalelerden istifade edilmiştir. İhtilâflı konulara örnek verilirken eş-Şâyi'nin *Esbâbü İhtilâfi'l-Müfessirîn* adlı eserinden ve Abdülillah el-Hûrî'nin *Esbâbu İhtilâfi'l-Müfessirîn fi Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm* adlı tez çalışmasından faydalanılmıştır. Araştırmada ayet manaları, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait *Kur'ân-ı Kerim Meâli*'nden yararlanılarak verilmiştir. Surede yer alan bazı ifadelerin kelime anlamları açıklanırken Cevherî (v. 400/1008)'ye ait *es-Sıhâh*, Zemahşerî (v. 538/1144)'ye ait *Esâsü'l-Belâgat*, İbn Manzûr (v. 711/1311)'a ait *Lisânu'l-Arap* gibi olabildiğince ilk dönem sözlüklerinden faydalanılmıştır.

İkinci bölümde ise araştırmanın sınırları kapsamında, tefsir metinlerinden Kalem suresi ile ilgili yapılmış olan ihtilâflı yorumlar tespit edilmiştir. Bu yorumların sahiplerine ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Suredeki ayetlerin tefsirlerinde yapılmış olan yorumlara zenginlik katması açısından, tefsirinde farklı metotlar kullanan müfessirler tercih edilmiştir. Bu bağlamda tefsirinde rivayet metodu kullanması ile tanınan Taberî (v.310/922)'nin *Câmi'u'l-Beyân*, Begavî (v. 516/1122)'nin *Meâlimü't-Tenzil* ve İbn Kesîr (v. 774/1373)'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, isimli eseri gibi öne çıkan kaynaklardan faydalanılmıştır. Dirayet metodunu kullanması ile ün yapmış olan Ebussuûd (v. 982/1574)'un *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*'i, Râzî (v. 606/1209)'nin *Mefâtihu'l-*

Gayb'ı başvurulan kaynaklar arasındadır. İbnu'l Arabî (v. 638/1240)'nin *Tefsîru İbn Arabî* , Bursevî (v. 1137/1725)'nin *Rûhu'l-Beyân* ve Âlûsî (v. 1270/1854)'nin *Rûhu'l-Meânî* adlı eserleri, işâri tefsir metodunda tanınmış olmalarından dolayı araştırmada kaynak olarak tercih edilmiştir. Tefsirdeki mezhebi yaklaşımları görebilmek açısından Mu'tezile görüşe sahip Zemahşerî (v. 538/1144)'nin *el-Keşşâf* isimli eseri; Şii görüşe sahip olan Hâşim el-Bahrâni (v. 1107/1698)'nin eseri *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân* ile Kâşânî (v. 736/1335)'nin eseri *Tefsîru's-Sâfi* araştırma sınırlılıklarına dahil edilmiştir. Ayetleri ictimâi yönden değerlendiren Merâğî (v. 1371/1952) ve eseri *Tefsîru'l-Merâğî* ile Seyyid Kutup (v. 1387/1966) ve eseri *fi Zilâli'l-Kur'ân* araştırmaya dahil edilen kaynaklar arasındadır.

Ayet yorumlarının ihtilâflı olduğu yerlerde, müelliflerin vefat tarihleri ile birlikte, hangi görüşe tefsirinde yer verdiğinin aktarıldığı bir tablo araştırmaya eklenmiştir. Bu tabloya aynı zamanda mevzu ile ilgili görüşlerin kaç müfessir tarafından eserinde yer verdiği istatistiksel veri olarak aktarılmıştır.

Son olarak araştırma kapsamı dâhilindeki eserlerde yer alan ihtilâflı yorumlar değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirme ve sonuç kısmında tartışılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

İhtilâflı yorumların tespit edilebileceği tefsir kaynaklarının tamamına ulaşabilmek söz konusu değildir. Bu çerçevede araştırmaya bazı sınırlılıkların getirilmesi kaçınılmaz hale gelmektedir.

Bu sebeple araştırmada tefsir ilminin erken dönemlerden, günümüze kadar gelen sürede, her yüzyıl içerisinde telif edilen eserlere başvurularak görüşlerin alınması ve araştırmada yer verilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede her bir yüzyılın başından, ortasından ve sonundan olmak üzere, tefsir ilminde şöhret bulmuş birer müfessirin eseri incelenmek üzere araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya çeşitlilik katması açısından, bazı dönemlerde farklı tefsir metodu tercih eden birden fazla müfessirin eserinden de faydalanılmıştır. Böylece sure hakkındaki ihtilâflı görüşlere ulaşılabilme adına 50'den fazla tefsir eserinden faydalanılmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: TEFSİR İLMİNDE İHTİLÂF

1.1. Tefsir İliminde İhtilâf

İhtilâf kelimesi, Arapça خ ل ف *hlf* kökünden türemiş olup, iftiâl babının mastarıdır. Aynı zamanda isim olarak da kullanılmaktadır. Sözlükte, ahmak olmak, süt ve diğer gıdaların bozulması/bayatlaması, geriye dönmek/geride kalmak, oruçlunun ağzından çıkan kötü koku, çocuğun kendisi için düşünülen iyi niyeti boşa çıkarması, çocuğun babasının yolundan gitmeyip sapması, birinin yerine geçmek, hastalıktan yemek yiyememek, muhâlif olmak gibi anlamlara gelmektedir.¹

İstilâhen ise ihtilâf, “davranış ve/veya sözde birinin izlediği yoldan başka bir yol izlemek”, “görüş ayrılığı, farklılık, anlaşmazlık” anlamlarında kullanılmaktadır.²

Kur’ân-ı Kerim’de ihtilâf kelimesinin türediği kök, “خلف” şeklinde 49 kere müstakil ayette, dört kere de iki farklı ayette olmak üzere toplam 53 kere zikredilmiştir. Bu ayetlerin 22 tanesinde kelime “ardından/arkasından gelmek” anlamlarında kullanılmıştır.³ 13 müstakil ayette ise “sözünden/ahdinden/vaadinden

¹ Mecduddin Muhammed b. Ya’kub Firûzâbâdî, “hlf”, *el-Kamûsu’l-muhît* (Beyrut: Heyetü’l Mısri Âmmetü’l-kitâb, 1399-1979), 3/132-133; Ali b. İsmail b. Side, “hlf”, *el-Muhkem ve’l-muhîtu’l-a’zam fi’l-luğa*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Kâhire: Ma’hedü’l-mahtûtâtî’l-Arabiyye, 1391-1971), 5/120; İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcu’l-lüğa ve sihâhi’l-Arabiyye*, thk. Ahmet Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-ilm li’l-melâyîn, 1399-1979), 4/1354-1357; Ebû’l Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mukrîm İbn Manzûr, “hlf”, *Lisânu’l-Arap* (Kâhire: Dâru’l-meârif, 1119-1707), 2/1234-1237; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, “hlf”, *el-Misbahu’l-münir fi garibi’s-şerhi’l-kebir li’r-rafiî*, thk. Abdülazim eş-Şenâvî (Kâhire: Dâru’l meârif, ts.), 1/178; Ebû’l-Kâsım İsmail İbn Abbâd, “hlf”, *el-Muhît fi’l-luğa*, nşr. Muhammed Hasan el-Yasin (Beyrut: Âlemü’l-kütüb li’l-melâyîn, 1994), 4/345-350; Muhammed Murtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, “hlf”, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Abdulfettah el-Halû (Kuveyt: et-Turâsu’l- Arabî, 1406-1986), 23/240-281.

² Hafsa Kesgin, “Mâliki Mezhebinde Mezhep İçi İhtilâf”, *Diyanet İlmî Dergi*, 21/1 (Ocak, Şubat, Mart 2020), 19; Şükrü Özen, “ihtilâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/565; Ferruh Kahraman, “Tefsir Usûlünde İhtilâf Algısının Bazı Çıkmazları ve İhtilâfa Alternatif Bakış Açısı”, *Usul İslâm Araştırma Dergisi*, 12/12 (Aralık, 2009), 150; Osman Kara, “Müfessirlerin Sahih Yorum Farklılıklarının Sebepleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11/3 (2011), 78; Halil Aldemir, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre İhtilâf* (İstanbul: Kitâbi Yayınevi, 2010), 31; Ferruh Kahraman, *Tefsirde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 13.

³ Bakara 2/66, 55; Âl-i İmran 3/170; Nisâ 4/9; A’râf 7/17, 150; Enfâl 8/57; Yûnus 10/92; Ra’d 13/11; Meryem 19/64; Tâ-Hâ 20/110; Enbiyâ 21/28; Hac 22/76; Furkân 25/62; Sebe’ 34/9; Yâsin 36/9, 45; Fussilet 41/14, 25, 42; Ahkâf 46/21; Cin 72/27.

dönmek/caymak” anlamlarına gelmektedir.⁴ Söz konusu kelime, “yok edip yerine yenisini getirmek/egemen kılmak, yerine geçmek” anlamlarında ise 11 farklı ayette yer almaktadır.⁵ Aynı kelimenin “geride kalmak” manasında kullanıldığı altı ayet mevcuttur.⁶ Bir ayette de “kaçma/vazgeçme” manasında zikredilmektedir.⁷

Hlf kökü “اختلاف” şeklinde Kur’ân’da yedi müstakil ayette zikredilmektedir.

Bu ayetlerin beş tanesinde “ardı sıra gelmek” manasına gelirken, birinde “çelişki”; diğerinde ise “birbirinden farklı” anlamı taşımaktadır. Kelimenin “اختلف” şeklinde zikredildiği ayet sayısı ise müstakil olarak 16;⁸ tek ayette de üç defa⁹ yer almak üzere, toplam 19’dur. 19 ayetin hepsinde de kelime, “anlaşmazlığa/ayrılığa düşmek” manalarına gelmektedir.

İhtilâf kavramı, çeşitli ilimler için farklı yönleri ile değerlendirilmektedir. Örneğin belâğat ilmi, ihtilâfî sözdeki fesahat yönünden değerlendirirken, sosyal bilimler, bireyler ve toplumlar arasındaki farklılığı ifade ederken öne çıkarmaktadır.¹⁰

Hadis ilminde ihtilâf, rivayetlerin arasındaki farklılıkları konu edinmektedir. Makbul olan bir hadisin, kendisi gibi kabul görmüş bir ya da daha fazla hadise veya diğer delillere zâhirî ya da bâtınî olarak muhâlif olmasını ve bu muhâlefetin giderilmesini inceleyen ilim, “Muhtelifu’l-hadis” ismini almaktadır. Söz konusu ilim, rivayetteki mana hususunda meydana gelen ihtilâfları incelemektedir.¹¹

Fıkıh ilminde ihtilâf, furu’ hususunda fâkihlerin farklı görüşlerini kapsamaktadır. Böylece icmâdaki farklılıklar çeşitli yönleri ile değerlendirmeye alınmıştır. Zira icmâdaki ihtilâf, İslâm Hukuku kuralları ya da küllî kaidelerin

⁴ Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/9, 194; Tevbe 9/77; Ra’d 13/31; İbrahim 14/22, 47; Tâ-Hâ 20/58, 86, 87; Hac 22/47; Rûm 30/6; Zümer 39/20.

⁵ En’âm 6/133; A’râf 7/129, 142, 169; Hûd 11/57; Meryem 19/59; Nûr 24/55; Sebe’ 34/39; Zuhruf 43/60.

⁶ Tevbe 9/81, 118, 120; Fetih 48/11, 15, 16.

⁷ Tâ-Hâ 20/97.

⁸ Bakara 2/176, 253; âl-i İmrân 3/19, 105; Nisâ 4/157; Enfâl 8/42; Yûnus 10/19, 93; Hûd 11/110; Nahl 16/64, 124; Meryem 19/37; Fussilet 41/45; Şûrâ 42/10; Zuhruf 43/65; Câsiye 45/17.

⁹ Bakara 2/213.

¹⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Usûlü*, sad. Abdulaziz Hatip (İstanbul: Semerkand, 2018.), 1/208; Kahraman, *Tefsirde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri*, 15.

¹¹ Bilmen, *Büyük Tefsir Usûlü*, 1/208; Aldemir, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre İhtilâf*, 23.

belirlenmesi gibi fıkıh ilminin farklı alanlarının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.¹²

İhtilâf konusunun farklı alanda incelendiği bir başka ilim kelâm ilmidir. Kelâm ilminde ihtilâf, mevcudiyetteki farklılıkları konu almaktadır. Bu farklılıklar ise “çeşitlilik oluşturan” ve “tezatlık oluşturan” görüşler olmak üzere iki ayrı alanda değerlendirilmektedir. Kelâm ilminde felsefî görüşlere yer verilmesi, aynı zamanda felsefenin konu edindiği “iki şey arasındaki” ihtilâfları da kapsamaktadır.¹³

Tefsir ilminde ise ihtilâf, sebepleri açısından geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Bu yelpazenin geniş tutulması ise, tefsirde ihtilâfın tarihî seyri ile doğrudan ilişkilidir.

Peygamber ve sahabe döneminde, ilâhi muradın anlaşılması hususunda ayetlerin açıklanması, vahyin ilk muhâtaplarından doğrudan bilgi alınması, Kur’ân kelâmının kendi dilleri olan Arapça lisanından olması ve sonraki nesle doğrudan nakil yolu ile aktarıldığı için ihtilâf neredeyse yok denecek kadar azdır.¹⁴ Ne var ki, Peygamberimiz (s.a.v)’in vefatının ardından özellikle müşkil ayetlerin tefsirinde ihtilâfın arttığı görülmektedir. Tefsire isrâiliyyatın ve bazı uydurma haberlerin dâhil edilmesi bu alanda ilk ihtilâfların oluşmasına sebep olmuştur. Daha sonra ise dirayet tefsirlerinde yorumlara yer verilmesi ve muhtelif mezhep sahiplerinin kanaatlerini ispat çabaları gibi nedenler, ihtilâfın gelişmesinde büyük ölçüde etkili olmuştur.¹⁵

Hicrî II. yy.’ın başlarından hicrî VIII. yy.’ın başlarına kadar, müfessirlerin ayetleri yorumlamada kelâm ilmüne başvurarak tefsiri bu ilim ile bütünleştirmeleri ve mezhebî ya da siyâsî görüşlerini ispatlama çabaları, tefsirde ihtilâfların daha da çoğalmasına sebep olmuştur. XIV. yy.’a gelindiğinde, batı kültürünün de etkisi ile toplumda meydana gelen sosyal, ilmî ve entelektüel problemlere müfessirlerin cevap

---

¹² Aldemir, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre İhtilâf*, 22; Kahraman, *Tefsirde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri*, 15.

¹³ Bilmen, *Büyük Tefsir Usûlü*, 1/208; Aldemir, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre İhtilâf*, 24.

¹⁴ Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâduhû, 1358-1940), 561-562; İhsan Emîn, *Menhecû’ n-nakd fi’t-tefsîr* (Beyrut: Daru’l-Hâdî, 1428-2007), 24.

¹⁵ Ahmed Emîn, *Fecru’l İslâm* (Kahire: Matbaatü’l-İtimat, ts.), 1/228-243; Bilmen, *Büyük Tefsir Usûlü*, 1/147-156; Kara, “Müfessirlerin Sahîh Yorum Farklılıklarının Sebepleri”, 74.

verme çabaları tefsir ilmine yansımış ve ihtilâf çeşitliliğinde bu doğrultuda artış gerçekleşmiştir.¹⁶

Bazı alimlerin, tefsirde ihtilâf söz konusu olduğunda, tercih edilecek görüş hususunda bir yöntem izledikleri görülmektedir. Eğer sahabe ve tâbiîn tefsiri arasında bir ihtilâf söz konusu ise sahabenin görüşü alınır. Ancak içtihadî fakat semâi olmayan mevzularda daha kuvvetli olan tercih edilir. Tâbiînden olup, iki farklı yorumu olan müfessirin bu görüşleri bağdaştırılır. Bağdaştırmanın mümkün olmadığı durumlarda ise son yapılan yorum alınır. Fakat iki yorum da sağlam bir rivâyet zincirine dayalı olarak yapılmışsa, bu kez iki yorum birden tercih edilir.¹⁷

1.2. Tefsirde İhtilaf Çeşitleri

Tefsirde ihtilâf konusu, değişik dönemlerde, değişik tasniflere tâbi tutulmuştur. Örneğin, bazı alimler, ihtilâfın bir kısmını helal, bir kısmını haram saymaktadır. Onlara göre helal olan ihtilâflar kıyas yoluyla ulaşıp, te'vil edilen ihtilâflardır. Haram kabul edilen ihtilâflar ise Kur'ân ve hadiste belirtilenlere ters düşen ihtilâflardır.¹⁸ Bu iki yönlü ihtilâf farklılığını Kurtubî (v. 671/1271), kişinin kendi hevâsına uygun tercihte bulunduğu te'vili haram; tefsir usûlüne uygun, Arapça dil özellikleri de dikkate alınarak yapılan te'vili ise helal olarak vasıflandırmaktadır.¹⁹ Şu durumda müfessirin, mütekellimin murâdına ve lafzın siyâkına bakmaksızın, kendi hevâ, heves ya da dâhil olduğu mezhep taassubu doğrultusunda yapmış olduğu tefsir bâtil kabul edilmektedir.²⁰

Tefsir usûlünün öncülerinden kabul edilen Zerkeşî (v. 794/1392) *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an* isimli eserinde tefsir ile te'vil arasındaki farkı açıklarken, mezhep taassubu ile tercih edilen te'vilin hatalı tercih ve ayete muhâlif bir durum olduğundan bahsetmektedir. Bu duruma örnek olarak da Rahman suresinde yer alan “ (Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir, birbirlerine kavuşuyorlar”²¹ ayetindeki²² “iki deniz”i

¹⁶ Kahraman, *Tefsirde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri*, 101-115.

¹⁷ Bilmen, *Büyük Tefsir Usûlü*, 1/209, 210.

¹⁸ İdrîs, *er-Risâle*, 560,562.

¹⁹ Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Beyrut: Müesseseti'r-Risâle, 1427-2006), 1/31-32.

²⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 225.

²¹ Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli* (Ankara DİB Yayınları, 2011), 595.

Hiz. Ali ve Hiz. Fâtîma olarak yorumlayan müfessirleri vermiştir. Surenin devamındaki “ O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar”²³ ayetindeki “inci ve mercan”ı da Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin olarak yorumlayan müfessirleri örnek göstererek ayetin manasına muhâlif bir durum olduğunu belirtmiştir.²⁴

Ömer Nasûhi Bilmen (v. 1883/1971), *Büyük Tefsir Tarihi* adlı eserinde ihtilâfın delile dayalı olarak, aynı amaçta, farklı yolların tercih edilmesi olduğunu belirtmektedir. Hilâf ise delile dayalı olmaksızın amaç ve izlenen yoldaki farklılıktır. Ona göre bu durumda ihtilâf rahmet, hilâf ise bid’attır. Ayrıca iki görüş arasındaki farkın ihtilâf sayılmasını, çağdaş zamanda dile getirilmesine bağlamaktadır. Farklı dönemlerde meydana gelen birbirine zıt algılanan görüşler ihtilâf değil, hilâftır.²⁵

İslâm düşüncesinde ihtilâf, *usûlü’-d-dîn* (inanç konuları) ve *fürûu’-d-dîn* (fikhî hükümler) açısından yorumlanarak, meşrûiyeti değerlendirilmektedir. Buna göre inanç konularında Allah (c.c.)’ın varlığı ve birliğine aykırı gerçekleşen ihtilâf meşrû sayılmazken, Allah (c.c.)’ın sıfatları, iradesi gibi konularda ihtilâf bid’at kabul edilmektedir. Fikhî hükümler konusundaki müctehid ihtilâfları ise müsamaha ile karşılanmaktadır.²⁶

Tefsir alanında ihtilâf çeşitlendirmeleri, “tenevvü” ve “tezat” ihtilâflarıdır. Tenevvü ihtilâfına eserinde ilk değinen, hicrî III. yy. müctehitlerinden Mervezî (294/907)’dir.²⁷ İhtilâf tanımını yaparken, tenevvü ve tezat ihtilâfına sistemli olarak ilk değinen müfessir ise İbn Teymiyye (v. 728/1328)’dir.²⁸ İbn Teymiyye’ye göre selef, tefsirde çok az ihtilâfa düşmüştür ve bu ihtilâflar tezat ihtilâfları değil tenevvü ihtilâflarıdır.²⁹ Müfessir, *Mukaddime fî usûli’t-tefsîr* isimli eserinde tenevvü ihtilâfının iki şekilde gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Birincisi lafzın birden fazla anlamının

---

²² Rahman 55/19.

²³ Rahman 55/22.

²⁴ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû’l-Fâzıl İbrahim (Kahire: Dârü’t-Türâs, 1404-1984), 2/151, 152.

²⁵ Bilmen, *Büyük Tefsir Usûlü*, 1/207.

²⁶ Özen, “ihtilâf”, 255,256.

²⁷ Cemalettin Divlekçi, “Tefsirde Yorum Farklılığına Yol Açan Sebepler”, *EKEV Akademi Dergisi*, 18/58 (2014), 2.

²⁸ Kahraman, “Tefsîr Usûlünde İhtilâf Algısının Bazı Çıkmazları ve İhtilâfa Alternatif Bakış Açısı”, 135; Kahraman, *Tefsîrde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri*, 4; Divlekçi, “Tefsirde Yorum Farklılığına Yol Açan Sebepler”, 2.

²⁹ Takiyyüddin Ahmet b. Abdülhalîm b. Teymiyye, *Mukaddime fî usûli’t-tefsîr*, thk. Adnan Zarzûr (Dımaşk, y.y., 1392-1972), 38-44; Takiyyüddin İbn Teymiyye, *et-Tefsîru’l-kebîr*, thk. Abdurrahman Umeyra (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts), 2/194.

olup, müfessirler tarafından farklı anlamların tercih edilmesi şeklindedir. Müellif, tıpkı Allah (c.c.)’in, Peygamberimiz (s.a.v.)’in ve Kur’ân-ı Kerim’in isimlerinin birden fazla olmasını ve birinin kullanılmasının diğerlerine ihtilâf olmadığını örnek göstererek, ayetlerin farklı anlamlarının tercih edilebilirliğine dikkat çekmiştir. Ona göre, ikinci ihtilâf ise lafzın umûm veya has olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda verdiği örneklerden biri Fâtır suresi 32. ayette geçen “...onlardan kendilerine zulmedenler vardır...” ifadesidir. Teymiyye (v. 728/1328) “kendilerine zulmedenler” için faiz yiyenler yorumunun yapılabileceği gibi zekâtтан men edenler, malını tasadduk etmeyenler gibi yorumların da yapılabileceğini ifade etmektedir.³⁰ Müfessir, tezat ihtilâfını, ister fer’i, ister aslî konuda olsun, görüşlerin birbirleri ile çelişmesi olarak tanımlamaktadır.³¹

Tezat ihtilâfına değinen bir başka kişi de Tûfi (v. 716/1316)’dir. O ihtilâfı tezat olan ihtilâf ve tezat olmayan ihtilâf olarak iki kısımda değerlendirmektedir. Bu farklılığın nedenini ise ayetin manasının zâhirî olup olmamasına bağlamaktadır.³²

İhtilâf çeşitlendirmelerinden bir başkası da İbn Cüzeyy el-Kelbî (ö.741/1340)’ye aittir. Kelbî, birinin tezat, ikisinin tezat olmayan şeklinde, üç çeşit ihtilâf olduğunu belirtmektedir. Tezat olmayan ihtilâflardan ilki, ayetin yorumunda farklılık olmasına rağmen manasında ittifak olan tefsirdir ve müelliflerin çoğunun ihtilâfı bu yöndedir. İkincisi ise mananın anlaşılması için birbirlerinden farklı örneklerle ayetin yorumlanmasıdır. Bu ihtilâfta yine ayetin manasında ittifak söz konusudur. Tezat ihtilâfında ise ayetin manasına yansıyan ve birinin tercih edilmesinin söz konusu olduğu yorum farklılıkları yer almaktadır. Meydana gelen mana farklılıklarından birini tercih söz konusu olduğu için de asıl ihtilâf ile kastedilenin tezat ihtilâfı olduğu vurgulanmaktadır.³³

Şâtıbî (v. 790/1388) ise ihtilâfı “hakîki ihtilâf” ve “zâhirî ihtilâf” olarak isimlendirmektedir. Ona göre heves ve hevâ uğruna, şeriatin kesin yargılarına ters olan

---

³⁰ Teymiyye, *Mukaddime*, 38-44.

³¹ Takiyyüdü’n Ahmet b. Abdülhalîm b. Abdüsselâm b. Teymiyye, *İktidâü’s-sırâdi’l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi’l-cahîm*, thk. Abdülkerîm b. Nâsir el-Akl (Riyad: Dâr İşbiliya, 1419-1998.), 1/134.

³² Süleyman b. Abdulkâvîb. Abdülkerîm et-Tûfi, *el-İksîr fi ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdülkâdir Hüseyin (Lübnan: Dâru’l-Evzâi, 1409-1989), 41.

³³ Ebi Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzeyy el-Kelbî, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzil* (Lübnan: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye 1415-1995), 1/10.

ihtilâf türü hakîki ihtilâftır. Bu amacı gütmeyen ve maksada aykırı olmayan ihtilâf ise zâhirî ihtilâftır.³⁴

Yakın dönem alimlerinden biri olan Ömer Nasûhi Bilmen (v. 1883/1971) de ihtilâfın, gerçek ve zâhirî olmak üzere iki türlü gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Ona göre iki söz arasında gerçeklik bakımından zıtlık bulunması ile “gerçek ihtilâf” oluşur. Birbirleri ile gerçeklik açısından değil de görünüş bakımından ters düşen iki söz arasında ise “zâhiri ihtilâf” meydana gelir.³⁵

Günümüzde yapılan ihtilâf hususundaki çalışmalarda ihtilâfın, makbul olan ihtilâf ve merdûd olan ihtilâf olarak tasnif edildiği görülmektedir. Makbul olan ihtilâf nass çerçevesinde ilâhi murada uygunken, merdûd olan ihtilâf, kişinin nass dışına çıkan fikirleri, hevâsı ya da mezhep taassubu ile yaptığı yorumlardır.³⁶ Aslında bu tasnif İbn Teymiyye (v. 728/1328)’nin görüşü ile örtüşmektedir. Zira Teymiyye *et-Tefsîru’l-Kebîr* adlı eserinde zâhiri olan manaya ters düşen düşüncenin kabul görmeyen, merdûd ihtilâf olduğunu belirtmektedir. Bu tür görüşleri dile getirenlerin de seleften olmadığını özellikle altını çizdiği dikkat çekmektedir.³⁷

İhtilâf hususunda yapılan bir başka tasnif, “ihtilâf-ı mezmûm” ve “ihtilâf-ı mahmûd” şeklindedir. İhtilâf-ı mezmûm, ehl-i sünnetin görüşlerinden farklı olan, mezhep taassubunun da etkisi altında kalan tezat ihtilâflardır. Örneğin “...Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik ...” ayetindeki³⁸ مَبْصَرَةٌ ifadesi zâhirî olarak görünen bir mucizeyi ifade etmektedir. Ancak bu yoruma zıt düşen, ayetin siyakı bağlamına bakılmaksızın ifadeyi deveye bağlayan ve “gören deve” olarak yorumlanan görüş, mezmûm ihtilâf grubunda değerlendirilmektedir. İhtilâf-ı mahmûd ise kıraat kaynaklı olup, manada bir tenâkuzun bulunmadığı tenevvü ihtilâfidir.³⁹ Aynı

³⁴ Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân (Suud: Dâru İbn Affân, 1997), 5/210, 218-223.

³⁵ Bilmen, *Büyük Tefsir Usûlü*, 1/207.

³⁶ Muhammed Abdurrahman b. Salih eş-Şâyi’, *Esbâbü ihtilâfi’l-müfessirîn* (Riyad: Mektebetü Abikan, 1416-1990), 14.

³⁷ Teymiyye, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 2/117.

³⁸ İsra 17/59.

³⁹ Ahmed Muhammed eş-Şarkâvî, “İhtilâfu’l-Müfessirîn Esbâbuhû ve Davâbituhû”, *Külliyetu Usûli’d-Dîn ve’d-Da’va*, 17 (2004), 237-241.

tasnifin bazı kaynaklarda “ihtilâf-ı mezmûm” ve “ihtilâf-ı memdûh” olarak isimlendirildiği de görülmektedir.⁴⁰

1.3. Tefsirde İhtilaf Sebepleri

Kur’ân-ı Kerim’in sosyal hayata nizam getirmesi ve ahiret kazancının sağlanması hususunda rehber olması; evrensel bir özellik taşıması ve son ilâhî kitap olması hasebi ile muhâtabın ayetleri tam manası ile anlayabilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayetlerin anlaşılmasında sahabenin zorlanmaması, kuşkusuz nüzul ortamında bulunuyor olmaları ve sorularını vahyin ilk muhâtabı olan Rasûl-ü Ekrem Efendimiz (s.a.v.)’den direkt öğreniyor olmaları sebebiyledir. Peygamberimiz (s.a.v.)’in irtihâli ve İslâmiyet’in geniş coğrafi bölgelere yayılması, ayetlerin net anlaşılmasında zorluk yaşanmasına sebep olmuştur. Birbirlerinden farklı dil, kültür ve düşünce ve ilmî birikime sahip olan ulemanın ayetler ile ilgili yaptıkları yorumlar bu alanda ihtilâfların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Tefsirde meydana gelen bu ihtilâflar incelendiğinde, bunların bâtinî anlamda değil, zâhirî olarak zuhur ettiği görülmektedir. Zira ayetin manasına, şer’i hükümlere ve sünnete aykırı olan ihtilâflar bâtil kabul edilmekte ve ulema tarafından reddedilmektedir.

Tefsirde kabul gören ihtilâf tenevvü ihtilâfı iken, bazı yorumlar tezat ihtilâfı olduğundan reddedilmektedir. Tezat ihtilâfına düşülmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunların başında semâi yol ile gelen rivayetler yer alır. Zira müfessir bu rivayete, sağlamlığını araştırmaksızın tefsirinde yer vererek manada hataya düşmektedir. Ulûmu’l-Kur’ân ilmîne hâkim olamayan müfessirin de yorumlarının tezat ihtilâfı olarak değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Yine müfessirin bid’at ehlinde olması veya mezhep taassubunun haklılığını ispat etme çabası, ayet yorumunda hataya götüren sebepler arasında görülmektedir.⁴¹

Tefsirde tenevvü ihtilâfı olarak değerlendirilen yorumların zâhirde birbirinden farklı görülmesi, çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Kaynaklarda, tefsirde ihtilâf sebepleri genel olarak tasnif edilmeksizin maddeler halinde zikredilerek izah yoluna

⁴⁰ Kara, “Müfessirlerin Sahih Yorum Farklılıklarının Sebepleri”, 79, 80.

⁴¹ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1/210, 211.

gidilmiştir. Bu sebeplerin bir kısmı Kur’ân dilinin farklı yorumlanması kaynaklıdır. Ayette geçen ifadenin garîp oluşu, mücmel oluşu, Arap adetlerinde farklı manalarda kullanılışı gibi sebepler, bu farklılığın başlıcalarındandır. Ayet iç düzeni hususunda yapılmış olan yorumlar da ihtilâf sebeplerinin arasında zikredilmektedir. Örneğin zamirin mercii, takdim-tehir, haziflerin mevcudiyeti gibi unsurlar yorumları etkileyebilmektedir. Kaynaklarda, ayetin genel manasının has-umum ifade etmesi, nasih-mensuh olması, nüzul sebebinin dikkate alınması, mutlak-müteşâbih olması gibi faktörler de ihtilâf sebepleri arasında sayılmaktadır. Bunlara ilaveten hadislerin ve aktarılan rivayetlerin farklılıkları, yorumlarda İsrâiliyyata başvurulması gibi unsurlar tefsirde ihtilâf sebepleri arasında zikredilmektedir.

Farklı bölgelerde, dilin telaffuzu konusunda, ayetlerin okunuşunda etkisinin olduğu bilinen kıraat ekollerinin, ihtilâf noktasında oldukça tesirli olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra müfessirin ilmi birikimi, mezhep taassubu, yaşadığı sosyal ve siyasal çevrenin etkisi, kendi düşünceleri gibi mevzûlar da tefsirde ihtilâf sebebi olarak değerlendirilmektedir.

1.3.1. Lafız Kaynaklı İhtilâf Sebepleri

Tefsirdeki lafız kaynaklı ihtilâf nedenlerine kaynaklarda genellikle müstakil başlıklar altında karşılaşılmaktadır. Bu ihtilâf nedenlerinin bir kısmı, alimler tarafından ayette yer alan lafzın bazen okunuşu, bazen manası ve bazen de ayet içerisindeki mercisi nedeni ihtilâfa sebebiyet verdiği şeklinde açıklanmaktadır. Bu çerçevede lafız kaynaklı ihtilâfları aşağıdaki kategorilerde tasnif etmek mümkündür.

1.3.1.1. İ’râbu’l-Kur’ân

İ’râb, sözlükte “bir şeyin hakikatini ortaya çıkarmak”, “güzelleştirmek”, “açıklamak”, “fasih konuşmak”, “ifade etmek” gibi anlamlara gelmektedir. İstilâhi olarak ise Arap dilindeki söz diziminin, Arapça dilbilgisi kuralları çerçevesinde oluşturulmasıdır.⁴² Kur’an tilâvetinde ortaya çıkan okuyuş hatalarının en başta gelen

⁴² Muhammed Ali b. el-Mevlevî et-Tehâvenî, *Kiâbu Keşfi Istilâhâti’l-Fünûn*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 2/942; Abdulhamit Birişik “İ’râbü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm*

nedenlerinden biri i'râb hatalarıdır. Dolayısı ile i'râb, dilde öğrenilmesi gereken en önemli unsur olarak yerini almıştır. Bu çerçevede i'râbu'l-Kur'ân ilmi, nahiv ilmi içerisinde doğmuş, zamanla müstakil bir ilim olarak gelişmeye devam etmiştir.⁴³

Suyûti (v. 911/1505) *İtkân* isimli eserinde, hatibin sözündeki manayı açığa çıkarmaya yardımcı olduğu için i'râbın, Kur'ân ayetlerindeki manaların anlaşılmasında önemli bir rol üstlendiğinden bahsetmektedir. Ancak i'râbın bilinmesinin, mananın açığa çıkmasında tek başına yeterli bir unsur olmadığını vurgulamaktadır. Müfessire göre i'râb bilgisi ile birlikte, Arapça lisanının, lafzın manasının, edebî sanat inceliklerinin bilinmesi; lazsın tüm manalarını ihtiva edecek vecihlerin düşünülebilmesi; her terkipte ona benzer bir terkibe riayet edilmesi; aslın ve zâhirin dışına çıkılmaması; kelime yazılışına dikkat edilmesi gerekmektedir.⁴⁴

İ'râbın yanlış yapılması (yanlış harekeleme) bazen anlam değiştirmektedir. Lahn olarak kabul edilen bu hatanın önüne geçilebilmesi açısından i'râb bilgisi ilâhi muradın doğru anlaşılmasında önem arz etmektedir. Örneğin "...Allah ve Rasulü müşriklerden uzaktır..." manasına gelen ve Tevbe suresinin üçüncü ayetinde⁴⁵ yer alan "رَسُولُهُ" kelimesindeki "lâm" harfinin esre okunması, ayete "Allah müşriklerden ve Rasulünden uzaktır" manasını vermiştir. Yapılan bu büyük hatanın düzeltilmesi adına birçok eser kaleme alınmış ve anlam karmaşasının ortadan kaldırılmasına vesile olacak olan, "ayetleri harekelendirmesi" faaliyeti gündeme gelmiştir.⁴⁶

Ancak bazen ayet içerisindeki lafız, farklı i'râblar alabilmektedir. Mananın zahirine ters düşmemek kaydı ile bu i'râblardan birinin tercih edilebilmesi mümkündür. Örneğin Fatiha suresinin ilk ayetinde yer alan "الْحَمْدُ لِلَّهِ" ifadesindeki "الْحَمْدُ" lafzı sıfat olarak kabul edilirse mecrûr, mübtedâ olarak kabul edilirse merfu', gizli bir fiil ya da

---

Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/376; İbrahim Hakkı İmamoğlu, *Tefsir ve Kur'ân İlimlerine Dair 100 Kavram/Konu* (İstanbul: Safa Yayın Dağıtım, 2017), 87.

⁴³ Ali Bulut, "Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garîbü'l-Kur'ân, Meânî'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicrî İlk Üç Asır)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2001), 396.

⁴⁴ Celâluddîn Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 1429/2008), 384-390.

⁴⁵ "...أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ...", Tevbe 9/3.

⁴⁶ Bilmen, *Büyük Tefsir Usûlü*, 1/162; Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 191.

nida edatı takdir edilirse de mansub okunabilmektedir.⁴⁷ Müfessirler tarafından ayetin zâhiri anlamına ters düşmeyen bu i'râblardan birinin tercih edilmiş olması ve mananın buna göre verilmiş olması, müfessirler arasında ihtilâf olarak değerlendirilmektedir.

1.3.1.2. Kıraat

Kıraat, sözlükte “okumak, tilâvet etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise kıraat imamlarının, belirli tarik ve rivayetleri kullanmak sureti ile kendilerine has bir şekilde Kur’ân-ı Kerim’i tilâvet etmeleridir.⁴⁸ Bir başka tanıma göre ise kıraat, bir kelime üzerinde kasr, med, hareke, irab, nokta ve sükûn bakımından değişikliklerin meydana gelmesidir.⁴⁹

Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde sema ve arza usulüne göre kendisini geliştiren kârilere, tilâvetlerini tek harf üzere Kureyş lehçesi ile okumuşlardır. Arza usulü ile eğitim alan halife dönemi kârilere ise Hz. Osman döneminde çoğaltılan mushaflarla beraber farklı bölgelere gitmişlerdir. Farklı bölgelere giden bu râviler gittikleri yerde kendi bildikleri kıraati tilâvet edip, eğitimlerini bu doğrultuda vermişlerdir. Böylece kıraatte Medine, Mekke, Kûfe, Basra ve Şam ekolleri oluşmuştur. Zamanla kıraat imamlarının ismine nispetle kıraat çeşidi on farklı kıraate ulaşmış ve *kıraat-i aşera* ismini almıştır.⁵⁰

Ulemadan Zerkeşî (v. 794/1392), Kur’ân-ı Kerim’den bir kelimenin bile inkârının küfrü gerektirirken, kıraati inkârda böyle bir durumun olmadığını bildirmektedir. Hatta alim bu bilgiye, kıraatin sünnet olduğu görüşünü de ilave etmektedir.⁵¹

Ayetlerin tilâvetinde meydana gelen bu kıraat farklılıkları, beraberinde manaya yansıyan ihtilâflara da sebep olmaktadır. Ayetteki “وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ”⁵² ifadesinde

⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkan*, 396.

⁴⁸ Muhammed b. Abdülbâki ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-irfân fi ulûmu'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995), 1/336; Ahmed b. Yusuf b. İbrahim Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-hıffâz*, (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1993), 3/338.

⁴⁹ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 217.

⁵⁰ Mesut Okumuş vd., *Tefsir El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 65-73.

⁵¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 105.

⁵² Bakara 2/282.

yer alan “يُضَارُّ” lafzı iki farklı kıraatte okunmaktadır. Bunlardan ilki “ز” harfinin damme üzere okunmasıdır. Diğeri ise söz konusu harfin fetha üzere okunmasıdır. Ne var ki bu iki farklı okuyuş, anlama dolayısı ile de tefsire ihtilâf olarak yansımaktadır. Şöyle ki lafız damme üzere okunduğunda nefy ifade etmektedir. Ayetin manası da “...yazan da şahit olan da zarar görmesin ...” şeklinde tercüme edilmektedir. Ancak harf fetha üzere okunduğunda bu kez lafız nehy anlamı kazanmaktadır. Ayetin manası ise “...yazana da şahit olana da asla zarar verilmesin ...” şeklinde olmaktadır.⁵³

1.3.1.3. Lafzın Mücmel (Anlamının Kapalı) Olması

Mücmel sözlükte “ayrıntısı çıkarılmamış hesap, detaylı olarak izah edilmemiş söz, müphem, kapalı” gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁴ İstilahî olarak, bir lafzın ancak hatibi tarafından açıklaması yapılmak sureti ile anlaşılabilmesi demektir.⁵⁵ Tefsirde ise “delaleti açık olmayan ifade”, “ayetin tefsiri yapılmadan, ilâhî murâdın anlaşılacağı lafız”, “bir lafzın iki veya ikiden çok manası olup, vaz‘ veya örf itibariyle aralarında tercih yapılamayacak olması” gibi durumlar için kullanılmaktadır.⁵⁶

Kur’ân-ı Kerim’de mücmel lafızların varlığı ittifakla kabul görmüştür. Ancak Dâvud ez-Zâhirî (v. 270/884) gibi sayılı alim, mücmel ayetin Kur’ân’da yer alamayacağını savunmaktadır.⁵⁷ Alimlerden Şâtîbî (v. 790/1388) ise *Muvâfakat* isimli eserinde, mücmel ayetlerin, vakti ile Rasulüllah (s.a.v)’a sorularak, anlamdaki kapalılığın giderildiğini, mücmel halde kalan bir ayetle kişinin mükellef olmasının mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Böylece hükmi olmayan bir lafzın mücmelliği

⁵³ eş-Şâyî, *Esbâbü ihtilâfi’l-müfessirîn*, 42.

⁵⁴ Ferhat Koca, “Mücmel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/453.

⁵⁵ Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk eş-Şâşî, *Usul-i Şaşî*, (Beyrut : Daru’l-Kitabu’lArabiyye, 1982), 80; Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî, *el-Muğnî fi uşûli’l-fikh*, nşr. Muhammed Mazhar Bekâ, (Mekke: y.y. 1403/1983), 129.

⁵⁶ Muhammed İsa Yüksek, “Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsirinin Bilgi Değeri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/39 (Haziran, 2019), 180.

⁵⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*,182; İsmail Hakkı Sezgin, *İcmal ve Kur’an’daki Mücmelin Sünnetle Beyanı* (Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23.

kabul edilebilirken, yükümlülük getirecek bir mücmelliğin dinde yerinin olmadığını savunmaktadır.⁵⁸

Mücmel lafzın tefsirlerde manaya etkisine örnek olarak Meâric suresinin 19. ayetinde⁵⁹ zikredilen “هَلُوعًا” ifadesi gösterilebilir. Söz konusu ifadenin az kullanılan bir ifade olması ve dolayısı ile mücmel olmasının yanı sıra, sonra gelen ayetler nazara alınarak kelimeye “sabırsız”, “şikâyetçi”, “haris” gibi anlamlar hamledilmiştir.⁶⁰

Bir lafzın mücmel olmasının çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler, kelimenin müşterek (birden fazla anlamlı) olması, garîb (Arap diline yabancı) olması, az kullanılıyor olması; ayette hazfedilmiş bir ifadenin mevcudiyeti, zamirin mercii, takdim tehir durumu, atıf istinaf ilişkisi ya da kelimenin harfleri değişerek başka bir kelimeye dönüşmesi gibi sebeplerdir.⁶¹

Araştırmada, yalnızca ihtilâf gerekçelerine dahil olan mücmel sebeplerinin izahatlarına gidilmiştir.

A. Lafzın Birden Fazla Manasının Olması (Müşterek Lafız)

Bazı kelimeler iki veya daha fazla manaya gelmektedir. Arap dilinde birden fazla anlama gelen bu tür kelimelere “müşterek lafız” ismi verilmektedir. Bir lafzın müşterek olabilmesi için tüm anlamların mecazdan ve kinâyeden uzak, gerçek manada kullanılıyor olması gerekmektedir.⁶² Bu gereklilik fukahânın dikkate aldığı bir kıstastır.

Bir lafzın birden fazla anlam taşıyor olması çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu sebeplerden biri farklı Arap kabilelerinin aynı lafzı farklı manalarda kullanmaları ve lügatlere bu farklılığın anlam farklılığı olarak yansımadır. Diğer sebeplerden biri ise mecaz manada kullanılan lafzın zamanla gerçek mana ile eş değerde kullanılır hale gelmesidir. Bir başka sebep de “fonetik evrim” ismi verilen, düşme, ekleme ve dönüşme gibi nedenlerle kelimenin diğer bir kelime ile

⁵⁸Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 3/135.

⁵⁹ إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا Meâric 70/19.

⁶⁰ Yüksek, “Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsirinin Bilgi Değeri”, 182.

⁶¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 458-459; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 182-183.

⁶² İsmail Durmuş, “Müşterek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/171.

aynileşmesidir. Bir lafzın birden fazla anlam taşımasına neden olan faktörlerden bir diğeri, kelimenin ilk anlamının unutulması zamanla yeni anlamın benimsenmesi ancak sözlüklerde ilk anlamının da yer alıyor olmasıdır. Sosyal ve kültürel farklılık ve ihtiyaçlar zamanla kelimelere farklı anlamlar yüklemeyi gerekli kılmıştır. Bu durum yine bir kelimenin birden fazla mana taşıması nedenleri arasında yer almaktadır. Söz konusu nedenlerden biri de hiç kuşkusuz hatalı kullanım neticesinde kelimeye yeni anlamların hamledilmesidir.⁶³

Kur'ân-ı Kerîm'de çokanlamlı kelimelerin mevcudiyeti hususunda iki farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilkinde göre konuşma dilinde kelimelerin çokanlamlı olmaları mümkünken, ilâhî kelâmından oluşan Kur'ân'da böyle bir durumun olması mümkün değildir. Zira bu görüşe göre Kur'ân anlaşılır ve açık bir dil ile hitap etmektedir. Çokanlamlı ifadeler ise anlam karmaşasına sebep verme hasebi ile ilâhî kelâma ters düşmektedir. Diğer görüşe göre ise Kur'ân'da yer alan bazı lafızlar, zikredildikleri ayetin siyak ve sibakına göre muhtelif manalara gelebilmektedir. Ayetlerde yer alan çokanlamlı lafızların mevcudiyeti, kelâmı anlamada zorluk çıkarmayacağı gibi manaya zenginlik katması sebebi ile de ilâhî kelâma ters düşen bir durum değildir. Söz konusu görüşe sahip olanların delili ise Kur'ân dilinin Arapça olması ve Arap dilinde de çokanlamlı lafızların yer almasıdır. Dolayısı ile ilâhî kelâmın indirildiği dilin mevcut özelliklerini yansıtmıyor olması çelişik bir durum olarak anlaşılmalıdır.⁶⁴

Müfessirlerden Râgıb el-İsfahânî (v. 502/1108) müşterek lafızların farklı olan manalarının, birbirlerini nefyetmediği sürece kabul görebileceği görüşündedir.⁶⁵ Taberî (v. 310/923) de manası birbirine zıt olmayan müşterek ifadelerin, tek bir manayla sınırlandırılmaması gerektiği; mevcut tüm manaların ayet tefsirlerinde kullanılabilmesi görüşündedir. Ancak ona göre birbirine zıt olan manalardan biri terk edilmelidir.⁶⁶

⁶³ Durmuş, “Müşterek”, 32/172; Mesut Okumuş, “Kur'an Yorumunda Çok Anlamlı Lafızlara Yaklaşımlar”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3 (Ocak 2003), 34-35.

⁶⁴ Sabri Türkmen, “Arapçada Çok Anlamlılık ve Kur'ân-ı Kerîm”, *Diyanet İlmî Dergi*, 46/2 (2010), 87-88.

⁶⁵ Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *Mükaddimetu câmi 'i't-tefâsîr*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Kuveyt: Dârü'd-Da've, 1423/2002), 98.

⁶⁶ Haşim Özdaş, “Tefsirde İhtilâf Sebebi olarak Müşterek Lafızlar: Kur' Örneği”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2020), 53.

Ulûmu'l-Kur'ân ilmi, müşterek ifadelere karşılık, farklı ayetlerde yer alıp, aynı yazılmasına rağmen farklı manalar taşıyan lafızları, *vücûh* ismi ile nitelendirmektedir.⁶⁷ Ne var ki tefsirde ihtilâfa neden olan çokanlamlılık, ayetler arasındaki anlam farklılığı ile dolaylı olarak ilişkilidir. İhtilâfa sebep olan direkt mevzû ise tek ayetteki lafza, anlamları doğrultusunda farklı manalar vererek tefsirindeki çeşitliliğinin artmasıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de çokanlamlı lafzın tefsire tesirini “قرء” kur' kelimesi ile örneklendirmek mümkündür. Bakara suresi 228. ayette⁶⁸ zikredilen kelimenin asıl anlamı “vakit”tir. “Yıldızın doğma/batma vakti”ni anlatmak için “اقرا النجم” şeklinde kullanılan kelime, “borcun ödenmesi” anlamında “اقرئت حاجة” şeklinde kullanılmaktadır. Ayete anlam verilirken ise Irak bölgesinde bulunan alimler söz konusu ifadeyi “hayız dönemi”; Medine ve Hicaz bölgesinde bulunan alimler ise “temizlik dönemi” olarak yorumlamaktadır. Nitekim Arapların kur' lafzını bu iki anlamda da kullandıkları bilinmektedir. Böylece ayet ile ilgili “Boşanmış kadınlar üç ay hali beklerler..” ya da “Böylece kadınlar üç temizlik vakti beklerler..” şeklinde iki farklı açıklama ortaya çıkmaktadır. İhtilâf olarak göze çarpan bu farklı iki yorum arasında bir zıtlık söz konusu değildir. Zira, hayız hali de temizlik hali de bir durumdan başka bir duruma geçmek olduğu için, kur' kelimesinin asıl anlamından uzaklaşmamıştır.⁶⁹

B. Lafzın Garîb Oluşu

Kur'ân'da yer alan kelime, ifade ve kavramlar, ayetin anlaşılması konusunda zihinlerde ifade ettiği manaya göre şekillenmektedir. Bu şekillenmenin doğru olabilmesi de ayetlerde yer alan kelimelerin anlam örgüsünün tahlili ile mümkün olacaktır.⁷⁰ Ancak Kur'ân'da yer alan her kelimenin kökeni Arapça olmayıp, bazıları farklı bir dilin izlerini taşımakta, bazı kelimeler de Kureyş lehçesi dışında başka bir lehçeyle ayetlerde yerini almaktadır.

⁶⁷ Okumuş, “Kur'an Yorumunda Çok Anlamlı Lafızlara Yaklaşımlar”, 47-48.

⁶⁸ “قُرْوَى تَلَّةً بِأَنْفُسِهِنَّ يَتَرَضَّصْنَ وَالْمُطَلَّعَاتُ...”, Bakara 2/228.

⁶⁹ Özdaş, “Tefsirde İhtilâf Sebebi olarak Müşterek Lafızlar: Kur' Örneği”, 54-55.

⁷⁰ M. Sami Çöllüoğlu, *Kur'ân'da KDY Kökünün Semantik Yapısı*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019), 11.

“Garîb” kelimesi sözlükte anlaşılması zor, kapalı olan; yurdundan uzak, bulunduğu topluluktan olmayan kişi gibi anlamlara gelmektedir.⁷¹ Garîb lafızlar “garîb hasen” ve “garîb kabîh” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Garîb hasen lafızlar, eskiden kullanılan ancak sonradan kullanılmaya kullanılmaya unutulmuş veya az kullanılan lafızlardır. Bu tür lafızların kullanımları dil açısından kusur sayılmaz. Garîb kabîh lafızlar ise telaffuzu güç olan ve sesi kulak tırmalayan lafızlar olup, kullanımları dil açısından kusurlu sayılır. Kur’ân ve hadislerdeki garîb kelimeler garîb hasen lafızlar grubuna girmektedir.⁷² Garîbu’l-Kur’ân ise Kur’ân’da yer alan Kureyş lehçesi dışında diğer Arap lehçelerinden gelen ya da Arapçalaşmış farklı dillerdeki kelimelerin anlamının açıklanması ile meşgul olan Kur’ân ilimlerinden biridir. Söz konusu ilmin araştırma kapsamına Kur’ân’da yer alan ve nadir kullanılması hasebi ile anlamı yaygın olarak bilinmeyen kavramlar da girmektedir.⁷³

Bilindiği üzere Kur’ân Arap dili ile nâzil olmuştur.⁷⁴ Kur’ân-ı Kerim’de garîb kelimelerin yer alması, yabancı bir lafzın kullanılmış olması ile ilgili değildir. Ayetlerin bazılarında yer alan garîb lafızlar, az bilinen, müşterek olan, başka dillerden Arapçaya geçen lafızlar ya da müradif lafızlardır. Yani Kur’ân’da yer alan garîb lafzın, Kureyş lehçesine ait olmayıp farklı bir lehçeden olması, muarreb olması, İslâmiyet’in gelmesiyle birlikte bazı lafızların sözlük anlamı dışında, dini bir ıstılah olarak yeni anlamlar kazanmış olması ve lafzın sözlükte farklı, cümle içinde farklı bir anlam kazanmış olması garîb olarak isimlendirilme nedenleri arasındadır.⁷⁵

Garîb lafızların yer aldığı ayetlerin tefsirlerinde müfessirler genellikle Arap edebiyatının öncüsü sayılan Arap divanına müracaat etmektedir. Böylece garîb olan kelimenin izahı yine Arapça bir kelime ile izah edilmiş olur. Örneğin, Saffat suresinin

⁷¹ İbn Manzûr, *Lîsanu’l-Arab*, “grb”, 5/3225.

⁷² Elmalî, Aslan, “Garîb”, 374.

⁷³ Cerrahoğlu, *TefsirUsûlü*, 152-153; İsmail Cerrahoğlu, “Garîbü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 13 (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 379.

⁷⁴ “Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur’an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.”, Füssulet 41/3; “Eğer biz onu başka dilde bir Kur’an yapsaydık onlar mutlaka, -Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?- derlerdi...”, Füssulet 41/44; “Böylece biz sana Arapça bir Kur’an vahyettik”, Şûrâ 42/7; “Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur’an olarak indirdik.”, Yûsuf 12/2; “Böylece biz onu (Kur’an’ı) Arapça bir hüküm olarak indirdik”, Râd 13/37; “Bu Kur’an ise gayet açık bir Arapça’dır”, Nahl 16/103; “İşte böylece biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik...”, Tâhâ 20/113; “Apaçık bir Arapça ile indirmiştir”, Şu’arâ 195; “...Hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur’an olarak indirdik”, Zümer 39/28; “Biz, onu Arapça bir Kur’an yaptık”, Zuhuf 43/3; “...Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır”; Ahkâf 46/12.

⁷⁵ Mehmet Demir, “Kur’ân’ı Anlamada Garîbu’l-Kur’ân’ın Yeri ve Kurtubi’nin Garîbu’l-Kur’ân’a Yaklaşımı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Temmuz-Aralık, 2018), 214.

11. ayetinde yer alan “لَا زِبَّ” lafzını İbn Abbas (v. 68/687), Nâbîga'nın bir beytini⁷⁶ örnek göstererek, “yapışkan” olarak manalandırmıştır.⁷⁷

Garîb lafızların tercih edilen manaları doğal olarak tefsirlere yansımış ve müfessirlerin, ilgili kelimenin zikredildiği ayeti farklı tefsir etmelerine neden olmuştur. Bu durum da garîb lafızların, tefsirde ihtilâf nedenleri arasında yerini almasına sebep olmuştur.

C. Kelimenin Az Kullanılıyor Oluşu

Bazı lafızların anlaşılmasında, o lafızların günlük yaşamda az kullanılarak bilinmeyen bir kelimeye dönüşmesi ile açıklanabilmektedir. Bu manada tefsir ile meşgul olan kişinin ayetlerin anlamı hususunda yorum yapmadan önce lügat ilmine hâkim olması gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de az kullanımdan kaynaklı manası anlaşılmasında zor olan kelimeler mevcuttur. Bu çerçevede kendisine olası sözlük manaları yüklenen bu kelimeler, tefsirde ihtilâf kapsamında değerlendirilmektedir.

Örneğin meali “Bunlar da şeytanlara kulak verirler...” şeklinde olan Şuâra suresinin 223. ayetinde⁷⁸ yer alan “يُلْقُونَ السَّمْعَ” (kulak verirler) ifadesinin manasının anlaşılmasında güçlük yaşanması, söz konusu ifadenin az kullanımından kaynaklanmaktadır.⁷⁹

D. Ayette Hazfin Mevcudiyeti

Bazı ayetlerde fazladan lafza yer vermemek, dikkat çekmek ya da edebi üsluba uygunluk gibi nedenlerle bazı kelimelerin hazf edildiği görülmektedir. Bu nedenle hazif konusu, müfessirlerin tefsir yaparken, haziflerin manaya etkisini göz önünde bulundurmaları, dikkat etmeleri gereken önemli bir mevzu haline gelmektedir.

⁷⁶ “فَلَا تُحْسِنَنَّ الْخَيْرَ لَا شَرَّ بَعْدَهُ / وَ لَا تُحْسِنَنَّ الشَّرَّ ضَرْبَةَ رَبِّ”.

⁷⁷ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1/163-164.

⁷⁸ “يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْتَرُهُمْ كَاذِبُونَ”, Şu'arâ 26/223.

⁷⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 183.

Hazif sözlükte, “bir şeyi kenarından keserek ayırmak”, “kırmak”, “vurmak sureti ile düşürmek”, “çıkarmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁰ Bir belagat terimi olan bu sözcüğün ıstilahî anlamı ise bir karîne ya da maksattan dolayı, cümlede yer alan, bilinip anlaşılabilir unsurların, sözden düşürülmesidir.⁸¹

Kur’ân-ı Kerim’de yer alan ayetlerde hazif; cümle hazifleri, fiil ve failin hazfi, haber cümlesinin hazfi ve iktifâ (aralarında zıtlık bulunan) unsurların hazfi şeklinde görülürken, cümleyi oluşturan unsurların hazfi ise muzâfın hazfi, muzâfun ileyhin hazfi, mübtedânın hazfi ve failin hazfi şeklinde yer almaktadır.⁸²

Hazif konusuna örnek İbrahim suresinin 44. ayeti gösterilebilir.⁸³ Ayetteki “وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ” ifadesinde yer alan fiil “في” ya da “عن” harf-i ceri ile kullanılabilir. Ancak söz konusu harfler ayette hafzedildiğinden⁸⁴ “Onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar” ya da “Onlarla evlenmek istediğiniz halde kendilerine mehirlerini vermediğiniz, mehir vermeden kendileriyle evlenmek istediğiniz kadınlar” şeklinde anlam verilebilmektedir.⁸⁵ Böylece ayet tefsirinde ihtilâf söz konusu olmaktadır.

E. Ayette Yer Alan Zamirin Mercii

Ayetlerde zikredilen zamirlerin mercinin tespiti, kuşkusuz ilâhi murâdın doğru anlaşılmasında önemli faktörlerden biridir. Bu hususta zamirin irca ettirileceği kelimelerin hangi çerçevede dâhilinde tespit edileceğini bilmek, müfessirler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

⁸⁰ Feyyûmî, “hzf”, *el-Misbahu'l-münir*, 1/126; Cevherî, “hzf”, *es-Sihâh*, 4/1341; Ebi'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed Zemaşerî, “hzf”, *Esâsü'l-Belâğat*, thk. Muhammed Bâsıt Uyûn es-Sûd, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998.), 1/177; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 23/121.

⁸¹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/111-112.

⁸² Halil İbrahim Kaçar, “Türkçe Meallerin Eksilteli Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirilmesi”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30(Ocak, 2006), 172-188.

⁸³ “... وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى الْبَنَاتِ أَلَّا يُؤْتُوهُنَّ مِمَّا كَتَبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ...”, Nisa 4/127.

⁸⁴ Suyûtî, *el-İtkan*, 458.

⁸⁵ Hayreddin Karaman vd, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 2/153.

Tanım olarak, manen, lâfzen veya hükmen zikredilen, isminin belirlenmesi için mütekellimliği, muhataplığı ya da gâipliği işaret eden şeylere “zamir” denmektedir.⁸⁶

Zamirler, büyük çoğunlukla “ك”, “ى”, “ت”, “ه”, “نا” harfleri ile ifade edilirler.

Zamirlerin kullanım sebepleri ise çeşitlilik arz etmektedir. Bu sebeplerin başında *ihtisâr* (sözü kısaltma) gelmektedir.⁸⁷ Diğer sebepler ise *iltibâs* (karışıklığın giderilmesi), *ta zîm* (yüceltme), *te'kid* (pekiştirme) olarak kaynaklarda yer almaktadır.⁸⁸

Kur'ân-ı Kerim'de zamirin ihtisar için kullanıldığı en güzel örneklerinden biri Ahzâb suresi 35. ayette⁸⁹ yer almaktadır. Ayetteki “...işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır” ifadesinde zikredilen “هم” zamiri, ayetin başında sıralanan 25 farklı kelimeye rücu' etmektedir.⁹⁰

Tefsir ilminde müfessirlerin, zamirin mercii hususunda bilgi verirken “müzmer”, “kinâye”, “meknî” tabirlerini de kullandıkları görülmektedir. Zamirin mercii belli olmadığına ise “ism-i meçhûl” tabiri kullanılmaktadır. Fasıl zamiri yerine “imâd” teriminin de kullanıldığı dikkat çekmektedir.⁹¹

Zamirin merciinin tespit edilmesi kuşkusuz ayete hamledilecek olan anlamı etkilemektedir. Tefsirde ihtilâf sebepleri arasında yer alan bu durum, zamirin rücu' ettiği ismin farklı değerlendirilerek yorumlanmasına neden olmaktadır. Ancak ihtilâf

⁸⁶ Ebû Abdullah Cemâlüddîn Muhammed b. Abdullah et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî İbn Mâlik, *Şerhü't-teshîl*, thk. Abdurrahman es-Seyid (Hicr Yayinevî, ts.), 1/120; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî İbn Hişâm, *Evvâhü'l-mesâlik*, (Beyrut: el-Mektebet'l-Asriyye, ts.), 1/73-74; Cemalüddin Ebû Amr Osman b.Ömer ed-Devînî en-Nahvî İbn Hâcib, *el-Kaifiye fi'n-nahv*,(Mekke: Dârü'l-Me'mûn, ts.), 1/224.

⁸⁷ Mehmet Faruk Araz, *Yorum Farklılığına Etkisi Bakımından Kur'ân'daki Zamirlerin Mercii (Bakara Sûresi Örnekleme)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 17.

⁸⁸ Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, (Mısır: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1952), 2/192-193; Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Muhammed el-Esedî el-Halebî İbn Yaîş, *Şerhül-mufassal* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/292; Ebû Abdullâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdullâh et-Tâî el-Endülüsî el-Ceyyânî İbn Mâlik, *Şerhü'l-Kâfiyetü's-Şâfiye*, nşr. Abdulmün'im Ahmed Herîdî (Mekke: Dârü'l-Me'mûn, 1402/1982), 1/164, 234.

⁸⁹ “...أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا” Ahzâb 33/35.

⁹⁰ Araz, *Yorum Farklılığına Etkisi Bakımından Kur'ân'daki Zamirlerin Mercii (Bakara Sûresi Örnekleme)*, 18.

⁹¹ Araz, *Yorum Farklılığına Etkisi Bakımından Kur'ân'daki Zamirlerin Mercii (Bakara Sûresi Örnekleme)*, 15-16.

olarak görülen bu farklılık ayetin zâhirine ters düşmediği sürece bir yorum zenginliğidir.

Sözü edilen bu ihtilâf sebebine örnek olarak Tevbe suresi 40. ayeti⁹² vermek mümkündür. İlgili ayetteki “هما” zamirinin mercii, ayette zikredilen iki kişiden kime ait olduğu net değildir. Bu sebeple ayetin tefsirinde, zamirin mercii Peygamber Efendimiz (s.a.v.) olarak alan müfessirler ayete “Allah, Hz. Peygamberin (s.a.v.) kalbine sükûnet indirmiştir” anlamı vermektedir. Ancak ayetteki zamirin mercii Hz. Ebubekir olarak düşünen müfessirlerin ise ayete “Allah, Hz. Ebubekir’in kalbine sükûnet indirmiştir” anlamını verdikleri görülmektedir.⁹³

Kur’ân-ı Kerim’de bazen zamirden önce kendisine rücu’ edecek bir isim zikredilmeyebilir. Bu durumlarda ise zamirin temsil ettiği isim ayetin manasından zorunlu olarak çıkarılır. Örneğin Kadr suresinde⁹⁴ indirilen şey için “” zamiri kullanılmıştır. Ne var ki ayette söz konusu zamirden önce zamirin rücu’ edeceği bir isim zikredilmemiştir. Ancak Kadir Gecesi’nde indirilen tek şey Kur’ân olduğu için, ayete mana verirken, zikredilmemesine rağmen zamir, isim olarak Kur’ân’a rücu’ ettirilir.⁹⁵

F. Takdim-Te’hir

Takdim ve te’hir ayetin manasına etki eden önemli unsurlardan biridir. Müfessirin takdim ya da tehirin yapılıp yapılmadığını belirlemesi ve yapılmışsa hangi sebeple yapıldığını tespit etmesi, ayetteki ilâhî murâdı yansıtmaya açısından önemlidir.

Takdimin lügat manası “öne almak” tır. Te’hir ise sözlükte “geride bırakmak” anlamına gelmektedir.⁹⁶ İstilâhi olarak ise takdim, bir kelimenin, herhangi bir sebeple cümle diziliminde başka bir kelimedenden önce zikredilmesidir. Te’hir ise cümle

---

⁹² “...فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَابِتًا ثَابِتًا إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ...”
Tevbe 9/40.

⁹³ eş-Şâyi‘, *Esbâbü ihtilâfi’l-müfessirîn*, 73-74.

⁹⁴ “إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ”
Kadr 97/1.

⁹⁵ Selahattin Yılmaz, “Kur’ân-ı Kerim’deki Bazı Zamirlerin Mercileriyle İlgili Önemli Kurallar”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 5/1 (2001), 112.

⁹⁶ İbn Manzûr, “tkdm”, *Lisânu’l-Arap*, 5/437; Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni, *el-İzâh fi ulûmi’l-belâga*, (Kahire: y.y., ts.), 135; İmîl Bedî’ Yâkûb, Mişel Âsî, *el-Mu’cemü’l-Mufasssal fi’l-Lügati ve’l-İ’râb* (Beyrut: y.y., 1987), 448.

diziliminde önde bulunması gereken lafzın herhangi bir sebeple ertelenerek sonraya bırakılmasıdır. Başka bir ifadeyle takdim ve te'hir, bir cümlede yer alan lafızların başa ya da sona alınması sureti ile yerlerinin değiştirilmesidir.⁹⁷

Takdim ve te'hir yapılmasının bazı sebepleri vardır. Bu sebepler arasında lafzın önemini fark ettirmek, teşvik etmek, ifadeyi hususileştirmek, fasılaya riayet etmek, ıstikaka riayet etmek, takdim edilen lafzın ta'zimi, teberruk edilmesi ya da yerilmesi gibi nedenleri saymak mümkündür.⁹⁸

Kur'ân-ı Kerim'de de takdim ve te'hirin yer aldığı görülmektedir. Ayetlerde yer alan takdim ve te'hirin farklı nedenlerle yorumlanması ya da konularının farklı değerlendirilmesi, müfessirler arasında ihtilâfa sebep olmaktadır.⁹⁹

Kur'an'da takdim ve te'hir için zikredilebilecek örnekler arasında Tâ-Hâ suresi 129. ayet yer almaktadır. ¹⁰⁰ “وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى” şeklinde olan ayette, takdim-te'hir “لَكَانَ لِزَامًا” ve “وَأَجَلٌ مُسَمًّى” ifadelerinin arasında gerçekleşmiştir. Eğer ayette takdim-te'hir gerçekleşmiş olmasaydı “وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا...” şeklinde olması lazım gelirdi.¹⁰¹

1.3.1.4. Lafzın Umûm-Husûs Oluşu

Tefsirde ihtilâf sebebi olan konulardan biri de ayette zikredilen lafzın, müfessirler tarafından, umûm veya husûs ifade olarak yorumlanmasıdır.

Umûm kelimesi *âmm* ifadesinin çoğuludur. Âmm ifadesi sözlükte, bir şeyin nicelik ve nitelik bakımından her şeyini kapsaması, içine alması demektir.¹⁰² Hass ise

⁹⁷ Ahmet Tekin, *Kur'ân-ı Kerim'de Takdim-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 6.

⁹⁸ eş-Şâyi', *Esbâbü ihtilâfi'l-müfessirîn*, 83; Ahmet Tekin, “Kur'ân'da Takdim Tehirin Gereçekleri”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 1/1 (Ağustos, 2017), 33-37.

⁹⁹ İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, 1/13.

¹⁰⁰ “Rabbî tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı, onlar da hemen cezalandırılırlardı”, Tâ-Hâ 20/129.

¹⁰¹ Suyûtî, *el-İtkan*, 458; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 183.

¹⁰² Cevherî, “âmm”, *es-Sihâh*, 4/1991-1992; İbn Manzûr, “âmm”, *Lisânu'l-Arap*, 4/3112; Sıddık Baysal, “Âmm Lafızların Deâletleri Bağlamında Tefsir-Fıkıh Usûlü ilişkisi”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2/50 (Aralık, 2018), 110.

“pay almak, tahsis etmek, temyiz etmek, tek kalmak, ayrılmak, üstün tutmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰³ Terim olarak hass; lafzın bir vaz‘ ile sınırlı sayıdaki fertlere ya da tek bir mânaya delâlet etmesidir.¹⁰⁴ Âmm ise lafzın, herhangi bir ayırma gitmeksizin, uygun olan bütün mânayı ihtiva etmesidir.¹⁰⁵

Arapça ifadelerde, başında cemi‘ (bütün) ve küll (her) bulunan kelimeler veya cins ifade eden lâm-ı ta‘rif, bunların cins isimleri; tensiye ve cemi‘ ifade eden “الذی” ve “التي” lafızları; izâfetle mârife olan cins kelimeler umumilik ifade eder. Yine şart, istifham ve ism-i mevsûl olan “ایّی”, “وما”, “ومن” ifadeleri; muzaaf olan cins kelimeler; nefiy ve nehiy ifade eden edatlardan sonra cins isimler ve şarttan sonra gelen nekra isimler umûmi lafız kategorisinde değerlendirilir. Lafızda, umûm ifade ile belirlenenin dışında bırakılan kısma ise *tahsîs* adı verilir.¹⁰⁶

Suyûtî (v. 911/1505) *el-İtkân*’da Kur’ân-ı Kerim’de umûmiliğin üç şekilde yer aldığından bahsetmektedir. Bunlardan ilki umûmiliği değişmeyen ifadelerdir. Örneğin Hac suresi 1. ayette “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının...” buyrulur, sakınması gerekenlerin tüm insanlar olduğu vurgulanmış ve böylece “insanlar” lafzı umûmî anlamda kullanılmıştır. Ayetlerde yer alan âmm çeşitlerinden bir diğeri ise kendisi ile murâd edilen husûsiliktir. Umûmiliğin bu çeşidi ne lafız, ne de hüküm bakımından bütün fertlere şamil olmayıp, yalnızca bir ferdin kastedildiği ifadelerdir. Örneğin “Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı...”¹⁰⁷ ayetindeki “onlar” ifadesidir. Zira onlardan kasıt, ya Nuaym b. Mesûd el-Eşcaî veya Huzaa kabilesinden biridir. Ayetlerdeki sonuncu umûmilik örneği ise husûsilik ifade eden umûmiliktir. Bu tür lafızlarda, hüküm yönü hariç, lafız bakımından bütün fertleri içine alan umumilik anlaşılmaktadır. Bu tür ifadeler Suyûtî (v. 911/1505)’ye göre istisnâ şeklinde, vasıf şeklinde, şart şeklinde, gaye olarak ve bedelü’l- ba’z min el-kül

¹⁰³ ez-Zemaşerî, “hss”, 1/193; Firûzâbâdî, “hss”, 2/296; Cevherî, “hss”, 3/1032-1033; Ferhat Koca, “Has”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/264.

¹⁰⁴ Koca, “Has”, 16/264.

¹⁰⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 452.

¹⁰⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 452; Ali Bardakoğlu, “Âm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/552.

¹⁰⁷ Âl-i İmran 3/173.

şeklinde görülmektedir. Kur’ân’da bu konudaki örneklerden biri “Bunlar.....Ancak tevbe edip, inanan ve salih amel işleyenler başka...” ayetidir.¹⁰⁸ Zira bu ayette tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler istisna tutularak umum olan lafzın dışına çıkarılmıştır. Eserinde müfessir ayrıca umûmî manayı tahsis eden ifadeyi muttasıl ve munfasıl olarak iki kategoriye ayırarak açıklamaktadır.¹⁰⁹

Ayetlerin bazılarında yer alan ifadenin husûs mu umûm mu ifade ettiği, âm lafzın zikredildiği yerde murâdın hass olup olmadığı ya da hasın zikredildiği yerde murâdın âm mı olduğu konusu, müfessirler arasında ihtilafa sebep olmaktadır. Söz konusu ihtilâfa örnek Bakara suresinin 221. ayetinde yer alan “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin...” ifadesidir. Husûs olan bu ifade sonradan Maide suresi 5. ayet ile tahsis edilmiş ve “...Mü’min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden...” şeklinde ifade edilmiştir. İstidlâl hususunda ihtilaf olan bu ayetin yorumları kimine göre ehl-i kitap olan kadınları içermektedir. Bazıları ise ayette geçen ifadeyi ehl-i kitap olan ihsan sahibi kadınlar olarak yorumlarken, bazıları ise bu kadınların ehl-i kitap değil, putperestler olduğu yorumunu yapmaktadır.¹¹⁰

1.3.1.5. Meâni’l-Hurûf

Bilindiği üzere Arapçada cümleleri oluşturan unsurlar harfler, edatlar ve kelimelerdir. Bu çerçevede harflerin veya edatların cümledeki görevi, cümlenin anlamını etkileyen önemli bir unsur konumundadır.

Tefsir ilminde harf ve edatların anlamları ilk dönemlerde müfessirlerin farklı yorumları ile şekil bulmaya başlamıştır. Söz konusu dönemdeki müfessirlerin, ayetlerde yer alan harf ve edatların manasını açıklamakta divan şerhleri, nahiv, lügat ve belagat kaynaklarından faydalandıkları görülmektedir. İlerleyen dönemlerde ise nahiv alimleri bu harflerin anlamları ile ilgili müstakil eserler kaleme almıştır. Bu çalışmalar ise zamanla gelişerek *İlmu Meani’l-Hurûf* ismi ile müstakil bir ilim dalı haline gelmiştir. Belagat alimleri harfleri, farklı kullanım şekilleri ve farklı manaları yönünden ele alırken, sarf alimleri ise harfleri, ibdal, i’lal, hazif, ziyade, idğam gibi

¹⁰⁸ Furkan 25/68-70.

¹⁰⁹ Suyûtî, *el-İtkan*, 452-456.

¹¹⁰ eş-Şâyi’, *Esbâbü ihtilâfi’l-müfessirîn*, 50,51; Abdülilah el-Hürî, *Esbâbu İhtilâfi’l-Müfessirîn fî Tefsiri Âyâtî’l-Ahkâm* (Kahire: Câmiatu’l-Kahire, Külliyyetü Dâru’l-İlm, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 188-204.

açılardan ele almışlardır. Nahiv alimleri de harflerin ifade ettiği anlamları inceledikleri gibi harflerin cümledeki ameli, zaid oluşu ya da hazif gibi yönlerini incelemişlerdir.¹¹¹

Müfessirlerin bazı ayetlerde yer alan harfler, özellikle edatlar açısından ihtilâfa düştüğü konuları Şâyî üç kısma ayırarak açıklamaktadır. İhtilafa sebep olan ilk kısım, cümleye ittifakla “mekân” anlamı katan “من” ifadesidir. Ancak bazı ayetlerde ifadeye “zaman” anlamı yüklemek, mana açısından daha uygun olmaktadır. Söz konusu harf, bazen de cümleye *teb'iz*, *ta'lil* anlamı katan ve cümlede *bedel* veya *fasıla* olarak gelen “في” manasında, “عند” manasında, “على” manasında veya “عن” manasında kullanılmaktadır. Bu durum ise müfessirler arasında, mana verirken ihtilâfa sebep olmaktadır. Örneğin “وَلَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ”¹¹² ayetinde “من” ifadesi bazı müfessirlere göre bedel anlamına gelmektedir ve ayetin manası “Eğer dileseydik, içinizden yeryüzünde sizin yerinize geçecek melekler yaratırdık” şeklindedir. Bazı müfessirler ise söz konusu harfin, *teb'iz* manasında olduğunu savunarak, ayete “Eğer dileseydik, içinizden bir kısmını yeryüzünde melek (olarak) yaratırdık” manasını hamletmişlerdir. İhtilâfa sebep olan ikinci harf ise “إلى” harf-i cerridir. Söz konusu harf geldiği cümleye “yönelme” manası katmaktadır. Ancak zaman zaman “مع” ve “في” yerine de geldiği görülmektedir. Bu durum ise bazı ayetlerin tefsirinde müfessirler arasında ihtilâfa sebep olmaktadır. Örneğin “قَالَ مَنْ أَنْصَابِي إِلَى اللَّهِ”¹¹³ ayetindeki “إلى” harf-i kimi müfessire göre “مع” yerine gelmiştir ve ayetin manası “...Dedi ki: -Allah ile beraber kim bana yardımcıdır?...” şeklindedir. Kimi müfessir ise söz konusu harfin “في” yerine geldiğini belirterek ayete “...Dedi ki: -Allah yolunda kim bana yardımcıdır?...” anlamı vermiştir. Şâyî'nin son olarak ihtilâfa sebep olarak değerlendirdiği harf, “الباء” harf-i cerridir. Bu harf, yer aldığı cümleye 14 farklı anlam

¹¹¹ Ahmet Yüksel, “Arap Dilinde “Meâni’l-Hurûf” İlmine Dair Literatür Çalışmaları”, *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (Yaz, 2004), 296.

¹¹² Zuhruf 43/60.

¹¹³ Âl-i İmran 3/52.

katmaktadır. Bundan dolayı da bazı ayetlerin tefsirinde müfessirler arasında ihtilâfa sebep olmaktadır. “عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ”¹¹⁴ ayeti hakkında yapılan yorumlar, bu konuya örnek niteliğindedir. Zira kimi müfessirin “الباء” harf-i cerrini teb‘iz anlamında değerlendirerek, ayete “Bir pınar ki Allah’ın kulları ondan içer...” manası hamlettiği görülmektedir. Kimi müfessirler ise sözü edilen harften dolayı, ayeti “Bir pınar ki Allah’ın kulları onu içer...” şeklinde anlamlandırmaktadır. Ayete “Allah’ın kullarının içtiği bu şarap bir kaynaktan çıkar...” manası veren müfessirler ise söz konusu harfi içilen içeceğe atfederek değerlendirmektedir.¹¹⁵

1.3.1.6. Hurûf-u Mukatta

Arapçada ifadeler cümle, kelime ya da harf grubu şeklinde olduğu gibi tek harf olarak da gelebilmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de de bazı surelerin hurûf-u mukatta ismi verilen harflerle başladığı bilinmektedir.

Hurûf-u mukatta, harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ve “kesilmiş”, “birbirinden ayrılmış” gibi anlamlara gelen mukatta kelimelerinden oluşan bir tamlamadır.¹¹⁶ Kur’ân’da bazı surelerde bulunan harfler, öncesi ve sonrası ile herhangi bir bağlantı bulunmadığı ve tek başlarına isimleri ile okundukları için *mukatta harfleri* olarak isimlendirilirler.¹¹⁷

Söz konusu harfler toplam 14 tane olup (ى ه ن م ل ك ق ع ط ص س ر ح ا), 29 surede zikredilmişlerdir. Tekrarları ile beraber Kur’ân’da 78 kez geçmektedir. Bu harflerin anlamları ile ilgili görüş beyan eden alimler arasında ittifak söz konusu değildir. Zira mukatta harflerini hecâ harfi olarak kabul edenler, bu harflerin bir anlam taşımadığını, Kur’ân’ın bir esrarı olduklarını ifade etmektedir. Bu görüşün tersine, mukatta harflerinin anlamlarının bilinebileceğini savunan alimler ise harflerin pek çok anlam ifade edebileceğini belirtmektedir. Bu anlamlardan ilki harflerin, Allah’ın isim, sıfat ya da fiillerini sembolize etmesidir. Diğer bir görüşe göre mukatta harfleri

¹¹⁴ İnsan 76/6.

¹¹⁵ eş-Şâyi’, *Esbâbü ihtilâfi l-müfessirîn*, 94-96.

¹¹⁶ M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 401.

¹¹⁷ Tuncer Namlı, “Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sure Başlıkları: Mukattaa Harfleri”, *Eskiye*, 30 (Bahar, 2015), 86.

Kur'ân'ın ya da surelerin isimlerini temsil eder. Söz konusu harflere kasem/yemin anlamı veren alimler olduğu gibi bu harflerin muhatabın dikkatini çekmek için geldiğini söyleyenler de vardır. Bazılarına göre hurûf-u mukatta ilâhi kitaplara; bazılarına göre yazının önemine ve bazılarına göre ise Kur'ân'ın icâzına işaret etmektedir.¹¹⁸

Hurûf-u mukattaya yüklenen bu anlam çeşitliliği sonucunda, harflerin geçtiği ayetlerin tefsirinde müfessirin tercihi doğrultusunda ihtilâflar oluşmuştur.

1.3.1.7. İstisnâ

İstisnâ, “sny” kökünden türemiş bir kelimedir. Sözlükte “kıvırıp bükme, dürmek; bir şeyin içine koymak; iki katını almak; ayırıp uzaklaştırmak; ikinci olmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹¹⁹ Bir nahiv terimi olan istisnâ kelimesinin istilâhi manası ise “لَا” gibi bir edat aracılığı ile çok olanın (bütün olanın/genel olanın/cins olanın) hükmünden, az olanı (parçasını/özel olanını/ferdi) ayrı tutmaktır. *İstisnâ edatı* olarak adlandırılan edatlardan önce gelen ögelere, *müstesnâ minh* (kendisi hakkında verilen hükümden bir başkasının ayrı tutulduğu unsur); edatlardan sonra gelen ögelere ise *müstesnâ* (genelin/bütünün hükmünden ayrı tutulan unsur) ismi verilmektedir.¹²⁰ Böylece, her istisna cümlesinde müstesnâ, müstesnâ minh ve istisnâ edatı olmak üzere üç farklı öge bulunmaktadır.¹²¹

İstisnâ cümlesinde kullanılan istisnâ edatı ya harf, ya isim ya da fiil olarak gelir. Harf olarak kullanılan istisnâ edatı yalnızca “لَا” harfidir.¹²² İsim olan istisnâ

¹¹⁸ Muhittin Akgül, “Mukattaa Harfleri ve Kur'ân İ'câzındaki Yeri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2006), 53-64.

¹¹⁹ Cevherî, “sny”, 6/2294-2296; ez-Zemahşerî, “sny”, 1/116-117; İbn Manzûr, “sny”, 1/511-517.

¹²⁰ Esat Özcan, *İstisnâ Çeşitleri ve Anlam Yansımaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 9; İsmail Durmuş, “İstisnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/388.

¹²¹ Sa'îd b. Muhammed el-Afgânî, *el-Mücez fi kavâ'idu'l-lugati'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003), 312; Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-lugati'l-Arabiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 215.

¹²² Özcan, *İstisnâ Çeşitleri ve Anlam Yansımaları*, 15.

edatları ise “لَيْسَ، لَا يَكُونُ،” dir.¹²³ İstisnâ edatlarından fiil olanlar ise “بَيِّنَةٌ، سِوَى، غَيْرٌ،” dir.¹²⁴

”مَآخِلًا، مَاعِدًا” dir.¹²⁴

İstisnânın toplam altı farklı türü vardır. Cümlede yer alan müstesnâ, müstesnâ minh ile aynı türden ise bu tür istisnâyâ *muttasıl istisnâ* ismi verilir. İstisnânın tanımı yapılırken bu tür istisnâlar göze alınır. Zira gerçek anlamda kullanılan ve en çok tercih edilen istisnâ türü *muttasıl istisnâ*dır. *Muttasıl istisnânın* tersi olan, yani cümlede yer alan müstesnâ minh, müstesnâ ile aynı türde değilse bu kez istisnâ *munkatı‘ istisnâ* ismini almaktadır. Bu tür istisnâ çeşitleri mecâzî anlamda kabul edilmektedir. Ne var ki *munkatı‘ istisnâyı* gerçek anlamda istisnâ olarak kabul eden alimler de vardır. Cümlenin içerisinde müstesnâ minhin yer aldığı istisnâlara *tam istisnâ*, yer almadığı istisnâlara ise *müferrağ istisnâ* ismi verilmektedir. İstisnânın son iki çeşidi ise cümlenin olumlu ya da olumsuz olmasına göre isim almaktadır. Cümle olumlu ise bu tür istisnâlara *muceb istisnâ*, olumsuz ise *menfî istisnâ* denmektedir.¹²⁵

Müfessirler arasında ihtilâfa sebep olan istisnâ cümleleri, özellikle muhkem ayetlerin tefsirlerinde görülmektedir. Örnek olarak “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ ... وَحَلْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلِيَ لِعَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ ...”¹²⁶ ayetinin tefsirini vermek mümkündür. İstisnâ ifadesi içeren bu ayet, üç farklı şekilde yorumlanmıştır. “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekte düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar.... Size haram kılındı” şeklinde meali verilen ayette geçen istisnâ edatının mercii hakkındaki görüşler anlam bakımından müfessirler arasında ihtilâfa sebep olmuştur. Bazı müfessirler ayetteki istisnâ harfî içeren “إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ”

¹²³ Şihâbeddîn el-Karâfi, *el-İstiğnâ fi ahkâmi'l-istisnâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 38; el-Cezûlî, *el-Mukadimetü'l-Cezûliyye fi'n-nahv*, thk. Şaban Abdulvehhap Muhammed, (Mekke: Matbaatu Ummi'l-Kurâ, 2003), 215; Cemaleddîn İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, thk. Mâzin el-Mubârek- Muhammed Ali Hamdullah, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 155.

¹²⁴ el-Karâfi, *el-İstiğnâ*, 29; el-Cezûlî, *el-Mukadimetü'l-Cezûliyye*, 215.

¹²⁵ Durmuş, “İstisnâ”, 23/388.

¹²⁶ Mâide 5/3.

ifadesini muttasıl istisnâ olarak değerlendirerek, “وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ” ifadesine atfetmiş ve ayete, “(henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç, yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar” manasını hamletmiştir. Bazı müfessirler ise söz konusu istisnâ ifadesini munkatı’ olarak değerlendirerek, ayette sayılan tüm unsurları haram saymış, “kestikleriniz hariç” ifadesini de haramdan istisnâ tutmuşlardır. Üçüncü görüşe göre ise müfessirlerin bazısı, ayette yer alan istisnânın merciini “وَالْمُنْحَنِفَةُ وَالْمَوْفُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ” ifadesi olarak belirlemiş ve ayete “...boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar “(henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç” anlamı vermişlerdir.¹²⁷

1.3.1.8. Hakikat-Mecaz

Bir lafzın cümlede hakikat anlamında mı yoksa mecaz anlamında mı kullanıldığının tespiti lazım gelir. Nitekim lafzın hakikat veya mecaz olarak kullanılması, cümlenin anlamını etkileyen önemli bir husustur.

Hakikat kelimesi sözlükte “gerçek olan veya hayal edilenin şeyin gerçekliğini ortaya koymak”, “sabit ve doğru olmak”, “gerekmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁸ Terim olarak ise hakikat, “Kelimenin konulduğu, gerçek anlamında kullanılması” olarak tanımlanmaktadır.¹²⁹ Hakiki manada kullanılan lafızlar, gerçek manaları dışında anlam taşımayan, ayetteki yerlerinde takdim ve tehir söz konusu olmayan lafızlardır. Kur’ân’ın büyük bir bölümünü bu tür lafızlar teşkil etmektedir.¹³⁰ Hakiki lafız, kendisine lügat anlamı veren kişi tarafından konulmuş anlamda kullanıldığında *lügavî hakikat*, din tarafından konulmuş anlamda kullanıldığında ise *şer’î hakikat* ismini almaktadır. Meslek, ilim ya da sanat ehli tarafından konulduğu manada kullanılan

¹²⁷ eş-Şâyi’, *Esbâbü ihtilâfi’l-müfessirîn*, 92-94.

¹²⁸ Cevherî, “hkk”, 4/1461-1462; İbn Manzûr, “hkk”, 2/939-940; Zemahşerî, “hkk”, 1/203.

¹²⁹ Ali Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedi’* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 209; Mesut Erdal, “Kur’ân Meallerinde Hakikat-Mecaz İkilemi –Bakara Suresi 54. Ayet Bağlamında-”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2006), 184.

¹³⁰ Suyûtî, *el-İtkan*, 494.

hakiki lafız, *istilâhî hakikat* ismini alırken, örf ve adetlere göre konulmuş manada kullanıldığı zaman ise *örfî hakikat* ismini almaktadır.¹³¹

Mecaz ise lügatte “bir yerden bir yere geçip gitmek”, “geçiş”, “sözün kaynağı, geçiş yolu”, “bir yola girerek orada yürümek” gibi anlamlara gelmektedir.¹³² Belâgat terimi olarak ise lafzın, “toplum tarafından alışıl原因lanmış anlamı dışında kullanılması”, “hakiki manasının dışında kullanılması”, “asıl manasından alınarak başka bir manaya nakledilmesi” gibi şekillerde tanımlanmaktadır.¹³³ Bir lafzın mecaz sayılabilmesi için, lafzı hakiki mananın dışına çıkarması ve hakiki mana ile mecâzî mana arasında bir münasebet bulunması gerekmektedir. Ayrıca cümlede lafzın hakiki manada kullanılmadığını gösteren bir karinenin olması lafza mecaz anlam vermek için aranan şartlar arasındadır.¹³⁴ Tıpkı hakiki lafızda olduğu gibi mecaz lafız da kendisine lügat anlamı veren kişi tarafından konulmuş anlamda kullanıldığında *lügavî mecaz*; din tarafından konulmuş anlamda kullanıldığında *şer’î mecaz*; meslek, ilim ya da sanat ehli tarafından konulduğunda *istilâhî mecaz*; örf ve adetlere göre konulmuş manada kullanıldığı zaman ise *örfî mecaz* ismini almaktadır. Bunun yanında mecaz ikiye ayrılmaktadır. Eğer kullanılan mecaz, işi yapan failden başkasına isnâd edilerek kullanılmışsa, bu tür kullanımlara *meccâz-ı aklî* ismi verilmektedir. Bir lafzın asıl manasından alınarak başka anlamda kullanılması ise *meccâz-ı lügavî* ismini almaktadır.¹³⁵

Kur’ân-ı Kerim’de hakiki lafzın kullanıldığına dair alimler arasında ittifak vardır. Ancak mecâzî lafzın Kur’ân’da yer alması hususu çoğu alimler tarafından kabul görürken, bazıları bu durumu mecaz kelimenin yalana yakın oluşu ve Allah’ın yalandan münezzeh oluşu hasebi ile kabul etmemektedir. Kur’ân’ın mecazi lafız ihtiva edemeyeceğini savunan alimler genellikle İbnu'l-Kass, İbn-i Huveyz Mindad gibi Zâhiriyye ulemâsıdır.¹³⁶ Ancak Kur’ân’ın Arap dilinde indirilmiş olması ve Arapçada

¹³¹ Bulut, *Belâgat*, 209-210.

¹³² İbn Manzûr, “cvz”, 1/724; ez-Zemahşerî, “cvz”, 1/155.

¹³³ Ahmed b. İbrahim b. Mustafa Hâşimî, *Cevâhiru'l- belâğa fi meânive'l-beyân ve'l-bedi'* (Beirut: el-Mektebetü'l Asriyye, ts.), 251; Bulut, *Belâgat*, 211; İsmail Durmuş, “Mecaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28/217-220 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 217.

¹³⁴ ; Mesut Erdal, “Kur’ân Meallerinde Hakikat-Mecaz İkilemi –Bakara Suresi 54. Ayet Bağlamında–”, 184-185.

¹³⁵ Bulut, *Belâgat*, 209-210.

¹³⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 494.

mecaz kullanımının bulunması gerekçesi ile Kur'ân'da mecazı kabul edenler, etmeyenleri eleştirmektedir.¹³⁷

Tefsirde bir lafzın mecaz ya da hakiki manada kullanıldığının düşünülmesi veya mecaz anlamda kullanılan lafzın hangi manaya geldiği hususundaki görüş, müfessirler arasında ihtilafa sebep olmaktadır.

Bu duruma örnek olarak Rahmân ve Hadîd surelerinde geçen “الميزان” lafzı gösterilebilir. Rahmân suresindeki ilgili ayetlerin mealleri “Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın”¹³⁸ şeklindedir. Hadîd suresinde kelimenin geçtiği ayet ise “Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mîzânı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler...”¹³⁹ şeklinde tercüme edilmiştir. Söz konusu kelime için tefsirlerde 4 farklı mana verilerek ayetlerin yorumlandığı görülmektedir. Kimi müfessirler ayetlerde geçen lafza hakiki mana vererek kelimeyi “ölçü, tartı” olarak yorumlamaktadır. Kimi müfessirler ise ayetlerin tefsirini yaparken, kelimenin “adalet” manasını tercih ederken, kimi müfessirler de “mîzân” manasını tercih etmiştir. Kimi müfessirler ise ayetlerde zikredilen lafız ile “Kur'ân-ı Kerim”in kast edildiğini ifade etmektedir.¹⁴⁰

1.3.1.9. Kelimenin Ziyâdeliği

Tefsir ilminde ayet yorumlarını etkileyen önemli unsurlardan biri hiç şüphesiz ayetlerde yer alan harf veya kelimelerin zâid olarak gelmiş olmasıdır.

Ziyâdelik, sözlükte “ilâve etmek”, “fazlalaştırmak”, “geliştirmek”, “çoğaltmak” gibi anlamlara gelmektedir. Yani zâidlik, “noksanlık” kavramının zıttı olarak kullanılan bir kavramdır.¹⁴¹ Ziyâdelik kavramının ıstılâhi manası ise kelimenin aslı harflerine teşdîd (şeddeleme) yolu ile veya “سَأَلْتُمُونِيهَا” lafzını oluşturan harflerden

¹³⁷ Ebî Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Batalyevsî, *et-Tenbih 'ale'l-esbâbi'l-mücibeti li'l-hilâf beyne'l-müslimîn*, thk. Ahmed Hasan Kühayl-Hamza en-Neşretî (Mısır: Dâru'l-İ'tisâm, 1398/1978), 53.

¹³⁸ Rahmân, 55/7-9.

¹³⁹ Hadîd, 57/25.

¹⁴⁰ eş-Şâyi', *Esbâbü ihtilâfi'l-müfessirîn*, 61.

¹⁴¹ Cevherî, “zyd”, 1/481-482; İbn Manzûr, “zyd”, 3/1897-1898; Zemahşerî, “zyd”, 1/429.

(zâid harfleri) birini/birkaçını ilave ederek, kelimeye ekleme yapmaktır.¹⁴² Araplar arasında sıkça kullanılan ziyadelik, alimler arasında Kur’ân-ı Kerim’de olup olmaması hususunda ihtilafa sebep olmaktadır. Bazı alimler, ziyâdeliğin anlamda bir değişime sebep vermeyeceği gerekçesi ile Kur’ân’da ziyadeligi kabul ederken, bazı alimler reddetmektedir. Bazıları ise söz konusu ziyâdelik olayını Kur’ân için kavram olarak kullanmayıp, bunun yerine “sıla harfleri” veya “te’kid” gibi söylemlerin kullanılmasını tercih etmişlerdir.¹⁴³ Kur’ân’da fiilin ya da ismin zâid olup olamayacağı da tıpkı harf ziyâdesi gibi tartışmalı bir durumdur. Bazı alimler tarafından, Ebû Ubeyde’ye nisbet edilen görüşe göre ayetlerde ismin ya da fiilin ziyâdeliği mümkün olabilirken, nahiv ilmi ile meşgul olan alimler Kur’ân’da söz konusu durumun mümkün olmadığı görüşündedir.¹⁴⁴

Ziyâdelik, *semâi ziyâde* ve *kıyâsi ziyâde* olmak üzere iki kısımdır. Kıyâsi ziyâdelikle en az iki kelime birbirleri arasında ortak paydada ve belirli bir oranda birleştirmiş olmaktadır. Asıl olana, fer’i olan bir illetten dolayı kıyâs edilir ve nâkilin menkûle hamledilmesi sağlanmış olur. Ancak semâi ziyâdede herhangi bir kıyâs söz konusu değildir.¹⁴⁵

Tefsirde ziyâdelik Kıyâme suresinin ilk ayetinde¹⁴⁶ olduğu gibi, ayetin yorumlarında ihtilâfa sebep olmaktadır. Bazı müfessirler ayetin başında yer alan “لَا” harfini, kelâmı takviye ettiği gerekçesi ile zâid kabul etmektedir. Böylece ayete “Kıyamet gününe and olsun” anlamı vermektedirler. Bazı müfessirler ise söz konusu harfin nefiy olduğu görüşünü beyan ederek, kıyametin kendi başına muazzam bir olay olduğunu ve onun izahında yemine ihtiyaç duyulmadığını savunmaktadır. Ayetin manasını ise, “Hayır, And olsun kıyamete ki” şeklinde açıklamaktadırlar.¹⁴⁷

¹⁴² Ahmet Yüksel, “Dilbilim Açısından Kur’ân’da Zâid Harfler”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 17/3 (2004), 171.

¹⁴³ Abdullah Kuşçuoğlu, “Ziyâdelik Kavramının Kur’ân ve Arap Dili Açısından Tahlili”, *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 3/1 (Temmuz, 2020), 161-162; Yüksel, “Dilbilim Açısından Kur’ân’da Zâid Harfler”, 172.

¹⁴⁴ Yüksel, “Dilbilim Açısından Kur’ân’da Zâid Harfler”, 182.

¹⁴⁵ Kuşçuoğlu, “Ziyâdelik Kavramının Kur’ân ve Arap Dili Açısından Tahlili”, 167.

¹⁴⁶ “لَا أُقْسِمُ بِبُيُوتِ الْقِيَامَةِ”, Kıyâme 75/1.

¹⁴⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 227.

1.3.1.10. İtlâk-Takyîd

Mutlak ve takyîd kavramları hadis ve tefsir ilmini yorumlama hususunda fıkıh usûlünde geliştirilmiş olan terimlerdir. Bir lafzın mekân, zaman, vasıf ve şart gibi kayıtlarla sınırlandırılmış olmasına *mukayyed lafız*; herhangi bir kayıt olmaksızın sınırlandırılmamış lafızlara ise *mutlak lafız* ismi verilmektedir. Örneğin “adam geldi” cümlesindeki “adam” lafzı mutlak bir lafızdır. “İnançlı adam geldi” cümlesinde ise “adam” ifadesi “inançlı” vasfı ile kayıtlandırılarak sınırlandırılmıştır. Bu yüzden söz konusu cümledeki “inançlı adam” ifadesi mukayyed lafızdır.¹⁴⁸ Bazıları mukayyedin tanımını yaparken, özel isim gibi sadece belirli şahsı işaret eden özellikleri tanımın dışında bırakarak, lafzın kendi cinsinden şâyi olması kısıtını getirmiştir. Böylece lafzın, âmm lafızdan ayrılmasına ve kendi cinsinin fertleri arasında yaygın olmasına, aynı zamanda mahiyet ve hakikat açısından belirli olmayan bir ferdi/fertleri göstermesine dikkat çekilmiştir.¹⁴⁹

Tefsir ilminde itlâk ve takyîd kaynaklı ihtilaflar nassın manası kapsamında değil, hükmi açıdan meydana gelen bir ihtilâftır.¹⁵⁰ Örneğin “ وَأُمَّهَاتِكُمُ الَّتِي

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ...أَرْضَعْنَكُمْ”¹⁵¹ ayetinde “emziren anne” lafzının yorumunda ihtilâf gerçekleşmiştir. Bazı müfessirler söz konusu lafzı mutlak olarak değerlendirmiş, herhangi bir sınırlandırma olmaksızın emzirmeyi gerçekleştiren her annenin, kişiye evlenme hususunda haram olacağı görüşünü benimsemiştir. Bazı müfessirler ise ayette itlâkın söz konusu olduğunu ifade ederek, emzirme kaynaklı haramiyetin üç veya beş emzirme ile gerçekleştiğini dile getirmişlerdir. Böylece onlara göre ayette geçen ifade ile kişiye haram kılınan kadının, söz konusu sayının/sayıların altında emziren anneler kapsam dışı bırakılmıştır.¹⁵²

¹⁴⁸ Ferhat. Koca, “Mutlak, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31 (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 402.

¹⁴⁹ Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm*, nşr. İbrâhim el-Acûz, (Beyrut: y.y. ,1405/1985), 3/5.

¹⁵⁰ eş-Şâyi', *Esbâbü ihtilâfi'l-müfessirîn*, 53.

¹⁵¹ Nisa 4/23.

¹⁵² el-Hûrî, *Esbâbu İhtilâfi'l-Müfessirîn fî Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm*, 281-283.

1.3.2. Ayetlerin Genel Hususiyetine İlişkin İhtilâf Sebepleri

Müfessirler arasında, lafızların genel özelliklerinden kaynaklı ihtilâfların yanı sıra ayetlerin genel özelliklerinden kaynaklı ihtilâflara da rastlanmaktadır. Ayetler arasındaki sıralama (siyak-sibak), ayetin geçerliliğinin hükmen/lafzen kaldırılmış olması (nâsîh-mansuh), ayetin iniş sebebi/sebepleri (esbâb-ı nüzûl) ve yorumlara delil olarak gösterilen rivayetlerin farklılıklara metinlere sahip olması bu tür ihtilâfların sebepleri arasında yer almaktadır.

1.3.2.1. Siyâk Sibâk

Ayetlerin anlamlandırılmasında, ilâhî murâdı bir bütünlük içerisinde ve kast edilen doğrultuda anlayabilmek açısından kendisinden önceki ya da sonraki ayette zikredilenlerin bilinmesi oldukça mühimdir.

Siyâk sözlükte “sevk etmek”, “göndermek”, “salmak”, “sürmek”, “-den önce gitmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵³ Tefsir terimi olarak ise siyâk, "sözün ifade biçimi, üslubu, tarzı, anlatım şekli" gibi anlamlara gelmektedir. Başka bir anlatımla, maksadın, sözün üslup ve söylendiği ortamdan hareketle anlaşılmasıdır.¹⁵⁴

Sibâk ise sözlükte “birinci olmak”, “öncü olmak”, “öne geçmek”, “ilk olmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁵ İstilahî olarak ise “sözün evveliyatı ile olan bağlantısı” anlamına gelmektedir. Genel olarak da siyâk ve sibâk terimleri bir arada kullanıldığı zaman, kullanılan lafzın öncesine ve sonrasına bakmak sureti ile hangi manada kullanılmış olduğunu tespit etmek anlamına gelmektedir.¹⁵⁶

Siyâk-sibâk ilişkisi üç farklı yönü ile Kur’ân-ı Kerim’de yer almaktadır. Bunların ilki ayetler arasındaki siyâk-sibâk ilişkisidir. Nitekim ortada yer alan ve kendi başına anlam ifade eden kimi ayet, siyâk-sibâk bağlamında incelendiğinde anlamda o yöne doğru kayma olduğu görülmektedir. İkincisi ise tek ayette olmakla birlikte, ardışık cümle içerisinde yer alan ifadenin öncesi veya sonrası ile olan anlam

¹⁵³ ez-Zemahşerî, “svg”, 1/484-485; Cevherî, “svg”, 4/1498; İbn Manzûr, “svg”, 3/2153-2156.

¹⁵⁴ Ali Bakkal, *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi, 2009), 12-13.

¹⁵⁵ ez-Zemahşerî, “sbg”, 1/435; Cevherî, “sbg”, 4/1494; İbn Manzûr, “sbg”, 3/1928.

¹⁵⁶ Ali Bakkal, *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, 13.

bütünlüğüdür. Son olarak ise farklı surelerde yer alan, ancak aynı konuyu ele alan ayetler arasındaki siyâk-sibâk ilişkisidir.¹⁵⁷

Siyâk-sibâk ilişkisi hususunda müfessirler arasında yorumda meydana gelen ihtilâfın bir örneğini “ وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ ”¹⁵⁸ ayetinde görmek mümkündür. İlgili Ayette yer alan “بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ” ifadesi hakkında tefsirlerde iki farklı yorum görülmektedir. “Nikâh akdi elinde olan” şeklinde tercüme edilen ifadenin muhatabını kimi müfessir eşlerin velisi olarak değerlendirmektedir. Ancak ifadeyi siyâk bağlamında inceleyen kimi müfessirler de söz konusu muhatabın eşlerden erkek olan kişi olduğunu ifade etmektedir. Zira onlara göre ayetin öncesinde yer alan “طَلَّقْتُمُوهُنَّ” onları boşarsanız ifadesi ve “فَرَضْتُمْ لَهُنَّ” onlar için tespit ettiğiniz mehir ifadesi eşlerden erkek olanla ilişkilendirilmiştir.¹⁵⁹

1.3.2.2. Nâsîh-Mansûh

Kur’ân-ı Kerim’in toplu olarak değil de tedrici bir şekilde, toplumun genel ihtiyaç ve sorunları doğrultusunda indirilmiş olması, bazı şer’î hükümlerin, yeni inen ayetle yenilenmesi ya da kaldırılması ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Bu durum literatürlere *nesh* kavramı olarak girmiştir.

Nesh kelimesinin lügat manası bir şeyi başka bir şeyle değiştirmek, gidermek, nakletmek, yok etmek, tahvil etmektir.¹⁶⁰ Terim olarak ise, kendisi ile amel edilen bir hükmün, kendisinden sonra gelen başka bir nassla kaldırılmasıdır.¹⁶¹ Müfessirlerden Taberî (v. 310/922) ise neshi, “bir konunun bir kitaptan alınarak başka bir yere

¹⁵⁷ Ali Bakka, *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, 14-24.

¹⁵⁸ “Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikah bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka...”, Bakara 2/237.

¹⁵⁹ el-Hûrî, *Esbâbu İhtilâfi'l-Müfessirîn fi Tefsiri Âyâti'l-Ahkâm*, 160-163.

¹⁶⁰ İbn Manzûr, “nsh”, 6/4407; Cevherî, “nsh”, 1/433; Zemahşerî,, “nsh”, 2/266.

¹⁶¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 122; M. Zeki Duman, “Kur’ân-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, *Bilimnâme* 18/2 (2009), 29.

nakledilmesi” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶² Kur’ân’da nesh konusu tartışıla gelen bir konudur. 114 veya 124 ayetin nesh edildiği görüşüne sahip olan alimler olduğu gibi,¹⁶³ Suyûti (v. 911) bazı alimlerin, içerisinde nâsîh ve mensuh ayet bulunmayan 43 sure olduğundan bahsettiğine değinerek, bu surelerin isimlerini şu şekilde saymaktadır: Fâtiha, Yûsuf, Yâsîn, Hucurât, Rahmân, Hadîd, Saff, Cuma, Tahrîm, Mülk, Hâkka, Nuh, Cin, Mürselât, Nebe, Nâziat, İnfîtâr, Mutaffifîn, İnşikâk, Burûc, Fecr, Tîn, Asr ve Kâfirûn sureleri hariç, Fecr'den sonra, Nâs suresine kadar olan tüm sureler. İçerisinde nâsîh ayet bulunan surelerin ise Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Hac, Nûr, Furkân, Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokmân, Ahzâb, Sebe, Mü’min, Şûrâ, Zâriyat, Tûr, Vâkıa, Mücâdele, Müzzemmil, Müddessir, Tekvîr ve Asr olmak üzere toplam 25 adet olduğunu ifade etmektedir. İçerisinde sadece nâsîh bulunan sure sayısının altı olduğunu söyleyerek bunların Fetih, Haşr, Münafikûn, Tegâbûn, Talak ve A'lâ şeklinde açıklamaktadır. Geri kalan surelerin ise içerisinde mensûh ayet olduğunu da ilave etmektedir.¹⁶⁴

Nesih konusunda tek ihtilaf nâsîh/mensûh ayet sayısı değil, aynı zamanda Kur’ân’da neshin mümkün olup olmaması mevzuundadır. Bunlara ilaveten sünnetin ayeti neshinin mümkün olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olmuştur.¹⁶⁵

Tefsirde nâsîh ve mensûh kaynaklı ihtilaflı yorumlara rastlamak mümkündür. Bu konuya örnek olarak “...وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ...”¹⁶⁶ ayeti verilebilir. Söz konusu ayetin meali “...Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: -İhtiyaçtan arta kalanı.-...” şeklindedir. Müfessirler ayeti iki farklı şekilde tefsir etmişlerdir. İlk görüş, ayette bahsedilen “الْعَفْوَ” kelimesinin zekât olduğu ve ayet nesh edilerek zekât miktarının hükmü değişmiş, “ihtiyaçtan arta kalan” şeklinde değil de günümüzdeki zekât nisabı miktarı yeni hüküm olarak yerini almıştır. Ayeti nâsîh kabul etmeyen müfessirler ise söz konusu ayette geçen tasadduk biçiminin zekât değil, gönüllülük esasına dayalı olan sadaka olduğunu dile getirmişlerdir. Böylece ayetin, bu

¹⁶² Yunus Abdurahimoğlu, “Muhammed İbn Cerir et-Taberi’de Nesh Konusu”, *International Journal of Sport Culture and Science* 1/3 (Eylül 2013), 9.

¹⁶³ Abdurrahman Çetin, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/ 581.

¹⁶⁴ es-Suyûti, *el-İtkân*, 463-464.

¹⁶⁵ el-Batalyevsî, *et-Tenbîh*, 215-218.

¹⁶⁶ Bakara 2/219.

şekilde yorumlanması da herhangi bir neshe gerek kalmaksızın günümüz sadaka uygulaması ile örtüştüğü ifade edilmiştir.¹⁶⁷

1.3.2.3. Esbâbu'n-Nüzûl

Vahiy mahsulü olarak dilsel bir formda insanoğluna bildirilen Kur'ân'daki ilâhî murâdın doğru anlaşılmasında çok büyük bir rolü olan unsurlardan biri de ayetin/ayetlerin iniş sebebidir. İlâhî kelâmın ne için, ne zaman, kim hakkında, hangi olaya ya da ihtiyaca binâen indirildiğinin bilinmesi bu noktada oldukça önemlidir.

Esbâbu'n-Nüzûl, esbâb ve nüzûl kelimelerinden oluşmuş bir tamlamadır. Esbâb “sebeb” kelimesinin çoğuludur. Sebeb kelimesinin lügat manası ise, ip, metod, yol, vasıta, bir şeye ulaşma, faktör, kaynak, menşe, vesile gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁸ Nüzûl ise “nezele” fiilinin isimleşmiş halidir. Lügat manası ise, iniş, konaklama, kopma gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁹

Esbâbu'n-Nüzûlün ıstılâhî manasına gelince, Peygamberimiz zamanında meydana gelen bir olay ya da kendisine yöneltilen sual üzere, surenin, ayetlerin ya da tek bir ayetin nâzil olmasına sebep olan şeylere “Esbâbu'n-Nüzûl” ismi verilmektedir.¹⁷⁰ Bir başka deyişle Esbâbu'n-Nüzûl, vahyin niçin inzâl edildiği suâline cevap niteliği taşımaktadır.¹⁷¹

Sebebi nüzûlde lafız umûmîdir. Yani o dönem belirli bir kişi/kişiler için inzâl olmuş olan ayet, lafız bakımından umûmîdir. Alimler bu konuda ittifak halindedir. Ne var ki bazı sınırlı sayıdaki ayet, umûmî olmayıp, nüzûl sebebine binâen şahsa tahsis edilmektedir. Bazen de ayetin iniş sebebi husûsî iken, lafzın kendisi umûmîliği işaret etmektedir.¹⁷²

¹⁶⁷ eş-Şâyi', *Esbâbü ihtilâfi'l-müfessirîn*, 48.

¹⁶⁸ İbn Manzûr, “sbb”,1/458-459; İbrahim Mustafa, vd., “sbb”, *Mu'cemu'l-Vasît* (Mısır: Mektebetu'ş-Şurûk ed-Devliyye, 1425/2004), 411; Mustafa b. Şemsüddin Karahisârî Ahterî, “sbb”, *Ahterî Kebîr*, (İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 1978), 231.

¹⁶⁹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğatu'l-Arabîyye el-muâsıra* (Kahire: Âlimu'l-Kütüb, 1429/2008), 3/2196; İbn Manzûr, “nzl”, 6/4399.

¹⁷⁰ Cerrahoğlu, *TefsirUsûlü*, 111; Mustafa Çetin, “Nüzûl Sebepleri”, *Diyanet İlmî Dergi* 30/2 (Haziran 1994), 96.

¹⁷¹ İmamoğlu, *Tefsir ve Kur'ân İlimlerine Dair 100 Kavram/Konu*, 118.

¹⁷² Suyûtî, *el-İtkân*, 71-76.

Nüzul sebebi belirtilen ayetlerin tefsirlerinde bazen farklı rivayetlerin delil olarak gösterildiği dikkat çekmektedir. Bu durumda izlenmesi gereken birkaç yol vardır. Bu yollardan biri rivayetlerden birinde “şu konuda indi” ibaresi içeriyor, ikincisi ise “bununla beraber” ilavesi ile farklı mevzu ekleniyorsa, esbâb-ı nüzûl olarak ilkinin dikkate alınması gerekmektedir. Zira ikincinin ilavesi nüzûl sebebi değil, bu konuda yapılmış olan yorumdur. İzlenecek yollardan bir diğeri ise birbirine zıt olan nüzûl sebebi rivayetleri ile ilgilidir. Böyle bir durumda ilk bildirilen rivayet istinbât sayılıp, zıttı olarak delil sunulan rivayetse nüzûl sebebi olarak kabul edilir. Esbâb-ı nüzûl açıklanırken iki farklı rivayetin bulunması durumunda sahih olan rivayet tercih edilir. İki rivayetin de sahih olduğu düşünüldüğünde ise olaya şahit olmuş, bizzat söz konusu vak’ayı yaşamış olan sahabeden gelen rivayet tercih edilir.¹⁷³

Sebeb-i nüzulün tefsir üzerindeki ihtilâfa sebep olmasına örnek “... وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ... ”¹⁷⁴ ayeti verilebilir. Meâlde “azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma)dır” anlamı verilen söz konusu ayetteki “وَتَزَوَّدُوا” ifadesi hakkında üç farklı yorum yapılmıştır. Bu yorumlardan ilkinde göre ayette geçen lafız, hac esnasında inmesi hasebi ile “hac için yapılan sefer” anlamındadır. Bir başka görüşe göre ise ayette zikredilen lafız ile “hac sonrasında yapılan salih amellerin” murâd edildiği yönündedir. Son yorumda ise İbn Abbas’tan gelen rivayetle Yemen ehlinin hac ibadeti sırasında azık toplamadıkları ve Mekke’ye dönüşte karşılaştıkları sıkıntı üzerine ayetin indiği görüşü yer almaktadır. “Gerçek azık” olarak anlam verilen söz konusu ifadeye ilaveten yorum olarak ayeti siyak bağlamında değerlendiren müfessirler, lafzın takva anlamına da geldiğini dile getirmişlerdir.¹⁷⁵

1.3.3. Müfessir Kaynaklı İhtilâf Sebepleri

Lafızların mahiyetleri ve ayetlerin husûsî durumları dışında tefsirde ihtilâfa sebep olan bir başka unsur da müfessirden kaynaklanan sebeplerdir. Kimi zaman

¹⁷³ Suyûtî, *el-İtkân*, 76-79.

¹⁷⁴ Bakara 2/197.

¹⁷⁵ el-Hûrî, *Esbâbu ihtilâfi'l-müfessirîn fi tefsîri ayâti'l-ahkâm*, 87-90.

müfessirin mensup olduğu mezhep ve görüşleri, kimi zaman da kendi yorum ve düşünceleri ayetlerin tefsirlerine ilişkin yaptıkları yorumları etkilemiştir. Müfessirler arasında gerçekleşen ihtilaf, bazen de yaşadıkları dönemdeki kültürel, sosyal ve geleneksel faktörlerin etkisi ile oluşmuştur.

1.3.3.1. Rivayetlere Yer Verip Vermemesi

Tefsir kaynakları incelendiğinde sıkça rivâyetlere başvurulduğu görülmektedir. Müfessirlerin ayetler hakkında yapmış oldukları yorumların da çoğunlukla bu deliller çerçevesinde yoğrularak son şeklini aldığını söylemek mümkündür.

Rivâyet kelimesi sözlüklerde “sulamak”, “susuzluğun zıttı”, “su pınarından kana kana su içmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁶ Zamanla kelime, “söz taşımak”, “bir hadiseyi nakletmek”, “şiiir” ve “roman” gibi anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁷ Terim olarak ise rivâyet, herhangi bir maksadı yerine getirecek özelliklere sahip kişilerden, belli şartlar çerçevesinde yapılan nakildir.¹⁷⁸

Yazının bulunmasından önce toplumdan topluma aktarılması istenen bilgiler rivâyet yolu ile şifâhen aktarılırken, yazının bulunması ile rivâyetler kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Böylece inanç, kültür, medeniyet ve edebiyat gibi alanlarda toplumların zamanla sahip oldukları birikimlerinin nesilden nesile aktarımı sağlanmıştır Rivâyetler, söz konusu aktarımı sağlamakla beraber, zamanlar arasında devamlılığı sağlayan bir inşa görevi üstlenmiştir.¹⁷⁹

Rasûlü Ekrem Efendimiz (s.a.v.) döneminde, herhangi bir rivayete ihtiyaç duymaksızın yapılan ayet izâhatları, sahabe döneminde yerini yavaş yavaş icmâle bırakmış, tâbiun döneminde ise başta israiliyyat olmak üzere çeşitli rivayetlerin içerisinde yerini aldığı bir ilim haline gelmiştir. Bu ve bu dönem sonrası israiliyyat

¹⁷⁶ İbn Manzûr, “rvy”, 3/1784; Zemahşerî, “rvy”, 1/397-398; Cevherî, “rvy”, 6/2363.

¹⁷⁷ Ali Karataş, “Tefsir İlminde Rivâyet Algısı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18/1 (2018), 22-23.

¹⁷⁸ Zakir Kadiri Ugan, “Gayr-i Dini Rivayetler”, sad. Musa Ulak, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2001), 260.

¹⁷⁹ Karataş, “Tefsir İlminde Rivâyet Algısı”, 23-24.

kaynaklı rivâyetlerin yanı sıra şiir, sarf, nahiv ve hadis rivâyetleri de tefsir ilminin vazgeçilmez kaynakları arasında yerini almıştır.¹⁸⁰

Tefsir ilminde özellikle hadis rivayetlerinden kaynaklanan ihtilâflar çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Bu sebeplerden biri her müfessirin konu ile ilgili hadis rivâyetine/rivâyetlerine ulaşamamış olmasıdır. Ulaşmış olanların da rivâyetin sübûtunda ya da sıhhatinde şüphe duyup duymamaları hasebi ile ilgili hadise tefsirlerinde yer verip vermemeleri de ihtilâf sebepleri arasında sayılabilmektedir. Hadis rivâyetleri kaynaklı bir başka ihtilâf sebebi ise bazı müfessirlerin tefsirinde mürsel hadise yer vermiş olup olmaması ile ilgilidir. Hadis rivâyetleri dışında müfessirlerin ilâhî maksada ulaşmada israiliyyat rivayetlerini kullanıp kullanmaması da ihtilâf nedenleri arasındadır.¹⁸¹

Rivâyet kaynaklı ihtilâfa örnek olarak “وَأَنْذَرْتَهُمْ يَوْمَ الْحُسْرَىٰ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ...”¹⁸² ayeti gösterilebilir. Meâli “Onları, ... işin bitirileceği o pişmanlık günüyle uyar.” şeklinde verilen ayette, zikredilen “إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ” ifadesi ile ilgili tefsirlerde üç farklı yorum dikkat çekmektedir. Söz konusu ayet ile ilgili Ebû Saîd el-Hudrî (v. 64/693)’den gelen rivayette Rasûlüllah (s.a.v.)’in kıyamet gününde “ölümün boğaza dayanması” olarak tabir ettiği ve cennet-cehennem ehlinin mekânlarını görerek ebedi yaşamın başlangıcının anlaşılacağı manası yer almaktadır. Zikredilen hadise tefsirinde yer veren müfessirler ayette geçen ifadeyi, “kıyamette ölümün boğaza dayanması” olarak yorumlamıştır. Ayetin tefsirini yaparken bahsi geçen hadise değinmeyen bazı müfessirler ise ayetteki ifadeye “ölüm anında pişmanlıkla yapılacak tevbe” anlamı hamletmiştir. Ayetin siyakını göz önünde bulunduran müfessirler ise söz konusu ifadeye “kıyamet azabı” anlamı vermeyi uygun görmüşlerdir.¹⁸³

¹⁸⁰ Saliha Türcan, *Rivâyet Tefsiri Geleneğinin Dönüşümü –İbn Kesîr Tefsiri Örneği Üzerinden-* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 9-11.

¹⁸¹ Teymiyye, *Mukaddime*, 18, 55-78; Ferruh Kahraman, *Tefsirde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri*, 243-246.

¹⁸² Meryem 19/39.

¹⁸³ eş-Şâyi‘, *Esbâbü ihtilâfi’l-müfessirîn*, 46.

1.3.3.2. Mensûbiyet / Mezhep Taassubu

Gerek dini düşünce farklılıkları gerekse siyâsi nedenler çerçevesinde doğarak gelişen mezhep taassubiyeti, şüphesiz tefsir ilmini de etkileyen bir unsur olmaktan geri duramamıştır.

Nitekim bazı müfessirler bazen kendi mensup oldukları görüşü haklı çıkartmak adına, bazen de sadece ait olduğu mezhebin görüş açısından çıkamayarak ayete yorum getirmek suretiyle taassubiyetini tefsirine yansıtmıştır. Bazıları, bu şekilde kendi mezhep ve düşüncelerinin meşruiyetlerini Kur'ân'a dayandırmanın yanı sıra, kendilerine muhalif düşünce sahiplerini eleştir mek adına da nasslardan destek alma yoluna gitmişlerdir.¹⁸⁴ Hatta Kerhî (v. 340/951) gibi bazı alimler, kendi mezhebî görüşüne muhalif olan ayet ve hadisleri, ya te'vil edilmiş ya da nesh edilmiş olarak kabul gördüklerini dile getirecek kadar ileri gitmiştir.¹⁸⁵

Müfessirlerin taassubiyetleri doğrultusunda yaptıkları yorumları üç şekilde tespit etmek mümkündür. Bunlardan ilki, müfessirin etkisi altında kaldığı mensubiyeti sonucu ayete yaptığı yorumda mana doğru olmasına rağmen ayetin kastettiği manadan uzak bir tefsirin ortaya çıkmasıdır. Bir diğere göre Kur'ân lafzının asıl manasından koparılarak müfessirin mezhep aidiyeti doğrultusunda evrilerek yorumlanmasıdır. Sonuncusu ise mezhep taassubu etkisinde kalan tefsir, yani ayetin zâhirini inkâr etmeyen ancak taassubî fikir ve düşünce doğrultusunda yapılan tefsirdir¹⁸⁶

Müfessirler arasında mezhep taassubu zaman zaman aynı ayetin farklı yorumlanmasına, dolayısı ile müfessirler arasında ihtilâfın meydana gelmesine sebep olmaktadır. Örneğin “وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ” ayetinde¹⁸⁷ zikredilen “sekiz taşıyıcı” hakkında yapılan zorlama yorum gibi. Ayette söz edilen taşıyıcı sekiz kişinin dördünden kastın, mezhep imamları olan, İmam Hanefî, İmam

¹⁸⁴ Şükrü Maden, “Şîh-İmâmî Müfessirlerin Kur'ân Mesellerine Mezhebî Yaklaşımlarındaki Problemler Üzerine Bir İnceleme”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2/52 (Aralık, 2019), 57.

¹⁸⁵ Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-Sünne*, (Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1414/1993), 1/14.

¹⁸⁶ Kahraman, *Tefsirde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri*, 208-211.

¹⁸⁷ “Melekler onun kıyılarındadır. O gün Rabbinin Arş'ını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı taşır.”, Hakkâ 69/17.

Şâfi, İmam Mâlikî ve İmam Hambel olduğu yorumunu yapan müfessirler¹⁸⁸ dikkat çekmektedir.

1.3.3.3. Müfessirin Kişisel Bakış Açısı ve Donanımı

Bir ayetin tefsirinde açık bir nass bulunmadığı sürece, bazen müfessirlerin ayet hakkında kendi düşüncelerini ifade ettikleri bilinen bir gerçektir. Ancak bu görüş bildirme, ayetin anlam bütünlüğü göz ardı edilmeden, dil kuralları çerçevesinde yapılan meâle uyumu dikkate alınmalı ve ilâhi murâda aykırılık teşkil etmeyecek şekilde olmalıdır.

Müfessirlerin kendi anlayışına yer verdiği bu yorumlar, bazen ayet hakkında soru soranın ihtiyacına binâen, bazen de müfessirin ayete bakış açısı ile ayeti anlamlandırması sonucunda şekillenmektedir. Bu durumda müfessirlerin aynı ayet için farklı anlamlar içeren yorumlara gittikleri algısı oluşmaktadır. Oysaki aynı manayı taşıyan açıklamalara, farklı yönlerden bakılarak ulaşılmaya çalışılmıştır.¹⁸⁹

Ayet yorumlarında ihtilâfa sebep olan müfessir kaynaklı diğer bir neden de müfessirin Arap diline ve özellikle cahiliye dönemi Arap dil geleneğine hâkim olup olmaması ile ilgilidir. Hatta alimlerin bazıları, yerine göre bir ayet hakkında yorum yapılabilmesini müfessirin, hıristiyanların ve yahudilerin adetlerini bilmesi ile de doğrudan ilişkilendirmektedirler. Söz konusu bu bilgi birikimleri, ayetin indiği toplumun kültürel ve geleneksel yapısının iyice bilinmesi ile ilâhi murâda ulaşabilmekte bir yol gösterici görevi üstlenmektedir. Tefsir ilmi ile uğraşan kişilerin Arap diline hâkim olduğu gibi, Arapların dil kullanımlarındaki üslup ve adetlerini de bilmesi ve ayet üzerinde bu doğrultuda düşünmesi önem arz etmektedir.¹⁹⁰ Zira Kur'ân'ın üslubu yakından incelendiğinde, nüzul döneminde yaşayan ve ayetlerin direkt muhatabı olan Arapların özel durumlarına göre bir anlatımın söz konusu olduğu

¹⁸⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru İhyai't- Tûrâsi'l- Arabî, ts.), 10/139.

¹⁸⁹ Divlekçi, Cemalettin. "Tefsirde Yorum Farklılığına Yol Açan Sebepler", 4.

¹⁹⁰ Emîn, *Fecru'l İslâm*, 1/233, 235; Emîn, *Menhecü'n-nakd*, 19, 21.

da görülmektedir. Söz konusu üslubun kullanılması ile nazil olan ayetlere ilgi artmış, muhatapların ilâhi buyrukları anlaması kolaylaşmıştır.¹⁹¹

1.3.3.4. Farklı Asırda Yaşama

Evrensel bir özellik taşıyan Kur'ân-ı Kerim'deki bazı ayetlerin yorumu, birbirinden farklı her dönemde, içerisinde bulunduğu soysa kültürel duruma ve ihtiyaçlara göre farklılık arz etmektedir. Farklı dönemlerde yapılan farklı yorumların doğal sonucu olarak da müfessirler arasında tefsir açısından ihtilâflar söz konusu olabilmektedir.

Muhammed Gazâlî (v. 1996), Kur'ân-ı Kerim'in lafızlarında her dönemde topluma bir şeyler verebilmesi adına esneklik olduğunu savunmaktadır. Gazâlî, Haricilerle Kur'ân'dan delil getirmek sureti ile tartışmaya giren İbn Abbas'a mani olmak isteyen Hz. Ali'nin şu sözünü savunusuna delil olarak göstermektedir: “*Kur'ân'dan delil getirme. Zira onun ayetleri çeşitli anlamlar içermektedir*”. Ayetlerin çeşitli anlamlar içerdiği şeklinde yapılan tespit, farklı asırlarda yeni bir şeyler vermesi açısından Kur'ân üslubunun esnekliği ile örtüşmektedir.¹⁹²

Değişik zaman dilimlerinde farklı şekillerde yorumlanan ayetler, toplumun ihtiyacı doğrultusunda, müfessirlerin değişik yöntemleri kullanmasını da zorunlu kılmıştır. Bu çerçeveden hareketle, yaşadığı dönem de göz önünde bulundurularak müfessirlerin yaşadıkları dönemin etkisi ile kullandıkları yöntemleri kategorize etmek mümkündür.

İlk dönemi “birinci tabaka” olarak adlandırılan sahabeler oluşturmaktadır. Bu dönemde kayda geçirilen tefsir çalışmalarından tam anlamıyla söz edilememekle birlikte ayetler hakkında sorulan soruların sebebi nüzul ve sünnet çerçevesinde açıklandığı görülmektedir. İkinci dönem de tâbiînden meydana gelmektedir. Söz konusu dönemde, sahabelerden bizzat öğrenilen tefsir metodu mevcuttur. Ancak tâbiînin yaptığı açıklamalar ait olduğu dönem içerisinde müstakil olarak bir eserde toplanmamıştır. Bir kısmını tâbiîn döneminde yaşayan, bir kısmını da tâbiîn dönemi

¹⁹¹ Abdülhamit Birişik, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/283.

¹⁹² Muhammed Gazâlî, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, çev. Emrullah İşler, (İstanbul: Şule Yayınları, 2002), 224.

sonrasında yaşayan müfessirlerin oluşturduğu zaman diliminde ise tefsir, sistemli bir ilim haline gelerek kayıt altına alınmıştır. Dil bakımından ayet açıklamalarının da ihtiyaç duyulduğu dönem ise “üçüncü tabaka”yı oluşturan salih selef alimlerine ait olan dönemdir. Söz konusu dönem sonrasında müfessirler, rivayetlerde ravi zincirini kısaltma, ravi ismi terk etme, şahsi fikirleri beyan etme gibi yöntemlerle tefsir çalışmalarına ağırlık vermişlerdir. Daha sonraki yıllarda mezhep taassubunun ön plana çıktığı, tefsirin farklı ilimlere ait meselelerle donatıldığı bir tefsir metodu gelişmiştir. Bir sonraki dönemde ise bir durulma söz konusu olup, önceki dönemde yazılmış olan tefsirlere ilaveler ya da hâşiyeler yazılmıştır. “On üçüncü ve on dördüncü tabaka” müfessirlerinden oluşan dönemde, yeni ilmi teoriler tefsiri etkisi altına almış ve felsefi açıklamalar tefsir yorumlarında görülmeye başlanmıştır. Bu dönemi, iş’ari tefsir adı verilen tasavvuf etkisindeki tefsir dönemi takip etmiştir.¹⁹³

Tefsir tarihinde müfessirlerinin, dönemin ihtiyaçları dâhilinde farklı metod kullanması sonucu, tefsirler arasında yıllara bağlı ihtilâflı açıklamaların yer alması kaçınılmaz bir son olmuştur.

---

¹⁹³ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1/226-231.

2. İKİNCİ BÖLÜM: KALEM SURESİNDE İHTİLAFLI YORUMLARIN SEBEPLERİ

2.1. Kalem Suresinin Genel Özellikleri

Birbirinden farklı konuları içeren surelerden oluşan ve mû'ciz olma özelliği taşıyan Kur'ân-ı Kerim¹⁹⁴ aynı zamanda bir rehber olma görevi de üstlenmiştir. Bu mû'ciz kitabın surelerinden biri de, nübüvvetin ispatı, tasaddukun önemi, kıyametin dehşeti ve sıkıntılı halleri hakkında insanlara bilgiler vererek dünyevî hayatta izlenmesi gereken yolu gösteren ve dolayısı ile ahirete hazırlayan Kalem suresidir.

Surenin konusunu, ayetlerin konu bütünlüğü içinde incelendiğinde sekiz ayrı başlıkta incelemek mümkün olacaktır. İlk yedi ayette müşriklerin Rasûlüllah'a yapmış oldukları yakıştırmaları içermektedir. Aynı zamanda bu ayet grubunda bu tutumlarına karşılık müşriklere Cenâb-ı Hak'ın cevabı yer almaktadır.

8. ve 16. ayet grubu ise Peygamberimizin inkârcılara karşı tutumu ile kâfirlerin karakteristik özelliklerini içermektedir.

17.-33. ayetler arasında insanların mal varlığına güvenmemesi gerektiği ve tasaddukta bulunmaları, anlatılan bir kıssa ile vurgulanmaktadır.

Devamındaki 34. ve 35. ayette iman edenlerin ahiret hayatında karşılaştıkları mükâfatlardan söz etmektedir.

36.-41. Ayetlerde müşriklerin inkâr etmelerinin dayanağının ne olduğu sorgulanmaktadır. Buna karşılık kıyamette karşılaştıkları durumlar ve ahiret hayatlarına dair açıklamalar 42.-47. ayetlerde yapılmaktadır.

Allah Rasûlü'ne nübüvvet görevi sırasında sabrın tavsiye edilmesine 48.-50. ayetler arasında değinilmektedir. Surenin son iki ayeti olan 51.-52. ayetlerde de inkârcıların Kur'ân'a bakış açıları ile Kur'ân'ın özüne dair açıklamalar yer almaktadır.

---

¹⁹⁴ İdris Şentürk, "Kur'ân Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (1997): 238-243.

Kur'ân'ın diğer surelerinde olduğu gibi Kalem suresinde yer alan ayetlerin yorumlarında kuşkusuz müfessirler arasında ihtilâflar söz konusudur. Surenin anlam bütünlüğüne ters düşmeyip, zenginlik katan bu ihtilâflar, surenin genel özellikleri hususunda da dikkat çekmektedir.

Sure, tertip ediliş açısından incelendiğinde, mushafta altmış sekizinci sırada yer almaktadır. Mülk suresinin ardından gelen Kalem suresi, Hâkka suresinin önünde bulunmaktadır. Mushaftaki tertip sırası dikkate alındığında, Kalem suresinden önce yer alan sure 67. sure olan Mülk suresidir. Kalem suresinin Mülk suresi ile münâsebetine bakıldığında,

Mülk suresi tevhid inancına vurgu yapılan bir sure iken, Kalem suresin de nübüvve vurgu yapılmaktadır. Dolayısı ile iki sure arasında birbirini tamamlayıcı bir özellikten bahsetmek mümkündür.¹⁹⁵

Mülk suresi ikinci ayette Allah (c.c.)'ın ölüm ve hayatı insanların amellerini denemek için yarattığından bahsedilmektedir. Kalem suresinde de mal ve oğullarına kanaların kusurları sayılarak, akıbetleri anlatılmak üzere, yine malları ile denenen bahçe sahiplerinin kıssasına yer verilmiştir.¹⁹⁶ Bu durum iki sure arasında, birbirini açıklayıcı olma hususunda kuvvetli bir bağ oluşturmaktadır.

Mülk suresinde Allah (c.c.)'ın ilim ve kudreti ile azanların sonunun mutsuz olacağını, dilerse taş yağdırmak sureti ile musibete uğratacağını vaat edilmektedir. Bu durumu onlara aktarması için sekizinci ve dokuzuncu ayetlerde peygamber gönderdiğinden bahsedilmektedir. Aynı bütünlük içerisinde Kalem suresinde Rasûlüllah (s.a.v.)'in anlattıklarından ötürü ona mecnun yakıştırmasını yererek, onun üstün ahlâkından söz edilmektedir.¹⁹⁷ Bu durum iki sure arasındaki münasebetin bariz örneklerinden biridir.

Kalem suresi 42. ve 43. ayetlerde kıyamet sahnesinden örnek sunulurken; 33. ayette ahiret azabının şiddetli olacağından bahsedilmektedir. Mülk suresinde ise bu

---

¹⁹⁵ Hasan Hüseyin Karataş, *Ana Konuları Ekseninde Kalem Süresi ve Tefsiri* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 18.

¹⁹⁶ Burhânuddin Ebû'l-Hasan İbrahim b. Ömer Bikâî, *Nazmu'd-dürer fî tenâsübi'l-âyi ve's-süver* (Kâhire: Dâru'l-Kitab el-İslâmî, 1404/1984), 20/306; el-Hatîb Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr fî'l-Îlâneti alâ ma'rifeti kelâmî Rabbânâ'l-Hakîmî'l-Habîr* (Mısır: Bulak el-Emiriyye, 1285), 4/358.

¹⁹⁷ Muhammed b. Yusuf eş-Şehid Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993), 8/301.

azap daha açık ve net bir şekilde altıncı ve yedinci ayetlerde tekrar gündeme getirilmektedir.

Yine Kalem suresindeki zikredilen inkâra karşılık, Mülk suresinde inkârcılara kendilerine bir uyarıcı gelip gelmediği sorulduğunda, onların kendilerine bir uyarıcı geldiğini, ancak onu yalanladıklarını ve Allah'ın hiçbir şey indirmediğini söylemeleri¹⁹⁸ Dikkate alındığında iki sure arasındaki anlamsal bir münasebetin var olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu ayetlere nihâî bir cevap olarak Kalem suresinin son ayetinde Allah'ın inzâl ettiğinin âlemler için ancak bir öğüt olduğundan söz edilmektedir.¹⁹⁹

Kalem suresinden sonra gelen sure Mushaf sırası göz önüne alındığında Hâkka suresidir. Kur'ân-ı Kerim'in tamamında mevcut olan bütünlüğe bu iki sure arasında da rastlanılmaktadır.

Surede vahyi “öncekilerin masalı” olarak addeden kâfirlere,²⁰⁰ Hâkka suresinde Kur'ân'ın gerçek ve kesin bir bilgi olduğu, öğüt olduğu, inkâr edene de pişmanlık olduğu dile getirilmiştir.²⁰¹ Böylece Kalem suresinin son ayeti, kendisinden sonra gelen Hâkka suresinde desteklenmiştir.

Kalem suresinde Allah Rasûlünün deli olmadığı, kendisine mükâfat verildiği ve üstün bir ahlâk sahibi olduğu vurgulanmaktadır.²⁰² Allah Rasûlünün bu vasfı, Hâkka suresinde de Kur'ân'ın şerefli bir elçisi olduğu kelâmı ile teyid edilerek yüceltilmiştir.²⁰³

”تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعَيْظِ كُلَّمَا أَلْقَى فِيهَا فَوْجٌ سَاهَهُمْ حَزَنَتُهَا أَلَمْ تَأْتِكُمْ نَذِيرٌ. قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ

”نَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ”, “Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar. 9. Onlar da şöyle derler: “Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve ‘Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz’ demiştik.”, Mülk 67/8-9.

¹⁹⁹ Altuntaş, -Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, 639.

²⁰⁰ Kalem 68/15.

²⁰¹ “Şüphesiz Kur'ân, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir öğüttür... Şüphesiz Kur'ân, kâfirler için mutlaka bir pişmanlık sebebidir. Şüphesiz Kur'ân, gerçek kesin bilgidir.” Hakka 69/48, 50-51.

²⁰² Kalem 68/2-4.

²⁰³ “O (Kur'an), hiç şüphesiz çok şerefli bir elçinin (Allah'tan alıp tebliğ ettiği) sözüdür.” Hakka 69/40.

Kalem suresinde kâfirlerin Allah'ın elçisine karşı gelmelerine mukabil, ona karşı gelenleri gittikçe artan bir azapla cezalandırdığından bahsedilerek helak olan kavimlerin durumlarına ilişkin örnekler verilmiştir.²⁰⁴

Kalem suresinde kıyamet dehşetinin canlandırılmasının ardından, Hâkka suresinde sura üflenmesi ile gerçekleşecek dehşetten²⁰⁵ ve inkâr edenlerin sonunun ahirette nasıl olacağından söz edilmiştir.²⁰⁶

Kalem suresi, birden fazla isimle zikredilen surelerden biridir. Bu isimleri ilk ayetinde yer alan kelimelerden almıştır. Bazı müfessirler söz konusu ayette geçen “ن” ifadesine binaen sureye yalnızca “Nun” ismini vermekle yetinmişlerdir.²⁰⁷ Bazı müfessirler ise yine aynı ayetteki “القلم” ifadesi sebebiyle sureyi sadece “Kalem” suresi olarak isimlendirilmiştir.²⁰⁸ Kimi müfessirler de tefsir metinlerinde sure için her

²⁰⁴ “Öyle ki Rablerinin elçilerine karşı geldiler. Bunun üzerine Allah da onları gittikçe artan bir azap ile yakaladı. Şüphesiz, (Nûh zamanında) su bastığı vakit, sizi gemide biz taşıdık ki, bu olayı sizin için bir uyarı yapalım ve belleyecek kulaklar da onu bellesin.” Hakka 69/10-12.

²⁰⁵ “Sûr’a 2 bir defa üfürülünce, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine bir çarptırılınca, işte o gün olacak olmuş (kıyamet kopmuş)tur. Gök de yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur. Melekler onun kıyılarındadır. O gün Rabbinin Arş’ını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı taşır. O gün (hesap için Allah’a) arz olunursunuz. Hiçbir sırrımız gizli kalmaz.” Hakka 69/13-18.

²⁰⁶ “Kitabı kendisine sol tarafından verilen ise şöyle der: “Keşke kitabım bana verilmeseydi. Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim. Keşke ölüm her şeyi bitirseydi. Malım bana hiçbir yarar sağlamadı. Saltanatım da yok olup gitti. (Allah, şöyle der:) “Onu yakalayıp bağlayın. Sonra onu cehenneme atın. Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu.” Hakka 69/25-32.

²⁰⁷ Ebî Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dâr Hicr, 1422/2001), 23/140; Ebî Abdurrahman b. el-Hüseyin b. Musa el-Ezîdî es-Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Seyyid İmran, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421-2001), 2/343; Nâsuriddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfi' Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 5/233; Ahmed b. Yusuf el-Ma'rûf bi's-Semin Halebî, *ed-Durru'l-Mesûn fi Ulûmu'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru'l Kalem, 1437/2016), 10/297; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâmet (Riyad: Dâr Tayyibetü li'n-Neşri ve'l-Tevzi', 1420/1999), 8/184; Celâluddîn Mahallî & Celâluddîn Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn el-müeyesser*, thk. Fahrüddin Kabâve (Kahire: Dâr Nevbâr li't-Tabâat, 2003), 564; Celâluddîn Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezu Hecer li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât el-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1424/2003), 14/617; el-Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/100; Ebû'l Fadl Şihâbuddin Mahmud el-Bağdâdî Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî* (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 29/22.

²⁰⁸ Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn Abbâs* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, 1412/1992), 609; Dahhâk, *Tefsîru'd- Dahhâk*, thk. Muhammed Şükrü Ahmed Ez-Zâviyetî, (Kahire: Dâru's-Selam, 1419/1999), 885; Ebû Muhammed İsmail b. Abdurrahman es-Süddî el-Ekber, *Tefsîru's-Süddî el-Ekber*, thk. Muhammed Atâ Yusuf (Mansûra: Dâru'l-Vefa, 1414/1993), 458; Ebû Zekerîyya Yahya b. Ziyâd Ferrâ, *Meânî'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mezreatü Binâyetü'l İman, 1043/1983), 3/172; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru Garibu'l Kur'ân*, thk. es- Seyid Ahmed Sakar (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1394/1978), 477; Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm müseneden an Rasûlillâhi ve's-*

iki ismin de kullanılabilirdiği yönündeki açıklamalara yer vermiştir.²⁰⁹ Buna göre araştırma kapsamındaki tefsir kaynaklarından surenin isimlendirilmesi incelenmiş ve bu konudaki görüşler aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

---

sahâbeti ve 't-tâbiîn, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Riyad: Mektebetü Nezar Mustafa el-Baz, 1417/1997), 10/3364; Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Halil İbrahim Kaçar (İstanbul: Mîzan Yayınevi, 200) 16/7; Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavvid vd., (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993), 3/391; Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Tefsîru'l-Kuşeyrî (Tâifu'l-İşârat)*, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 3/341; Ebi Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ut el-Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr. (Riyad: Dâru Tibye, 1412/1992), 8/185; Ebî Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf an hakâiku't-enzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhui't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1430/2009), 19/1128; Ebû Mihammed Abdülhak b. Gâlib el-Endülüsî İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1422/2001), 5/345; Ebû'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1423/2002), 77; İbn Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/361; Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, *Tefsîru'n-Neseî (Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil)*, (Betrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 3/518; Kemâleddin Abdürrezzak Kâşânîyyus Semerkandî, *Te'vilât-ı Kâşânîyye*, trc. Ali Rıza Doksanyedi, (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1987), 196; Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/300; Muhammed b. Muhammed el-Âmâdî Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud (İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm)*, (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâs el-Arabî), 9/11; es-Seyyid Hâşim Bahrânî, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Lecne mine'l-Ulemâi ve'l-Muhakkikîn ve'l-Ahissâin (Beyrut: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbûât, 1427/2006), 8/83; Muhammed Senâullah el-Osmânî el-Hanefî en-Nakşibendî Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004), 9/367; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenniyyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyetimin ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1428/2007), 1515; Tantâvî Cevherî, *Cevâhîr fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Halep: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evladihu el-Misrî, 1351), 24/235; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî* (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihhu, 1365/1946), 29/26; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1402/1981), 3/423.

²⁰⁹ Ebû İshak Ahmed Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Ebî Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002), 10/5; Ebû Ali el-Fadl b. El-Hasen Tabresî, *Mecmau'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Mürteda, 1427/2006), 10/63; Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müesseseti'r-Risâle 1427-2006), 21/135; Mecduddin Muhammed b. Yâkub Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Muhammed Ali en-Necad (Kahire: yy. 1416/1996), 1/476; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/272; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/389; Nureddin Ali b. Sultan el-Haravî Molla Ali el-Kârî, *Tefsîru'l-Molla Ali el-Kârî Müsemmâ Envâru'l-Kur'ân ve Esrâru'l-Furkan*, thk. Nâci es-Süeyd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1434/2013), 5/195; Muhammed Cemâluddin el-Kâsımî, *Tefsîru Kâsımî el-Musemmâ Mehâsinu't-Te'vil*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabî, 1376/1957), 5891; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâr et-Tunûsiyye li'n-Neşr, 1984), 29/57; Hayreddin Karaman, vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 5/427.

Görüş	Müfessir	Toplam
Surenin ismi Nûn (ن) suresidir.	Taberî (v. 310/922), Sülemî (v. 412/1021), Beyzâvî (v. 685/1286), Halebî (v. 756/1356), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Suyûtî (v. 911/1505), Bursevî (v.1137/1725), Âlûsî (v.1270/1854).	9
Surenin ismi Kalem (قلم) suresidir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Dahhâk (v. 105/724), Süddî (v. 128/746), Ferra (v. 207/822), İbn Kuteybe (v. 276/889), İbn Ebî Hâtîm (v. 327/938), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), Neseî (v. 710/1310), Kâşânî (v. 736/1335), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), Sâbûnî (v. 2021)	28
Surenin ismi Nûn (ن) veya Kalem (قلم) suresidir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Firuzâbâdî (v. 816/1414), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Kâşânî (v.1091/1681), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Mevdûdî (v. 1399/1979), H.Karaman vdğr.	14

Tablo 1 Surenin İsimlendirilmesi İle İlgili Görüşler.

Kalem suresinin tefsirinin yapıldığı eserler incelendiğinde, surenin Mekkî sure olup, içerisinde Medenî ayetler ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu hususta farklı görüşlerin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Bu görüşlerden ilkinde göre, söz konusu surenin tamamı Mekkîdir.²¹⁰

Müfessirlerden Semerkandî (v. 375/985) ise surenin 30 ayetinin Mekkî olduğu görüşündedir.²¹¹ İbnu'l Cevzî (v. 597/1201) de surenin ittifakla Mekkî olduğunu, ancak İbn Abbâs ve Katâde'den gelen rivayetle 17. ayetten, 33. ayet sonuna kadar olan ayetlerin Medenî olduğu görüşünün de bulunduğunu belirtmiştir.²¹² Kurtubî (v. 671/1273) ise, Akrame, Hasan, Atâ ve Câbir'e göre surenin tümünün Mekkî olduğunu ifade etmiştir. Ardından da İbn Abbâs ve Katâde'nin 17. ayetten, 33. ayet sonuna kadar olan ayetlerin ve 50. ayetin Medenî olduğu yönündeki rivayetlerine yer vermiştir.²¹³

²¹⁰ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/5; el-Beğavî, *Meâlîmü't-Tenzîl*, 8/185; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1128; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/63; Muhammed Fahrüddin İbnu'l-Allâme Diyâuddin Ömer el-Müştehir bi Hatib er-Rey er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtihi'l-gayb*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 30/ 77; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 5/233; el-Endülüsî, *Bahru'l-Muhîd*, 8/299; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/184; el-Firûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-temyîz*, 1/476; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr* 14/617; Sâbûnî, *Saffetü't-tefâsîr*, 3/621; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Zehreveyn, ts.), 8/249; Ebû'l Âlâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Trc. Muhammed Han Kayani, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 6/429.

²¹¹ es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 3/391.

²¹² el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1409.

²¹³ el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 21/135.

Surenin 1 ve 16. ayetleri arasının Mekkî, geri kalanının Medenî olduğu görüşü de müfessirler arasında zikredilmiştir.²¹⁴

Surenin Mekkî-Medenî oluşu hususunda daha detaylı bilgiyi, ilgili rivayetlerle açıklayan müfessirler de mevcuttur. Bu rivayetlere göre ilk ayetten 16. ayet sonuna kadar olan kısım Mekkî, 17. ayet ile 33. ayetin sonuna kadar olan kısım Medenîdir. Yine 34. ayetten 47. ayet sonuna kadar olan kısım Mekkî, 48'den 50. ayet sonuna kadar olan kısımda da Medenîdir. Geri kalan son iki ayet ise Mekkîdir.²¹⁵ Bu yoruma benzer başka bir görüş de 17.-33. ve 48.-50. ayetler arasının Medenî, geri kalan ayetlerin ise Mekkî olduğu yönündedir.²¹⁶ Müfessirlerin Kalem suresinin Mekkî/Medenî olması açısından beyan ettiği görüşler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Görüş	Müfessir	Toplam
Tamamı Mekkîdir	İbn Abbâs (v. 68/688), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beydâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Firuzâbâdî (v. 816/1414), Suyûtî (v. 911/1505), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Âşûr (v. 1393/1973), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbûnî (v. 2021)	17
1.ve16. Ayetler arası Mekkîdir	İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Kâşânî (v.1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Âşûr (v. 1393/1973).	10
17. ve 33. Ayetler Arası Medenîdir	Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Kâşânî (v.1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Âşûr (v. 1393/1973).	8
34. ve 47. Ayetler Arası Mekkîdir	Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Feyz-i Kâşânî (v.1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Âşûr (v. 1393/1973).	8
48. ve 50. Ayetler Arası Medenîdir	Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Kâşânî (v.1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Âşûr (v. 1393/1973).	8
51. ve 52. Ayetler Mekkîdir	Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Kâşânî (v.1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Âşûr (v. 1393/1973).	8
Sadece 17. Ve 52. Ayetler Arası Medenîdir	İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Şevkânî (v.1250/1834).	2
İlk 30 Ayet Mekkîdir	Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985).	1

Tablo 2 Surenin Mekkî-Medenî Oluşu İle İlgili Görüşler.

²¹⁴ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 1515.

²¹⁵ Şirbinî, *Sirâcü'l-münîr*, 4/389; Molla Muhsin Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-Sâfi*, (Tahran: Mektebetü's-Sadr, 1379), 5/206; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an*, 8/83; Ebû Tayyib Sıddık b. Hasan b. Ali el-Hüseyn el-Kannûcî Han, *Fethu'l-Beyân fi Mâkâsîtu'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1412/1992), 14/ 201; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr ve't-tenvîr*, 29/57-58.

²¹⁶ Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/ 235; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/26.

Araştırmada başvuru kaynaklarda Kalem suresindeki ayet sayısının 52 olduğunda müfessirlerin mutabık olduğu gözlenmektedir. Söz konusu surenin kelime ve harf sayısı hakkında açıklamaya ise yine incelenen eserlerin sadece dördünde rastlanmıştır. Buna göre müfessirler Kalem suresindeki kelime sayısını 300 olarak zikretmiştir. Bu müfessirlerin tefsirlerinde surenin harf sayısı ise 1456 olarak belirtilmektedir.²¹⁷

Kalem suresi fâsıla açısından incelendiğinde iki fâsıla harfinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu harfler “ن” ve “م” harfleridir. Kur’ân genelinde fâsıla harflerinin sayıları incelendiğinde en fazla kullanılan harfler sırası ile 3152 adetle ن ve 742 adetle م harfleri olduğu görülmektedir.²¹⁸ Söz konusu harflerden “ن” harfinin araştırmada incelenen sureye konu olması dikkat çekicidir.

Fevâtilihü’s-suver bağlamında Kalem suresi incelendiğinde, surenin hurûf-u mukatta ile başlayan 29 sureden biri olduğu görülmektedir. Mukatta harflerinden biri olan ن harfi, surede müstakil bir şekilde yer almaktadır.²¹⁹ İkinci sırada indirilen sure olması itibarıyla, hitabın başlangıcının, dikkat çekici olması surenin içeriği ile de uyumluluk arz etmektedir.

Kalem suresi bitişi dikkate alındığında, Kur’ân’ın yalnızca rehber olarak indirildiği ifadeleri ile tamamlanmaktadır²²⁰ Bu da ilk ayetlerde yer alan Kureyşlilerin kitabı inkâr uğruna Allah Rasûlüne yakıştırdıkları mecnun sıfatının bir reddiyesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalem suresi fazileti açısından tefsir kaynaklarından incelendiğinde bazı rivayetlerin yer aldığı görülmektedir. Bu rivayetleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

²¹⁷ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/5; el-Firûzâbâdî, *Besâiru zevi’t-temyîz*, 1/476; eş-Şirbînî, *es-Sirâcü’l-Münîr*, 4/389.

²¹⁸ Abdurrahman Çetin vd., “Fâsıla”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/209.

²¹⁹ “ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ” Kalem 68/1.

²²⁰ “Hâlbuki o (Kur’ân), âlemler için ancak bir öğüttür.” Kalem 68/52.

Rivayetlerden birinde, sureyi okuyan kişinin, ahlâkı güzel kılınan kişilerin sevabına nail olacağı ifade edilmektedir.²²¹

Ebû Abdullah'tan rivayetle, Ali b. Ebû Meymûn'dan gelen bir rivayete göre Allah'ın, Kalem suresini farz ya da nafile ibadetlerinde okuyan kişiyi hayatı boyunca yoksulluktan emin kılacağı ve kabirde surenin o kişiye duacı olacağı yönündedir.²²²

Bir başka rivayete göre söz konusu sure, yazılır, asılır ya da ağrıyan diş üzerine konursa, kişinin sükûnetini sağlamaktadır.²²³

Gelen rivayetlerden bir diğesinde ise Kalem suresini okuyanın kalbinin nurla kabrinin de aydınlıkla dolacağı, kişinin kitabı sağ elinden verilenlerden olacağı surenin fazileti noktasında zikredilmiştir.²²⁴ İlgili surenin faziletleri ile tefsir kaynakları incelendiğinde ulaşılan sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Sureyi okuyan kişi, ahlâkı güzel kişilerin sevabına nail olunur	Tabresî (v.548/1153), Kâşânî (v. 736/1335), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698).	3
Surenin okunması ağrıyan dişe şifa olur	Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698)	1
Surenin okunması, yoksulluktan alıkoyar, kabirde duacı olur.	Tabresî (v.548/1153), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698).	3
Surenin okunması ile kalp nurla, kabir aydınlıkla dolar. Kitabın sağ taraftan verilmesine vesile olur.	Firuzâbâdî (v. 816/1414)	1

Tablo 3 Surenin Faziletleri İle İlgili Görüşler.

2.2. İhtilaf Bağlamında Kalem Suresi

Tâbiûn döneminde kaleme alınmaya başlayan Tefsir araştırmaları,²²⁵ Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılacak ilâhî kasta uygun amel edilmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. İslâmiyet'in geniş bir coğrafyaya yayılması hasebi ile gerek zaman, gerek mekân farklılıkları ve bunlara ilaveten dil farklılıkları, Kur'ân tefsirinin

²²¹ Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/20; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1134; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/5; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/63; el-Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, 1/477; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/367.

²²² et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/63; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/83; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-Sâfi*, 5/216.

²²³ el-Bahrânî, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 8/83.

²²⁴ el-Firûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, 1/477.

²²⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1968), 131.

yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Aynı nedenler, yapılan tefsirlerin de birbirinden farklı olmasına zemin hazırlamıştır. Ayetler hakkında yapılan bu farklı yorumlar, ilâhi murada ters düşmedikçe, İslâm kültürüne zenginlik katmış ve ayetlere farklı bakış açıları kazandırarak Kur'ân'ın evrensellik özelliğini yansıtmaya açısından önemli bir yere sahip olmuştur.

Kalem suresinde yer alan birçok ayet ilişkin de gerek rivâyet farklılıkları, gerek farklı gramer yorumları, gerek taassubi bakış açısı ve gerekse müfessirlerin farklı zamanlarda yaşam tarzı ve kültürüne mensup olmaları ihtilâflı açıklamaları beraberinde getirmiştir.

2.2.1. Kalem Suresinde Yer Alan Lafız Kaynaklı İhtilâf Sebepleri

Tefsir kaynaklarında, ayetleri oluşturan lafızların bazen manasında, bazense tilâvetinde bazı ihtilâflı açıklamalar yer almaktadır. Lafız kaynaklı ihtilâf sebepleri bu başlık altında, araştırmaya konu olan Kalem suresi incelenerek tespit edilmiş ve birbirinden farklı görüşler beyan eden müfessirlerin bu yorumları, kronolojik sırasıyla tablo halinde aktarılmıştır.

2.2.1.1. İ'râbu'l-Kur'ân

Araştırma konusu olan Kalem suresinde irâb kaynaklı farklı açıklamalar ilk olarak birinci ayette göze çarpmaktadır. Tartışmaya konu olan, söz konusu ayette yer alan “ن” harfinin irâbıdır. Araştırma kapsamındaki müfessirler Nûn'un irâbı hakkında ifadenin sonundaki nûn sesinin gizli mi yoksa açık mı okunmasında kâriilerin ihtilafa düştüklerine yer vermişlerdir. Bu konuyu aydınlatırken de kimi müfessirler kâri ismi belirterek izâh yoluna gitmiş, kimileri ise yalnızca kıraatin nasıl olabileceğine değinmiştir. Bu çerçevede Nûn'un hecâ harfi olmasını ileri süren âlimlerin bir kısmı, irâbın gizli tutulması gerektiğini düşünmüştür.²²⁶ Bazı müfessirler ise söz konusu

---

²²⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/78; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/172; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/5; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/368; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/254.

harfin sükûnlu okunması gerektiğine ifade ederken²²⁷; bazıları da harfin yalnızca vakf hâlindeyken sükûnlu okunacağını vurgulamıştır.²²⁸ Vasl hâlinde ise ikinci “Nûn” sesinin, tecvit kuralları usûlüne göre okunması gerektiğini savunan kıraat alimleri de mevcuttur. Buna göre “Nûn” sesi kendisinden sonra gelen vav (و) harfine idğam edilmek sureti ile okunmaktadır²²⁹.

Kaynaklarda söz konusu harfin irabının açık okunması gerektiğini savunan kâriilerin görüşüne yer veren müfessirler de mevcuttur.²³⁰ Kâriiler, harfe yükledikleri anlamlar nedeni ile farklı izahlarda bulunmuşlardır. Bu noktada âlimlerden bazıısı “Nûn” harfinden önce hazfedilmiş bir kâsem ifadesi olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla harfin irâbı mecrûrdur.²³¹ Harften önce bir fiilin hazfi söz konusu olabileceğini savunan âlimler ise nûn harfinin mansûb olması gerektiğini söylemişlerdir.²³² Harfin fetha ile okunmasını surenin ismi olmasına gerekçe olarak gösteren âlimler de söz konusudur.²³³ Bazı kâriiler ise harfin mebnî olması sebebi ile damme okunmasını uygun gördüklerini ifade etmişlerdir²³⁴. Harfin irabının merfû olması gerektiğini savunan müfessirlerden biri de Kâsımî (v.1332)'dir. Kâsımî, bu durumun izâhını diğerlerine göre farklı yapmıştır. Ona göre “Nûn” harfinin damme

²²⁷ el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/172; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1128; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/78; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/518; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/398; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/274; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrîr*, 29/59.

²²⁸ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/23; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5892; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/254.

²²⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/135; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/391; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1128; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/398; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/302; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/11; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/23; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/253; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/254.

²³⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/135; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, 3/518; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/172; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/391; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/5; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-mazhârî*, 9/368.

²³¹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/135; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/5; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1128; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/398; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/253.

²³² el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/135; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/5; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1128; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/398; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/253; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5892.

²³³ Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/302.

²³⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/135; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459.

okunma sebebi haberin hazfedilmesidir.²³⁵ Kâriilerin bu görüşlerini tefsirlerine yansıtan müfessirler ve görüşleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Nûn sükûn üzere okunur	Ferra (v. 207/822), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Halebî (v. 756/1356), Bikâî (v. 885/1480), Âlûsî (v.1270/1854), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	13
Nûn kendisinden sonra gelen vav ile idğam üzere okunur.	Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Beyzâvî (v. 685/1286), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Ebûssuud (v. 982/1574), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942).	12
Nûn nasp üzere okunur.	Sa'lebî (v. 427/1035), Beyzâvî (v. 685/1286), Kurtubî (v. 671/1273), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914).	10
Nûn cer üzere okunur.	Sa'lebî (v. 427/1035), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Beyzâvî (v. 685/1286), Kurtubî (v. 671/1273), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Halebî (v. 756/1356), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	9
Nûn izhar üzere okunur.	Ferra (v. 207/822), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Mazhârî (v.1225/1810).	8
Nûn merfu' üzere okunur.	İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Kâsımî (v. 1332/1914).	3

Tablo 4 Nûn Harfinin İrabı İle İlgili Görüşler.

Surede irâb ile ilgili ihtilâflı yorumlara 14. ayette de rastlanmaktadır. 14. ayetin sibâkı bağlamında, 10. ayet²³⁶ ile değerlendiren müfessirlerin kimisi, ayete “Mal ve evladı var diye her şeye yemin edip durana itaat etme!” anlamı vererek, ayetin başında yer alan hemzeyi fethalı olarak okumayı tercih etmektedir.²³⁷ Ayette yer alan şartı muhataba hamleden müfessirler ise ayeti “Zenginliğini (mal ve evlat açısından) şart

²³⁵ el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5892.

²³⁶ “Yemin edip duran aşağılığa sakın boyun eğme!” Kalem 68/10.

²³⁷ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/234; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, 3/173; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/169; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 19; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/93; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/15; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/343; ez-Zemaşşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1130; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/348; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/85; İbnü'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/362; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 21/156; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/520; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/197-198; Ebû Hayyan el-Endülüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/304; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/405-406; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/356-357; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/14; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/198; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 210; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 109; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/113; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/28; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5895; el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, 29/32; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/76; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/271; Mevdüdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/435; Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, 5/431.

koşarak her şeye yemin edip durana itaat etme!” şeklinde yorumlayarak şarttaki hemzeyi kesra olarak okunabileceğini ifade etmektedir.²³⁸ Söz konusu ayete hamledilen görüşlerden, irâb ile ilgili olan yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Hemze fetha üzere olup, 14.ayet “Mal ve çocuk sahibi diye, her şeye yemin edip durana itaat mi edeceksin?” manasına gelmektedir.	Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Sa‘lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	18
Hemze kesra üzere olup, 14.ayet “Zenginliğini (mal ve evlat açısından) şart koşarak her şeye yemin edip durana itaat etme!” manasına gelmektedir.	Zemaşşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	7

Tablo 5 14. Ayetteki İrâb Kaynaklı İhtilâflı Yorumlar.

İrâb hususunda ihtilâfa neden olan başka bir ayet surenin 38. ayetidir. “إِنَّ لَكُمْ” şeklinde olan ayetin başında yer alan ifadenin irâbı ile ilgili, tefsirlerde iki farklı yorum bulunmaktadır. İhtilafta bulunulan ifade ayetin başında yer alan “إِنَّ” edatıdır. Bazı kârilere söz konusu ifadenin bir önceki ayette geçen “تَذَرُونِ” kelimesinin mamulü olduğunu belirtmişlerdir. Böylece meful olan ifade nasp üzerine okunmalıdır.²³⁹ Bazılarına göre ise ifadenin aslı fetha üzere olmasına rağmen cümlenin devamındaki “lâm” harfinden dolayı kesra ile okunması uygundur.²⁴⁰ Aşağıdaki tabloda söz konusu ifadenin irâbı hususunda araştırma çerçevesindeki tefsir kaynaklarında yer alan görüşler yansıtılmıştır.

²³⁸ el-Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, 5/234; ez-Zemaşşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1130; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/86; Ebû Hayyan el-Endilûsî, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/305; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/406; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/28; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/261.

²³⁹ el-Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, 5/236; en-Nesefî, *Medâriku’l-tenzîl*, 3/524; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1463; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/92,93; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/185; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/308; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/414; Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/320; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/362; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/201; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/ 33.

²⁴⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/172; Ebûssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/17; el-Feyzî, *Sevâtu’l-ilham*, 672; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/201; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/33; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 114; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/270,271.

Görüş	Müfessir	Toplam
Ayette yer alan “إِنَّ” edatı fetha üzere okunur.	Taberî (v. 310/922), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854).	12
Ayette yer alan “إِنَّ” edatı cerr üzere okunur.	Kurtubî (v. 671/1273), Ebussuud (v. 982/1574), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), İbn Acîb (v.1224/1809), Kannüci (v.1307/1890).	8

Tablo 6 38. Ayetteki “إِنَّ” Edatının İrabı İle İlgili Görüşler.

39. ayette “بِالْعَةِ” ifadesinin harekesi ile ilgili ihtilâflı yorumlara bakıldığında söz konusu ifade bazı alimlere göre damme okunabileceği gibi bazı alimlere göre fetha ile de okunabilmektedir.²⁴¹

2.2.1.2. Kıraat Farklılıkları

Surelerde yer alan kıraat farklılıkları çoğu zaman anlamı çok fazla etkilemese de, lafzın okunuşu hususunda ihtilâflara yol açmaktadır. Kalem suresindeki bazı ayetlerde yer alan lafızların bir kısmı, kıraat konusunda ihtilâfın söz konusu olduğu lafızlardandır.

14. ayetin başında yer alan “أَنَّ كَان” ifadesini, 10. ayet ile ilişkilendiren kimi müfessirler, baştaki hemzeyi “أَنَّ كَان” şeklinde iki hemze ile okuyan kârilerden bahsetmektedir. Bu şekilde okunduğunu düşünen müfessirler, “mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme” şeklinde meâli verilen ayete “mal ve çocuk sahibi diye, her şeye yemin edip durana itaat mi edeceksin?” şeklinde istihâm anlamı vermektedir.²⁴²

²⁴¹ el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/236; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/93; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/176; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1132; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/352; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/308.

²⁴² el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/234; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/173; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/169; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/15; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/193; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1130; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/348; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/68-69; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/86; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/156; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/304; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/405, 407; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/199; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 210; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373, 374; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, 29/28; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/76.

Surenin 19. ayetinde yine bir lafzın kıraati ile ilgili ihtilâflı bir görüşe rastlanmaktadır. Bu ihtilâf, ayette zikredilen “طَائِفٌ” ifadesinin “طيف” şeklinde okunabileceği yönündedir.²⁴³

Kıraat farklılığı ile ilgili ihtilâflı görüşlerden bir diğeri 32. ayettir. Kaynaklarda ayetin içerisinde yer alan “أَنْ يُبَدِّلَنَا” ifadesinin kıraati ile ilgili iki farklı görüşe rastlanmıştır. Bu görüşlerden ilki Medine ehlinin tercihi olup, “ب” harfinin fetha ile ve “د” harfinin de şeddeli okunması yönündedir.²⁴⁴ Diğer görüşe göre ise “ب” harfi sükûnlu olup tahfif üzere okunmaktadır.²⁴⁵ Aşağıdaki tabloda bu iki ihtilâflı görüş ve sahipleri kronolojik olarak aktarılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
32. ayette yer alan أَنْ يُبَدِّلَنَا ifadesi أَنْ يُبَدِّلَنَا şeklinde okunur.	İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	9
32. ayette yer alan أَنْ يُبَدِّلَنَا ifadesi أَنْ يُبَدِّلَنَا şeklinde okunur.	Zemahşerî (v. 538/1144), Neseî (v. 710/1310), Şirbinî (v. 977/1570), Ebussuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834).	7

Tablo 7 32. Ayette Yer Alan أَنْ يُبَدِّلَنَا İfadesinin Kıraati İle İlgili Yorumlar.

41. ayetteki “شُرَكَاءٌ” ifadesi için verilen “ilah, put, ortak, şefaatchi” gibi anlamlar doğrultusunda, ortak koşulan bu şeyin canlı ya da cansız varlık olması ihtimali doğmaktadır. “شُرَكَاءٌ” ifadesi bu bağlamda değerlendirildiğinde de kıraatinde farklılık

²⁴³ Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/306; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/410; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/264.

²⁴⁴ ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1131; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/523; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/16; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/200; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 89.

²⁴⁵ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/351; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/91; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/171; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/235; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/314, 315; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/89.

söz konusu olabilmektedir. Zira bazı tefsir kaynaklarında ilgili ayetin “... أَمْ هُمْ شَرٌّ فَلْيَأْتُوا...” şeklinde okunmasının mümkün olabileceği ifade edilmektedir.²⁴⁶

42. ayetin tefsiri, yine kıraat farklılıklarından kaynaklı ihtilâfa sebep olacak niteliktedir. Zira kaynaklar incelendiğinde “يُكْشِفُ” ifadesinin kıraati ile ilgili mâlum ve meçhul okunabilmek üzere, lafzın beş farklı şekilde okunabileceği yorumuna rastlanmıştır. Bunlardan ilki “yâ” harfinin fetha, “şın” harfinin kesra olarak “يُكْشِفُ” şeklinde okunması yönündedir.²⁴⁷ Bir diğer yorum ise “yâ” harfinin damme, “şın” harfinin fetha olarak “يُكْشِفُ” şeklinde okunabileceğidir.²⁴⁸ Alimlerin kimine göre baştaki harf “tâ” harfi olup damme ve “şın” harfi kesra olmak üzere “تُكْشِفُ” şeklinde okunabilirken,²⁴⁹ kimine göre ise aynı ifade tâ” harfi damme, “şın” harfi kesra olarak “تُكْشِفُ” şeklinde okunabilmektedir.²⁵⁰ Son olarak da ifadenin ilk harfinin “nûn” olabilmesi üzerinde duran ve kelimenin “تُكْشِفُ” şeklinde okunabileceği görüşünü savunan müfessirler de mevcuttur.²⁵¹ Konu ile ilgili yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

²⁴⁶ el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/177; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/352; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/309; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/146.

²⁴⁷ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/643; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/177; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/353; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/309; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/416; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/35.

²⁴⁸ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/175; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/645, 646; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/352; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/309; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/417; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/35.

²⁴⁹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/95; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/175; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/237; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/646; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1132; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/352; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/416; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/35.

²⁵⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/95; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/175; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/237; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/18; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/353; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/416.

²⁵¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/95; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/175; Dahhâk, *Tefsîru'd- Dahhâk*, 888; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1132; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/352; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/416; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/35. Han, *Fethu'l-beyân*, 14/273.

Görüş	Müfessir	Toplam
“يُكشِفُ” ifadesi “يُكشِفُ” şeklinde okunabilir.	Ferra (v. 207/822), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Suyûtî (v. 911/1505), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854).	8
“يُكشِفُ” ifadesi “يُكشِفُ” şeklinde okunabilir.	İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Suyûtî (v. 911/1505), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854).	8
“يُكشِفُ” ifadesi “يُكشِفُ” şeklinde okunabilir.	Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Suyûtî (v. 911/1505), Halebî (v. 756/1356), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854).	10
“يُكشِفُ” ifadesi “يُكشِفُ” şeklinde okunabilir.	Sa'lebî (v. 427/1035), İbn Atiyye (v. 541/1147), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Halebî (v. 756/1356).	6
“يُكشِفُ” ifadesi “يُكشِفُ” şeklinde okunabilir.	Dahhâk (v. 105/724), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Halebî (v. 756/1356), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	9

Tablo 8 “يُكشِفُ” İfadesinin Kıraati İle İlgili Yapılan Yorumlar.

Bir başka kıraat ihtilâfî yaşanan ayet ise surenin 49. ayetidir. Ayette Yûnus (a.s)’ın Allah’ın nimeti ile onurlandırılarak, kınanmış olmaktan kurtarıldığından bahsedilmektedir. Ayetin başında yer alan “تَدَارَكُهُ” fiilinin farklı kıraatlerde okunabileceğine dair görüşler vardır. Bazı müfessirler, fiilin asıl halinin başında, iki “ت” (tâ) harfi bulunup, “تَدَارَكُهُ” şeklinde olduğu yönünde açıklama yapmıştır.²⁵² Aynı müfessirler tefsirlerinde, fiilin müzâri bir zamanı ifade ettiğini, dolayısı ile “د” (dâl) harfinin şeddeli, yani “تَدَارَكُهُ” şeklinde okunabileceğini de belirtmişlerdir.²⁵³ Müfessirlerin kimisi ise fiili mazi fiil olarak değerlendirmiş ve “تَدَارَكُهُ” biçiminde okunabileceğinden söz etmişlerdir.²⁵⁴ Yapılan bir başka yorum ise, fiilin “تَدَارَكُهُ”

²⁵² Han, *Fethu'l-beyân*, 14/278; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1465; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1133; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/311; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/383; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/37.

²⁵³ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1465; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/354; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/183; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/311; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/420; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/278.

²⁵⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/98; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/183; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/237; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/311; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/420; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/37; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/278.

şeklinde okunabileceği yönündedir.²⁵⁵ Söz konusu ifadenin kıraati ile ilgili yorumlar aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“تَدَارَكُهُ” ifadesi “تَدَارَكُهُ” şeklinde de okunabilir.	Sa‘lebî (v. 427/1035), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şevkânî (v.1250/1834).	9
“تَدَارَكُهُ” ifadesi mazi fiil olarak “تَدَارَكُهُ” şeklinde de okunabilir.	Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	8
“تَدَارَكُهُ” ifadesi “تَدَارَكُهُ” şeklinde de okunabilir.	İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	7
“تَدَارَكُهُ” ifadesi “تَدَارَكُهُ” şeklinde de okunabilir.	İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	7

Tablo 9 “تَدَارَكُهُ” İfadesinin Kıraati İle İlgili Yapılan Yorumlar.

Surede yer alan kıraat kaynaklı ihtilâflar bağlamında zikredilebilecek bir başka örnek de 51. ayette yer almaktadır. Bahsi geçen ayette yer alan “لَيَزْلُقُونَكَ” ifadesinin kıraati ile ilgili üç farklı görüş mevcuttur. Bunlardan ilki “ي” (ye) harfinin fetha üzere “لَيَزْلُقُونَكَ” şeklinde,²⁵⁶ ikincisi ise aynı harfin damme üzere “لَيَزْلُقُونَكَ” şeklinde okunabileceğidir.²⁵⁷ Son görüşe göreyse kelime “لَيَزْهُقُونَكَ” şeklinde de

²⁵⁵ İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1465; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/23; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/354; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/183; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/237; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/420; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1521.

²⁵⁶ el-Ferra, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/179; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/204; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/23; el-Begavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 8/202; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/354; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1465; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/99; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/186; en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/527; Ebû Hayyân el-Endilûsî, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/420; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 566; Ebûssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/20; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/204; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 216; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/384; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1521; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/39; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/278; İbn Aşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/108.

²⁵⁷ el-Ferra, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/179; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/204; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/354; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1465; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/99; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/420; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 566; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/384; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1521; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/278.

okunabilmektedir.²⁵⁸ İhtilâflı olan bu görüşler, tefsirinde yer veren müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“لَيَزْلُقُونَكَ” ifadesindeki “ي” harfi fetha üzere okunur.	Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Sa’lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), C. Mahallî (v. 864/1459), Ebussuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	20
“لَيَزْلُقُونَكَ” ifadesindeki “ي” harfi damme üzere okunur.	Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), C. Mahallî (v. 864/1459), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	12
“لَيَزْلُقُونَكَ” ifadesi “لَيَزْهُقُونَكَ” şeklinde okunur.	Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Sa’lebî (v. 427/1035), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Suyûtî (v. 911/1505), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	12

Tablo 10 “لَيَزْلُقُونَكَ” İfadesinin Kıraati İle İlgili Görüşler.

2.2.1.3. Lafzın Mücmel (Anlamının Kapalı) Olması

Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılması üzerine yapılan tefsir çalışmalarında lafzın mücmelliğinden kaynaklı ihtilâflı yorumlara rastlanmaktadır. Lafzın mücmel olması birçok nedenle ortaya çıkmaktadır. Araştırma çerçevesinde başvuru tefsir kaynaklarında Kalem suresinde lafzın mücmelliğine neden olduğu belirtilen hususlar tespit edilerek aşağıda ele alınmıştır.

A. Lafzın Birden Fazla Manasının Olması (Müşterek Lafız)

Müşterek lafızlar ayetteki mana bütünlüğünü bozmamak kaydı ile müfessirlerin uygun gördüğü manayı tercih etmesine, dolayısı ile ayetin manasının da tercih edilen anlam doğrultusunda şekil almasına neden olmaktadır. Birden fazla anlam içeren bu lafızlar Kalem suresinin içerisinde de yer almakta ve sure tefsirine ihtilâflı açıklamalar şeklinde tesir etmektedir.

²⁵⁸ el-Ferra, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/179; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/204; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/23; ez-Zemaşşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/354; er-Râzî, *Mejâtihu’l-gayb*, 30/100; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/185; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzil*, 5/238; es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 14/659; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1521; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/279; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/354.

“İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davransınlar” mealindeki dokuzuncu ayette yer alan “دهن” ifadesine, incelenen kaynaklarda farklı anlamlar verildiği görülmektedir. Bazı müfessirler ifadenin anlamının “رُخَصٌ” *yumuşak* kelimesine karşılık geldiğini ileri sürmektedir.²⁵⁹ Buna göre ayet, “İstediler ki, sen onlara karşı yumuşa ki onlar da sana karşı yumuşasın” anlamına gelmektedir. Bazı müfessirler de söz konusu ifadenin “تَلِينٌ” *gevşeklik, esneklik* anlamını taşıdığını belirtmiştir.²⁶⁰ Bu şekilde ayete, müşriklere karşı Allah Rasûlü esneklik gösterirse, onların da rahatlayıp, saldırgan tutumlarından vazgeçerek gevşeyeceği anlamı hamledilmiştir. Yine bazı müfessirler de bu ifadenin karşılığı olarak *mürâice/ikiyüzlü davranma* anlamlarına gelen “صانع” kelimesi ile irtibatlandırmışlardır.²⁶¹ Dolayısı ile ayette, “Rasulüllah müşrikleri hoşnut edecek davranışlar sergilerse onlar da buna mukabil kendilerine tebliğ edilene göre davranış sergileyeceklerdir” şeklinde bir anlam kastedilmiş olmaktadır. Aynı çerçevede kimi müfessir, yumuşak davranışın münâfiklik, ikiyüzlülük anlamına geldiğini ifade ederek kelime anlamını “تراءى \” kelimeleri ile izah yoluna gitmişlerdir.²⁶² Ayete yüklenen bahsi geçen bu anlamlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

²⁵⁹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/157; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/146; Ebû Hayyan, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/304; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/626. ; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/258; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 564.

²⁶⁰ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; İbn Kuteybe, *Garîbu'l Kur'ân*, 478; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/157; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/192; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1129; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/146; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/519; Ebû Hayyan, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/304; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/297; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; Ebûsuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/13; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/258; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6/433; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5894; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/31; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/69; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564.

²⁶¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/192; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1129; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/147; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/304; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/258; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564.

²⁶² İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/192; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/147; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/304; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/190; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355.

Görüş	Müfessir	Toplam
“دهن” ifadesi “تلين” (gevşeklik) anlamında kullanılmıştır.	İbn Abbâs (v. 68/688), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbûnî (v. 2021).	23
“دهن” ifadesi “صانع” (müraice/ikiyüzlü davranış) anlamında kullanılmıştır.	İbn Abbâs (v. 68/688), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Sâbûnî (v. 2021).	12
“دهن” ifadesi “تراء \ تفاق” (münâfıklık/riya) anlamında kullanılmıştır.	İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Şirbinî (v. 977/1570).	7
“دهن” ifadesi “رخص” (yumuşak) anlamında kullanılmıştır.	Taberî (v. 310/922), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Suyûtî (v. 911/1505), Dihlevî (v.1176/1762), Kannûcî (v.1307/1890).	7

Tablo 11 “دهن” İfadesine Hamledilen Manalar.

Surenin 10. ayeti “وَلَا تُطْعَمَ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ” şeklindedir. Ayetin sonunda yer alan “مَّهِينٍ” *aşağılık* ifadesi için ise çeşitli anlamların verildiği dikkat çekmektedir. Örneğin bu anlamlardan biri “حقير \ الدين” *hakir/zayıf/en düşük* kelimesi ile karşılanmaktadır.²⁶³ Bazı müfessirler ise kelimenin anlamını “فاجر” *günahkâr* kelimesi ile açıklamıştır.²⁶⁴ Yine söz konusu kelimeye “كاذب” *yalancı* anlamı veren müfessirler olduğu gibi²⁶⁵ bu kelimeyi, *temyiz edememe ve akıldaki zayıflık* olarak anlamlandıranlar da olmuştur.²⁶⁶

²⁶³ İbn Kuteybe, *Garibu'l Kur'an*, 478; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355.

²⁶⁴ el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, 3/173; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/149; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/259.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/191; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/635; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/259; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392.

²⁶⁶ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/347; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/234; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/520; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/299; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/13; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 209; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5895; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/31; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/27; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/259; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*,

Lafzın müşterek olmasından kaynaklanan bu yorum farklılıkları müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“مَهِينٌ” ifadesi temyiz ve akıl görüşündeki zayıflık anlamına gelmektedir.	İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Kâşânî (v. 736/1335), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	18
“مَهِينٌ” ifadesi “كاذب” (yalancı) anlamına gelmektedir.	es-Semerkindî (v. 375/985), İbn Kesîr (v. 774/1373), Suyûtî (v. 911/1505), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	6
“مَهِينٌ” ifadesi “فاجر” (günahkâr) anlamına gelmektedir.	Ferra (v. 207/822), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Kurtubî (v. 671/1273), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	5
“مَهِينٌ” ifadesi “حقير الدين” (hakir/zayıf/en düşük) anlamına gelmektedir.	İbn Kuteybe (v. 276/889), Sa'lebî (v. 427/1035), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Şirbinî (v. 977/1570).	4

Tablo 12 “مَهِينٌ” İfadesine Hamledilen Manalar.

Surede “هَمَّازٌ مَشَّاءٌ بِنَمِيمٍ” şeklinde yer alan 11. ayette müfessirler, özellikle “هَمَّازٌ”

(söz taşıyan/kusur arayan) ifadesi üzerinde durmuşlardır. Kelimenin sözlükteki ilk manasına değinen müellifler bulunmaktadır. Bu çerçevede kelimenin aslının *el, asa, sopa vb. şeylerle ile yaralamak* olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre ayette kastedilen dil ile yaralamak anlamını karşılayan kelime ise “لَمَزَ” kelimesidir.

Dolayısıyla el ile de dil ile de olsa bir yaralama söz konusudur. Bu yaralama eylemi şeytanın hümezesi sonucundadır. Şeytanın hümezesi de ne şekilde olursa olsun tehlikelidir. İnsanın kalbini incitir ve ona zarar verir.²⁶⁷ Müfessirlerin bazıları bu kelimenin *عياب kusur arayıp ayıplayan* ifadesi anlamı taşıdığını belirtmiştir.²⁶⁸ Yine

29/72; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/110; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516.

²⁶⁷ Han, *Fethu'l-beyân*, 14/260; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/159; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/347; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/149; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/403; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/27; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/72.

²⁶⁸ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/27; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/84; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1129; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/110; İbn Kuteybe, *Garibu'l Kur'ân*, 478; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/234; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/520; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/13; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 209; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5895; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/31.

aynı kelimeyi *insanlar arasında laf taşıyan* şeklinde yorumlayan müfessirlere göre bu “laf taşıma” işi insanlar arasında fesat çıkmasına sebebiyet vermektedir. Kimi müfessirler de kelimeye “مغتَاب” (gıybet eden) anlamını hamletmiştir.²⁶⁹ Bahsi geçen ifade ile ilgili tefsirlerde yer alan anlamlar aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“هَمَّازٌ” ifadesi “مغتَاب” (gıybet eden) anlamındadır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767) , Taberî (v. 310/922), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890),	19
“هَمَّازٌ” ifadesi insanlar arasında laf taşıyan anlamındadır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Merâğî (v. 1371/1952).	15
“هَمَّازٌ” ifadesi “عیاب” (kusur arayıp ayıplayan) anlamındadır.	İbn Kuteybe (v. 276/889), Zemahşerî (v. 538/1144), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Kâşânî (v. 736/1335), C. Mahallî (v. 864/1459), Ebüssuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Âlûsî (v.1270/1854), Kâsîmî (v. 1332/1914), Merâğî (v. 1371/1952),	14
“هَمَّازٌ” ifadesi el, asa, sopa vb ile yaralamak anlamındadır.	Taberî (v. 310/922), İbn Atiyye (v. 541/1147), Kurtubî (v. 671/1273), Halebî (v. 756/1356), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	9

Tablo 13 “هَمَّازٌ” İfadesine Hamledilen Manalar.

Surenin “Kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye (sakın boyun eğme.)” meâlindeki 13. ayetinin ilk kelimesi “عُتِّلٌ” ifadesi ile başlamaktadır.

Söz konusu ifade, *bir işte, bir olayda çok aşırı ileri giden* anlamı taşımaktadır. İleri gidilen amel ile ayette kastedilen manaya ilişkin kaynaklarda beş farklı görüşe rastlanmaktadır. Bu görüşlerden biri, kelimenin ilk sözlük manası ile değerlendiren

²⁶⁹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/159; İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3364,3365; es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 10/12; el-Begavî, *Meâlîmü't-tenzil*, 8/192; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/520; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/191; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/300; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/198; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/259; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 40 ; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/149; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; İbn Acibe, *el-Bahru'l-medîd*, 108.

müfessirlere aittir. Bu çerçevede kelime *karnı geniş, çokça yiyen ve çokça içen* anlamlarına gelmektedir.²⁷⁰ Söz konusu ifadenin manasını, “جاف” kelimesinin karşıladığı olarak zikredilen müfessirler de mevcuttur.²⁷¹ Dolayısı ile ayette yerilen davranış “kaba davranışla zulümde ileri gitmek” şeklinde yorumlanmıştır. Ayette geçen “عُتِّلَّ” kelimesi için yapılan bir başka yorum da batılda aşırıya kaçmaktır.²⁷²

Kelimeye bu şekilde mana veren müfessirlere göre kişi batılda ileri gittiği için husumeti de o ölçüde artış göstermektedir. Bazı müfessirler de ileri gitme işini küfür konusu ile bağdaştırmışlardır.²⁷³ Buna göre Allah’ı inkâr eden kişi ileri gittiğinde haddi fazlası ile aşmakla itham edilmiştir. Bu yorumların dışında kelimenin anlamsal içeriğindeki *ileri gitme* hususunu münâfiklik ile özdeşleştiren müfessirler de dikkat çekmektedir.²⁷⁴ İlgili kelimeye hamledilen manalar aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

²⁷⁰ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/161; es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*, 3/393; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 8/192; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/347; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/68; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/151; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 14/629; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/356; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/111; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1516; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/435.

²⁷¹ es-Semerkindî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 17; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/151; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzil*, 5/234; en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, 3/520; el-Halebî, *ed-Dürü’l-mesûn*, 10/404; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 564; Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/302; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/356; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/13; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 108; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 209; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/198; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/1373; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1516; el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî*, 5895; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/32; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/74; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/271.

²⁷² el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; el-Ferra, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/173; es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*, 3/393; el-Kuşeyrî, *Tâifu’l-İşârat*, 3/343; el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 8/192; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/68; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/150; el-Halebî, *ed-Dürü’l-mesûn*, 10/404; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/356; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/27; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/260.

²⁷³ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/161; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 8/192; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/150; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/356; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri’l-Kur’ân*, 8/90; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/564.

²⁷⁴ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/161; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/12; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461.

Görüş	Müfessir	Toplam
“عُتْبَلٍ” ifadesi kaba davranışla zulümde ileri gitmek anlamı taşımaktadır.	Mâtürîdî (v. 333/944), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Halebî (v. 756/1356), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	20
“عُتْبَلٍ” ifadesi karnı geniş, çokça yiyip içen anlamı taşımaktadır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Mevdûdî (v. 1399/1979).	14
“عُتْبَلٍ” ifadesi batıllıkta aşırıya kaçmak anlamı taşımaktadır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Ferra (v. 207/822), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Halebî (v. 756/1356), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	13
“عُتْبَلٍ” ifadesi inkârda ileri gitmek anlamı taşımaktadır.	Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Sâbûnî (v. 2021).	8
“عُتْبَلٍ” ifadesi münâfıklıkta ileri gitme anlamı taşımaktadır.	Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201).	3

Tablo 14 “عُتْبَلٍ” İfadesine Hamledilen Müsterek Manalar.

Ayet-i kerimenin devamında yer alan “زَنِيمَ” ifadesi, *et parçası* anlamına gelmektedir. Bazı müfessirlere göre ayette kastedilen fazladan parmağı olan iri yarı bir şahıstır.²⁷⁵ “زَنِيمَ” ifadesinin *fazlalı* anlamına gelmesine değinen bazı müfessirler, ayetin muhâtabının tıpkı koyunun kulağında yaradılıştan olan fazlalık gibi kendi kulağında fazlalığı olan ya da tıpkı koyunun kulağı gibi kulağında sallanan fazlalık/küpesi olan bir şahıstan bahsetmektedir.²⁷⁶ Bazı müfessirler ise söz konusu fazlalıkla, koyunun boynundaki yaradılıştan olan fazlalığa benzeterek boynunda fazlalık olan bir şahsın kastedildiği görüşündedir. Aynı müfessirler tefsirlerinde, yine bu şahsın gerdanında işaret veya takı bulunan bir zat olabilme ihtimalini

²⁷⁵ es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/629. ; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/153; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/14; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/304; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/356.

²⁷⁶ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 404-405; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/629, 632; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/166; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/13; el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/193; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1130; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/27; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/84; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/303.

değerlendirmektedir.²⁷⁷ Kimi müfessirlere göre, “زَنِيمٌ” ifadesi ile ayette kastedilen kişinin, tıpkı koyunun gerdanı veya kesik kulağı ile tanındığı gibi günahı ve kusurları ile tanınmasıdır.²⁷⁸ Araştırmada başvuru olan mealde *soysuz olan* anlamı verilen “زَنِيمٌ” kelimesini, Kureyş’ten olmadığı halde, onlara sonradan sığınarak katılan veya nesebi belli olmayan bir kişi olarak yorumlayan müfessirler yer almaktadır.²⁷⁹ Aşağıdaki tabloda, söz konusu kelime ile ilgili yapılmış olan yorumlar yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“زَنِيمٌ” ifadesi ile günah ve kötü huy sahibi biri kastedilmiştir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952).	16
“زَنِيمٌ” ifadesi ile Kureyşe sonradan katılan / soysuz, nesebi belli olmayan kastedilmiştir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Ferra (v. 207/822), İbn Kuteybe (v. 276/889), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Mâtürîdî (v. 333/944), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Halebî (v. 756/1356), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Şevkânî (v.1250/1834), Kâsımî (v. 1332/1914), Karaman.	16
“زَنِيمٌ” ifadesi ile gerdanında fazlalığı bulunan biri kastedilmiştir.	Taberî (v. 310/922), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Begavî (v. 516/1122), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), İbn Kesîr (v. 774/1373), Şirbinî (v. 977/1570), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	11
“زَنِيمٌ” ifadesi ile kulağında fazlalığı bulunan biri kastedilmiştir.	Mukâtil b. Süleyman (v.150/767), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854).	11
“زَنِيمٌ” ifadesi ile elinde fazladan parmağı olan biri kastedilmiştir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v.745/1344), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570).	5

Tablo 15 “زَنِيمٌ” İfadesine Hamledilen Müsterek Manalar.

²⁷⁷ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/85; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/166, 194; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 10/3360; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/193; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/356; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261.

²⁷⁸ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/85; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/153; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/193-194; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/629, 634-635; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23/165, 168; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/302; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/356; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/28; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/32; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîd*, 8/304.

²⁷⁹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/173; İbn Kuteybe, *Garibu'l-Kur'ân*, 478; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 10/3360; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/68; el-Halebî, *ed-Dürü'l-mesûn*, 10/404. ; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/302-303; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/91; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5895; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; Karaman, *Kur'ân Yolu*, 5/431; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/153-155; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/193; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/629-631.

16. ayette yer alan “سَنَسِيْهُ” ifadesi genel olarak *Onu damgalayacağız* anlamına gelmektedir. Bu ifade bir cezalandırmanın habercisidir. Kaynakların bazılarında, ilgili cezalandırmanın, dünyada iken tüketilen kırmızı şarabın had cezası olarak kişiye döndürülmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yorumu yapan müfessirler, ifadeyi böyle yorumlamalarının sebebini, kelimenin müşterek anlam taşıması sonucu aynı zamanda kırmızı içki anlamına geliyor olmasına bağlamaktadırlar.²⁸⁰

Surede müşterek anlamlar içeren bir başka ifade de 25. ayette geçen “حَزْرٍ” kelimesidir. Söz konusu sözcük, Kur’ân-ı Kerim’de yalnızca bu ayette kullanılmıştır.²⁸¹ Buna binaen olsa gerek müfessirlerin neredeyse her birinin söz konusu kelimeye taşıdığı anlamlardan birini hamlettikleri, böylece ihtilâflı yorumlara gittikleri görülmektedir. Bazı müfessirler kelimenin karşılığının “حقد” *kinli*, “غضب” *gazaplı*, “حنق” *kızgın*, “غِيْظ” *öfkeli* ve “حدة” *hiddetli* ifadelerine karşılık geldiğinden bahsetmektedir. Dolayısı ile ayete araştırmada yararlanılan meâlde “(Yoksullara yardım etmeğe) güçleri yettiği hâlde (böyle söyleyerek) erkenden yola çıktılar.” şeklinde karşılık verirken, bu yorumlar dikkate alındığında anlam, “ Vermeye güçleri yettiği halde miskinlere kin besleyerek...” biçiminde oluşmaktadır.²⁸² Bazı tefsirler de, “حَزْرٍ” ifadesi açıklanırken, yine aynı anlamı veren “نشاط” kelimesinin tercih edildiği dikkat çekmektedir.²⁸³ Kimi müfessirler kelimenin “men etme/engelleme” anlamına dikkat çekmektedir. Buna göre ayet “Güçleri yettiği halde yoksulları (mahsulden) men

²⁸⁰ es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-beyân*, 10/16; er-Râzî, *Mefâtihu ‘l-gayb*, 30/87; et-Tabresî, *Mecmau ‘l-beyân*, 10/69; el-Halebî, *ed-Durru ‘l-mesûn*, 10/408-409; Ebû Hayyân, *Tefsîru ‘l-bahri ‘l-muhît*, 8/306.

²⁸¹ Halil Aldemir, *Nebevî Mücadele Bağlamında Kalem Suresi Tefsiri* (İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2013), 98.

²⁸² el-Firûzâbâdî, *Tenvîru ‘l-mikbâs*, 610; es-Süddî, *Tefsîru’s-Süddî*, 460; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 406; et-Taberî, *Câmi ‘u ‘l-beyân*, 23/178; es-Semerkandî, *Te ‘vilâtü ‘l-Kur ‘ân*, 25; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-beyân*, 10/17; el-Kuşeyrî, *Tâifu ‘l-İşârat*, 3/344; el-Beğavî, *Meâlîmü ‘t-tenzîl*, 8/196; et-Tabresî, *Mecmau ‘l-beyân*, 10/71; İbnu ‘l-Cevzî, *Zâdü ‘l-mesîr*, 1462; el-Kurtubî, *el-Câmi ‘ li ahkâmi ‘l-Kur ‘ân*, 21/167; el-Beydâvî, *Envâru ‘t-tenzîl*, 5/235; Ebû Hayyân, *Tefsîru ‘l-bahri ‘l-muhît*, 8/307; el-Halebî, *ed-Durru ‘l-mesûn*, 10/412; Bikâî, *Nazmu ‘d-dürer*, 20/311; es-Suyûtî, *ed-Dürü ‘l-mensûr*, 14/640; Ebüssuud, *Tefsîru ‘s-Suud*, 9/15; Molla Ali el-Kârî, *Envâru ‘l-Kur ‘ân*, 5/200; el-Bursevî, *Rûhu ‘l-beyân*, 10/116; İbn Acîbe, *el-Bahru ‘l-medîd*, 112; el-Mazhârî, *Tefsîru ‘l-Mazhârî*, 9/376; eş-Şevkânî, *Fethu ‘l-kadîr*, 1518; Han, *Fethu ‘l-beyân*, 14/266, 267; el-Kâsımî, *Tefsîru ‘l-Kâsımî*, 5900; İbn Âşûr, *Tefsîru ‘t-tâhîr*, 29/85; Yazır, *Hak Dini Kur ‘ân Dili*, 8/275.

²⁸³ es-Semerkandî, *Bahru ‘l-ulûm*, 3/394; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-beyân*, 10/17; ez-Zemahşerî, *Tefsîru ‘l-keşşâf*, 19/1131; el-Kâsımî, *Tefsîru ‘l-Kâsımî*, 5900; İbn Âşûr, *Tefsîru ‘t-tâhîr*, 29/84.

etmek üzere...” ya da “engellemeye güçleri yetermiş gibi...” şeklinde anlamlandırılmaktadır.²⁸⁴ Kimi müfessirler ilgili kelimeye “kuvvet/kudret” ya da “ciddiyet” şeklinde bir anlam yükleyerek ayete “Mahsulleri toplamaya güçleri varken, toplayacakları kudretin hala kendilerinde olduğunu zannederek ciddi bir vaziyette...” ya da “ (ihtiyaç sahiplerine vermek sureti ile) faydalı olmaya güçleri olduğu halde, men etme konusunda ciddiyetle...” anlamı vermektedir.²⁸⁵ Kimi müfessirler ise “حرد” ifadesini, kasıtlı yapılan eylem, toplu halde yapılan bir iş ve planlı bir biçimde hareket etmek olarak yorumlamaktadır. Buna göre ayet “Planladıkları işi yapmak üzere kasıtlı bir biçimde (bu işi yapmaya) güçlerinin yeteceğini zannederek ...” anlamı kazanmaktadır.²⁸⁶ Azınlıkta olmakla beraber bazı müfessirler ifadenin manasını “fakirlik” olarak yorumlamaktadır. Ayete de “Mahsulü toplamaya güçleri yettiği halde fakir olarak...” anlamı hamletmektedir.²⁸⁷ Bazı müfessirler ise ayete “Bahçeyi devşirmeye güç yetireceklerini sanarak süratle...” manası vererek söz konusu kelimeye “süratle” anlamı yüklemektedir.²⁸⁸ Yine çalışmada başvurulan müfessirlerden iki

²⁸⁴ İbn Kuteybe, *Garibu'l Kur'an*, 479.; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/179; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 25; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/196; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/350; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/89; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/166; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/522; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/413; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/36; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/116; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/31; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/266, 267; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5900; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/36; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 565.

²⁸⁵ el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, 3/176; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/176-177; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/344; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1131; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/196; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/166, 168; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/522; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/196; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/640; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/15; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 111; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 2900; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240; Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 162.

²⁸⁶ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/177-179; İbn Kuteybe, *Garibu'l Kur'an*, 480; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 24; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/196; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/350; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/166; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/522; el-Feyzi, *Sevâtü'l-ilham*, 671; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/266; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/84.

²⁸⁷ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/178; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/166; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/640.

²⁸⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/89; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/522; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/311; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5900; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/84; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/275.

tanisi kelimeye “haset” anlamı verirken,²⁸⁹ iki tanesinin de “uzak durmak” manası verdiği görülmektedir.²⁹⁰ İlgili lafza verilen anlamlar toplu olarak aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“حَرَدٌ” ifadesi men etme/engelleme anlamına gelmektedir.	İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), C. Mahallî (v. 864/1459), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725), Dihlevî (v.1176/1762), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), Sâbûnî (v. 2021).	26
“حَرَدٌ” ifadesi kinli, gazaplı, kızgın, öfkeli, hiddetli anlamlarına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Süddî (v. 128/746), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	26
“حَرَدٌ” ifadesi kuvvet/kudret, ciddiyet anlamına gelmektedir.	Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Zemahşerî (v. 538/1144), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), İbn Kesîr (v. 774/1373), Suyûtî (v. 911/1505), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	21
“حَرَدٌ” ifadesi kasıtlı, planlı, toplu halde yapılan eylem, anlamına gelmektedir.	Taberî (v. 310/922), İbn Kuteybe (v. 276/889), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	18
“حَرَدٌ” ifadesi fakirlik anlamına gelmektedir.	Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Suyûtî (v. 911/1505).	6
“حَرَدٌ” ifadesi süratle anlamına gelmektedir.	Râzî (v. 606/1209), Neseî (v. 710/1310), Bikâî (v. 885/1480), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Elmalılı (v. 1361/1942).	6
“حَرَدٌ” ifadesi haset anlamına gelmektedir.	Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	2
“حَرَدٌ” ifadesi uzak durmak anlamına gelmektedir.	Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Şevkânî (v.1250/1834).	2

Tablo 16 “حَرَدٌ” İfadesine Hamledilen Müşterek Manalar.

²⁸⁹ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 1518; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/266.

²⁹⁰ Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 1518.

40. ayetin sonunda yer alan “رُجِيمٌ” ifadesi çok anlamlı lafızlardan biridir.

Müfessirler çoğunlukla bu kelimeye, “bir şeye kefil olan, lider, reis, emir” olarak anlamlandırmıştır.²⁹¹ Bazı müfessirler ise kelimeye *rasûl* anlamı hamletmiştir.²⁹² Bahsi geçen kelimeye hamledilen anlamlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“رُجِيمٌ” ifadesi kefil olan, lider, reis anlamlarına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Kannüci (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Mevdûdî (v. 1399/1979).	18
“رُجِيمٌ” ifadesi ile rasûl kastedilmiştir.	Sa'lebî (v. 427/1035), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), C. Mahallî (v. 864/1459), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Kannüci (v.1307/1890).	6

Tablo 17 “رُجِيمٌ” ifadesine hamledilen manalar.

B. Lafzın Garîb Oluşu

Garip olarak isimlendirilen yabancı kökenli lafızların ihtilâflı yorumlara neden olduğunun göstergelerinden biri de Kalem suresinde yer alan garîb lafızlardır.

Surede garîb olarak yorumlanan ilk lafız, surenin başlangıcında yer alan Nûn harfidir. Araştırmada mürcaat edilen eserlerde harfin, huruf-u mukatta'dan olmasının dışında, garîb bir lafız olduğu değerlendirilerek Nûn harfine anlam yüklemeyip, bu ifadenin acem (Arapça olmayan) bir kelime olduğunu savunan müfessirlere rastlamak mümkündür.²⁹³ Hatta acem olduğu savunulan bu ifadenin Farsça kökenli olduğu ve “Dilediğini yap” anlamına geldiği de müfessirlerce zikredilmektedir.²⁹⁴

²⁹¹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 611; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/177; es-Semerkandî, *Bahru'l-ülûm*, 3/395; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/18; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/197; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/362; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/186; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 408; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/524; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/174; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/198; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/642; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6/439; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/321; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/271; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5893.

²⁹² el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/174; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/18; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/94; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/271.

²⁹³ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345.

²⁹⁴ es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 7.

C. Ayetlerde Hazfin Mevcudiyeti

İhtilâflı yorumların sebepleri arasında zikredilen hazf konusu, Kalem suresinde de anlama olan etkisini göstermektedir.

İncelenen kaynaklarda Kalem suresine ilişkin ilk hazf yorumuna altıncı ayette rastlanılmaktadır. Ayette zikredilen “بَايِكُمْ الْمَفْتُونُ” ifadesinde muzaafın hazfinin söz konusu olduğu dile getirilmektedir. Bu görüşteki müfessirler, ayetin hazf olmamış halinin “بَايِكُمْ فَتْنَةَ الْمَفْتُونِ” şeklinde olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁵

Surede “وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ” şeklinde yer alan dokuzuncu ayeti gramer açısından inceleyen müfessirlerin bir kısmı, söz konusu ayette hazf olma ihtimali üzerinde durmuşlardır. Onlara göre “وَدُّوا” ifadesinden sonra aslında “إِدْهَانِكُمْ” kelimesi hafzedilmiştir.²⁹⁶ Bir kısım müfessir ise ayette mübtedânın hazfına değinerek “يُدْهِنُونَ” ifadesinden önce “فَهُمْ” kelimesinin varlığından bahsetmişlerdir.²⁹⁷ İlgili ayette olduğu düşünülen haziflerle ilgili yorumlar, müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“وَدُّوا” ifadesinden sonra aslında “إِدْهَانِكُمْ” kelimesi hafzedilmiştir.	Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	2
“يُدْهِنُونَ” ifadesinden önce “فَهُمْ” kelimesi hafzedilmiştir.	Kannûcî (v.1307/1890), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	2

Tablo 18 9.ayetteki hazifler ile ilgili yapılan yorumlar.

²⁹⁵ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/145; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/303; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/401; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/354; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257.

²⁹⁶ Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/304; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/69.

²⁹⁷ Han, *Fethu'l-beyân*, 14/259; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/69.

Zamirin hazfî ile ilgili yapılan bir başka yorum surenin 16. ayetinde yer almaktadır. “كَمَا بَلَّوْنَاهُمْ” ifadesinde hazfînin olduğu görüşünü açıklayan müfessirlere göre, ifadenin aslının “كَمَا بَلَّوْنَاهُمْ” şeklinde olması gerekmektedir.²⁹⁸

Hazf konusunda farklı yorumların yer aldığı başka bir ayet, surenin 19. ayetidir. Ayette zikredilen “طَائِفٌ” kelimesi için iki müfessirin iki farklı haziften bahsettiği dikkat çekmektedir. Halebî (v. 756/1356) , “ل” harfi cerrinin mahzûf olduğunu zikrederek, kelimenin asıl halinin “لَطَائِفٌ” olduğu görüşüne yer vermektedir.²⁹⁹ Âlûsî (v. 1270/1854) ise kelimenin sıfatının mahzûf olduğunu belirtmektedir.³⁰⁰

38. ayete soru anlamı yüklediği düşünülen istifham hemzesinin hazfî, surede ihtilâflı yorumlara neden olan hazif örneklerinden biridir. Diğer taraftan “إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا” şeklindeki ayetin başında yer alan “إِنَّ” edatının önünde bir istifham hemzesi bulunduğunu söyleyen müfessirlere rastlanmaktadır.³⁰¹

İçerisinde haziften söz edilen diğer bir ayetse “أَمْ لَكُمْ إِيمَانٌ عَلَيْنَا بِالْعَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ” şeklinde gelen 39. ayettir. Müfessirlerden Ebû Hayyân (v. 745/1344) ayette hazf olmuş bir istifham hemzesinden bahsetmektedir.³⁰²

48. ayet olan “فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُكِنُّ كَصَاحِبِ الْخُوْتُ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ” zikrinde, Neseî (v. 710/1310) mahzûf olmuş bir mefûlün varlığından bahsetmektedir. Ona göre “إِذْ نَادَى” ifadesinden hemen önce hazf olmuş bir “اذكر” ifadesi yer

²⁹⁸ el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/114; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/385; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 1518; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/29.

²⁹⁹ el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/410.

³⁰⁰ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/30.

³⁰¹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/172; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/177; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/351, 352; Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/308; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/415.

³⁰² Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/309.

almaktadır.³⁰³ Böylece ayete “Hatırla, Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı” anlamı vermek mümkün olmaktadır. Farklı bir yorumda ise ifadenin hemen öncesinde mahzûf bir muzaaf söz konusudur. Yani “إِذْ نَادَى” kelimesinden önce hazf olmuş “لا يكن حالك كحال” veya “لا يكن قصتك كقصته” şeklinde bir cümle yer almaktadır.³⁰⁴ Dolayısı ile ayet, “Senin halin Onun (Yûnus) hali gibi olmasın, hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı” veya “Senin hikâyen Onun (Yûnus) kıssası gibi olmasın, hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı” anlamlarına gelmektedir. Ayette yer alan hazif hakkındaki görüşler müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“إِذْ نَادَى” kelimesinden önce hazf olmuş “لا يكن حالك كحال” veya “لا يكن قصتك كقصته” şeklinde bir cümle yer almaktadır.	Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebussuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	10
“إِذْ نَادَى” ifadesinden hemen önce hazf olmuş bir “اذكر” ifadesi yer almaktadır.	Nesefî (v. 710/1310).	1

Tablo 19 48.ayetteki hazifler ile ilgili yapılan yorumlar.

2.2.1.4. Lafzın Umûm-Husûs Oluşu

Tefsirde ihtilâflı yoruma neden olan sebeplerden biri de maksadın âmm ya da hass olarak değerlendirilmesidir. Kalem suresindeki ihtilâflı yorumlarda bu sebebe rastlamak mümkündür.

“Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.” mealinin verildiği ayette,³⁰⁵ tehdidiye uğrayanlar hakkında yapılan ihtilâflı açıklamaların bazıları, lafzın umûm ya da hass oluşu ile ilgilidir. Zira lafzı âmm olarak

³⁰³ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/526.

³⁰⁴ Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/310.; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/419; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/331; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/365; Ebussuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/19; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/126; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 117; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/37; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/277.

³⁰⁵ Kalem 68/5.

kabul ederek kâfir topluluğunun kast edildiğini savunan müfessirler olduğu gibi,³⁰⁶ lafzı husûsileştirerek Ebû Cehil b. Hişâm ve Velîd b. Muğîre gibi isimlerin kastedildiğini savunan müfessirler de yer almaktadır.³⁰⁷ Ayetin anlamını genel ya da özel kabul eden müfessirler görüşleri ile birlikte aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
5. ayet kâfir toplumunu tehdit etmektedir.	Taberî (v. 310/922), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	17
5. ayet, Ebû Cehil b. Hişâm ve Velîd b. Muğîre gibi zatları tehdit etmektedir.	Zemaşerî (v. 538/1144), Kurtubî (v. 671/1273), Ebussuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Âlûsî (v.1270/1854).	7

Tablo 20 5.ayetin âmm ya da has oluşu ile ilgili yorumlar.

2.2.1.5. Meâni'l-Hurûf

Harflerin cümlelerin anlamı üzerindeki etkisini, Kalem suresinin bazı ayetlerinin anlamının teşekkülünde görmek mümkündür. Bu bağlamda müfessirlerin bazıları, meâni'l-hurûf çerçevesinde ikinci ayette zikredilen “بِنِعْمَةٍ” lafzının önünde yer alan “ب” harfinin te'kid için gelmiş bir harf olduğu yorumunu yapmışlardır. Onlara göre söz konusu harf, kalem harfidir. Dolayısıyla ayete “Rabbin nimetlerine and olsun ki sen mecnun/deli değilsin” şeklinde bir mana verilmektedir.³⁰⁸

Altıncı ayet ile ilgili yine meâni'l huruf hususunda farklı görüşler yer almaktadır. “بِأَيِّكُمْ الْمُفْتُونُ” ayetindeki “بِأَيِّكُمْ” ifadesi kimi müfessire göre bir topluluğu

³⁰⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/82; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/153; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/191; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346-347; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/145; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/519; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîd*, 8/303; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/401; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/354; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/109; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5893; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/66.

³⁰⁷ ez-Zemaşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1129; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 209; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/109; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; ; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/25; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/146.

³⁰⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/140; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/292; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/255; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/238; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/265.

işaret ederken, kimi müfessire göre de belli kişilerden bahsedilmektedir. Bu farklı görüşün sebebi ise ayetin başında yer alan “ب” harfi cerridir. Müfessirlerden bazıları söz konusu harf-i cerri zâid olarak yorumlamaktadır. Onlara göre ifadenin aslı “أَيُّكُمْ الْمَفْتُونُ” şeklinde olup, el-Meftûn ifadesi “delirerek fitneye/belaya uğramış olan” anlamı taşımaktadır.³⁰⁹ Bu çerçeveden ayete yorum getiren müfessirlerden bazıları bu zatların Ebû Cehil b. Hişâm ve Velîd b. Muğîre olabileceği üzerinde durmaktadır.³¹⁰ Bazı müfessirler ise ayetin başında yer alan “ب” harfi cerrinin aslında “في” harfi cerri manasında kullanıldığını savunmaktadır. Bu durumda da manayı “Onların müslümanlar tarafında mı inkârcılar tarafında mı olduklarını göreceksiniz” şeklinde yorumlamaktadırlar.³¹¹ Müfessirlerden Beğavî (v. 516/1122)’ye göre ise söz konusu harfi cerrin “مع” anlamında kullanılmış olup, ayete “şeytanla beraber” manası verdiğini ileri sürmektedir.³¹² “ب” harfi cerri ile ilgili başvuru olan tefsirlerdeki görüşlerin tümüne aşağıdaki tablodan ulaşmak mümkündür.

³⁰⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/82; İbn Kuteybe, *Garibu'l Kur'an*, 477; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/11; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/191; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1129; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/144; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/233; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/519; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/303; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/401; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/354; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 208; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/108; İbnü'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/108; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5893; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/66.

³¹⁰ ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1129; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 209; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/109; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; ; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/25; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/146.

³¹¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/82; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/153; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/191; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346-347; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/145; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/519; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/303; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/401; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/354; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/109; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5893; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/66.

³¹² el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/191.

Görüş	Müfessir	Toplam
“ب” harfi cerri zaittir.	İbn Kuteybe (v. 276/889), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemaşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	24
“ب” harfi cerri “ني” harfi cerri manasında kullanılmıştır.	Taberî (v. 310/922), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	16
“ب” harfi cerri “مع” anlamında kullanılmıştır.	Begavî (v. 516/1122).	1

Tablo 21 6.ayette yer alan “ب” harfi cerri ile ilgili görüşler.

Surenin sekizinci ayeti “فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ” şeklindedir. Ayetin başında yer alan “ف” harfi hakkında yapılan yorumlar, ayetin anlamı hususunda ihtilâflı açıklamaları beraberinde getirmiştir. Söz konusu ifadeyi fâ-i cezâiyye olarak yorumlayan müfessirler, harfin ayete nehiy anlamı katmak için getirildiğini ifade etmektedir.³¹³ Bazı müfessirler ise “ف” harfinin fâ-i sebebiyye olduğu görüşünü beyân etmişlerdir. Dolayısıyla ayet kendisinden önceki anlamsal yapıyı iki farklı şekilde tamamlamaktadır. İlkine göre bu ayetin mana içeriği önceki surelerde işlene konularla bütünlük arz etmektedir.³¹⁴ İkincisine göre ise Hz. Peygamberden bir önceki ayette geçen “hidayet”i yalanlayanlardan uzak durması istenmektedir.³¹⁵ İlgili ayette yer alan “ف” harfi ile ilgili görüşler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

³¹³ Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12. ; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/258. ; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/26. ; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/268.

³¹⁴ Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12-13. ; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/258. ; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/26.

³¹⁵ İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/70; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372.

Görüş	Müfessir	Toplam
“ف” harfi, fâ-i cezâiyyedir.	Ebussuud (v. 982/1574), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942).	4
“ف” harfi, fâ-i sebebiyyedir.	Mazhârî (v.1225/1810), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	2

Tablo 22 8. Ayette Yer Alan “ف” Harfi İle İlgili Yapılan Yorumlar.

2.2.1.6. Hurûf-u Mukatta

Hurûf-u mukattadan kaynaklanan ihtilâf sebebi, adından da anlaşılacağı üzere yalnızca bu harfler ile başlayan surelerde görülmektedir. Mukatta harflerine hamledilmiş olan anlamlar çerçevesinde müfessirlerin kendi yorumlarını da ilave ederek te’vilde bulunması aynı harf için farklı farklı yorumların zikredilmesine sebep olmaktadır. Kalem suresi nüzul sırasına göre mukatta harfi ile başlayan ilk suredir. Söz konusu harf, hurûf-u mukattadan “ن” harfidir.

Müfessirlerin büyük çoğunluğu söz konusu hecâ harfini, hurûf-u mukatta olarak kabul etmektedir.³¹⁶ Bir kısım müfessir de “Nûn” ifadesinin sükûnlu halde bulunup mu’reb olmamasını delil göstererek harfin sadece bir hecâ harfi olduğunu dile getirmektedir.³¹⁷ Hurûf-u mukatta olarak değerlendirilen harfin bu surede yer alma nedenine değinen müfessirler de mevcuttur. Buna göre de surede yer alan bu harfin geliş amacı meydan okuma olarak değerlendirilmektedir.³¹⁸

Müfessirlerin bazıları “ن” harfine bir anlam yüklememektedir. Onlara göre bu harf sadece surenin başlangıcıdır.³¹⁹ Bazı müfessirler bu görüşü İbn Keysân’a dayandırmaktadır.³²⁰

³¹⁶ el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/172; İbn Kuteybe, *Garîbu'l Kur'ân*, 477; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/144; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1128; Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/274; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/8; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/77; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/184; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-Münîr*, 4/390; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/11; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1515; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/368; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/73; el-Kâsîmî, *Tefsîru'l-Kâsîmî*, 5892; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/28; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr ve't-tenvîr*, 29/59; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564; Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, 5/429.

³¹⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/138; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/233; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 105; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/253.

³¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/259; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/77.

³¹⁹ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1515; Han, *Fethu'l-Beyân*, 14/253.

³²⁰ el, *ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/138; es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 10/6.

Diğer bir görüşe göre “Nûn” ifadesi alem (özel) isimdir. Bu görüşte de neyin ya da kimin ismi olduğu konusunda farklı fikirlerin serdedildiği, incelenen kaynaklarda tespit edilmiştir.

Bilindiği üzere surelerin birçoğu ilk ayetinde yer alan ifade ile isimlendirilmektedir. Bu açıdan “Nûn” ifadesini değerlendirmeye alan bazı müfessirler söz konusu ifadenin surenin ismi olabileceği görüşünü savunmuştur.³²¹ XIX. yy. müfessirlerinden Kannûcî (v. 1307/1890), aynı görüşü belirttikten sonra, mevzu bahis harfin Kur’ân-ı Kerim’in isimlerinden bir isim olma ihtimali üzerinde durmuştur.³²²

Nûn ifadesini alem isim olarak değerlendiren müfessirlerden kimisi de, bu ismi Allah’a isnâd etmektedir. “Nûn” ifadesinin ism-i mukatta’ olma ihtimalini Allah’ın Nur ismine dayandıran müfessirler mevcuttur. Bu durumda Nûn ifadesi Nur ismini temsilen gelmiştir.³²³ Yine Müslümanlara yardım edeceğinden şüphe duyulmadığı için, n-s-r kökünden “yardım etti” anlamına gelen “نصر” fiiline dayandırılarak Allah’ın isimlerinin baş harfi olduğu görüşü mevcuttur. Bu görüşü savunan müfessirlerin zikrettikleri isimler ise Nesâra,³²⁴ Nasîr³²⁵ ve Nâsîr³²⁶ isimleridir. Kurtubî bu görüşün delilini tefsirinde Muhammed b. Kâh’ın şu sözünü naklederek göstermektedir: “Allah mü’minlere yardım ve zafer hususunda yemin etmektedir. Bu yemin de Hakk’ın ta kendisidir. Buna delil de: “Mü’minlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır”³²⁷ mealindeki ayettir.”³²⁸ Müfessirlerin “Nûn” harfine hamlettikleri Allah’ın isimleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

³²¹ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/144; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/65; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/77; el-Kurtubî, *ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/138; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/397; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/11; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/253; el-Kâsimî, *Tefsîru’l-Kâsimî*, 5892.

³²² Han, *Fethu’l-beyân*, 14/253.

³²³ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/6; el-Kuşeyrî, *Tâifu’l-İşârat*, 3/341; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/277; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/390; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/253; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/100.

³²⁴ eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/253.

³²⁵ İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1459; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/6; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/253; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/138.

³²⁶ İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1459; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/6; el-Kuşeyrî, *Tâifu’l-İşârat*, 3/341; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/138; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/253; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/100.

³²⁷ Rum, 30/47

³²⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/138.

Görüş	Müfessir	Toplam
Allah'ın Rahman isminin son harfidir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Sehl b. Tüsterî (v.283/896), Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942)	14
Allah'ın Nâsır isminin ilk harfidir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	7
Allah'ın Nur isminin ilk harfidir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Kannûcî (v.1307/1890), Bursevî (v.1137/1725)	6
Allah'ın Nasîr isminin ilk harfidir.	Sa'lebî (v. 427/1035), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Kannûcî (v.1307/1890).	4
Allah'ın Nesâra isminin ilk harfidir.	Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	2
Allah'ın isimlerinden bir isimdir.	Suyûtî (v. 911/1505)	1

Tablo 23 Nûn Harfinin Allah'ın İsimlerini Temsil Etmesine Dair Görüşler.

“Nûn” ifadesini alem isim olarak kabul eden görüşlerden bir diğeri ise ifadenin Rasûlüllah'ın isimlerinden biri olduğudur. Bu görüşlerden ilkinde göre Allah Rasûlünün on ismi mevcuttur. Bu isimlerden biri “Nûn”dur. Diğer isimleri ise Taha suresinde zikredilmektedir.³²⁹ Diğer bir görüşe göre ise bu 10 isimden beş tanesi Kur'ân'da zikredilmektedir. (Muhammed, Abdullah, Ahmed, Yasin ve Nûn).³³⁰ Müfessirlerden Bursevî (v. 1137/1725) ise “Nûn” ifadesini farklı bir bakış açısı ile yine Rasûlüllah'a isnad etmektedir. Ona göre, Allah Rasûlü ilk olarak nurdan yaratılmıştır. Nûn harfi de bu nuru temsil etmektedir.³³¹

Nûn harfini hurûf-u mukattaların mukattala kapsamında ele alarak olası anlamlarına göre değerlendiren müfessirlerin bu hususta ortaya koydukları görüşleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

³²⁹ el-Bahrânî, *el-Burhân*, 86.

³³⁰ Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/208.

³³¹ el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/100.

Görüş	Müfessir	Toplam
Nûn: Allah'ın isimlerini temsilendir. (Allah'ın farklı isimlerini tefsirinde zikreden müfessirlerin adları bir kez yazılmıştır. O sebeple müfessir ismi sayısı 16 iken, görüş sayısı 34 tespit edilmiştir.)	İbn Abbâs (v. 68/688), Sehl b. Tüsterî (v.283/896), Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942).	34
Nûn: Heca Harfi/Hurûf-u Mukattadır.	Ferra (v. 207/822), İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Karaman	23
Nûn: Surenin ismidir.	Taberî (v. 310/922), Tabresî (v.548/1153), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Halebî (v. 756/1356), Ebûssuud (v. 982/1574), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914).	8
Nûn: Surenin başlangıcıdır.	Kurtubî (v. 671/1273), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	3
Nûn: Rasûlullah'ın isimlerindedir.	Kâşânî (v. 736/1335), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725).	3
Nûn: Kur'an'ın simlerindedir.	Kannûcî (v.1307/1890).	1

Tablo 24 Hurûf-u Mukatta Olarak Değerlendirilen Nûn Harfi İle İlgili Görüşler.

2.2.1.7. Kelime Ziyâdeliği

Bazı harflere fazladan eklenen harf / harf grupları cümlelerin manasına etki etmektedir. Kalem suresinde de zâid bulunan bu tarz harflerin ihtilâfa yol açacak yorumları beraberinde getirdiği gözlemlenmiştir.

Surenin altıncı ayetinde “بِإِيَّكُمْ الْمَفْتُونُ” ifadesinde yer alan “بِ” harfi cerrini zâid olarak değerlendiren müfessirler mevcuttur. Bu müfessirler, harfin ziyâdeliğinin, “Hanginizin deli olduğu” meali verilen ifadeye “delirerek fitneye/belaya uğramış olan” anlamı kazandırdığını ifade etmektedir.³³² Bahsi geçen müfessirler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

³³² er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/82; İbn Kuteybe, *Garibu'l Kur'an*, 477; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/11; el-Beğavî, *Medâlimü't-tenzil*, 8/191; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1129; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/144; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/233; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/519; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/303; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/401; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münir*, 4/354; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 208; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/108; İbnu'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/108; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*,

Görüş	Müfessir	Toplam
6. ayette yer alan “ب” harf-i cerrine yüklenen anlam.	İbn Kuteybe (v. 276/889), Ebu'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), Kurtubî (v. 671/1273, Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şirbinî (v. 977/1570), Ebussuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854) Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	

Tablo 25 6. Ayette Yer Alan “ب” Harf-İ Cerrine Yüklenen Anlam.

2.2.2. Kalem Suresinde Yer Alan Ayetlerin Genel Hususiyetine İlişkin İhtilâf Sebepleri

Kalem suresinde ayetlerin genel özelliklerinden kaynaklanan ihtilâflı tefsirlere rastlamak mümkündür. Surede yer alan ayetlerin tefsirleri bu çerçevede aşağıda belirtilen başlıklar altında incelenmiştir.

2.2.2.1. Siyâk Sibâk

Siyâk ve sibâk Kur'an-ı Kerim verilmek istene mesajın doğru anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Kalem suresindeki bazı ayetlerde de bu gerçekliği dikkate alarak Kur'an'ı anlamaya çalışan müfessirlerin yorumlarına rastlamak mümkündür.

Bu metoda başvurarak yapılan suredeki ilk yorum, birinci ayette yer alan “Nûn” ifadesidir. Söz konusu harfi, kalem ifadesi olarak değerlendiren müfessirlerden kimisi bu yemini, “Nûn” harfinden sonra gelen ve üzerine yemin edilen “kalem” ifadesine bağlamaktadır. Yani onlara göre Nûn, kalem üzerine edilen yemini ta'zim amacı taşıyan bir kalem ifadesidir.³³³ Aynı görüş çerçevesinde ayırım yapmaksızın Nûn harfinin, surede üzerine yemin edilen ifadelerin tümü için te'kid amaçlı geldiğini savunan müfessirler de mevcuttur.³³⁴ Söz konusu harfi, ayetin ilerleyen kısmında gelen olumsuz kalem cümlesinin cevabı olarak düşünen müfessirlerin olduğu görülmektedir.³³⁵ Ayeti siyak bağlamında değerlendiren müfessirlerden bazıları ise “kalem” ifadesi ile bağ kurarak ayetteki “Nûn” u, üzerine yemin edilen mürekkep

9/372; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5893; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/66.

³³³ ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1128; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/275; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/390.

³³⁴ el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/100.

³³⁵ eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/389.

hokkası olarak nitelendirmişlerdir.³³⁶ Ancak yapılan yorumu dilbilgisi açısından değerlendiren bazı müfessirler, buna karşı çıkmışlardır. Zira onlar, bu yorum kabul edilecek olursa, “Nûn” un cins isim olarak gelmesi, başına vâvü’l-kasem alması ve ayette “Nûn” ifadesi yerine “والدويد” ifadesinin geçmesi gerekeceğini düşünmektedirler.³³⁷ Yine söz konusu harfi siyâk bağlamında değerlendiren bazı müfessirler, ayetin devamında gelen “kalem ve yazdıkları” ifadelerini göz önünde bulundurmışlardır. Bu çerçevede söz konusu harfe divit/mürekkep hokkası anlamı yükleyen müfessirler olduğu gibi, kalemin yazmasını sağlayacak mürekkep anlamı veren müfessirlerin bulunduğu da görülmektedir.³³⁸ Suredeki bir mukatta harfi olan “Nûn” ayetin siyâkı ile verilen anlamlardan bir diğeri ise “levha”dır. Ayetin devamında üzerine yemin edilen kalemin yazdıkları ile bağ kuran müfessirler, üzerine yazının yazıldığı bir levhanın varlığı ve “Nûn” ifadesinin de bu levhayı temsil ettiği yorumunda bulunmuştur.³³⁹

“Nûn” a anlam verirken, ayetin siyâk-sibak bağlantısından başka surenin siyâk-sibakını değerlendiren müfessirler de mevcuttur. Râzi (v. 606/1209) tefsirinde “Nûn” ifadesinin, Enbiyâ suresi 67. ayet ile bağdaştırılarak balık anlamı taşıdığı görüşünün varlığından bahsetmiştir. Ancak bu görüşü zayıf bulduğunu da ilave etmiştir³⁴⁰. “Nûn” ifadesine siyâk-sibak bağlamında verilen anlamlar, kaynakları ve müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

³³⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/77.

³³⁷ ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1128; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/390.

³³⁸ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 284; Dahhâk, *Tefsîru'd-Dahhâk*, 885; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/7; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbu'l Kur'ân*, 477; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/341; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/274; el-Feyzi, *Sevâtu'l-ilham*, 660; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-mazhârî*, 9/368; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/195; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/253; el-Cevherî, *Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/237.

³³⁹ ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, 19/1128; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/397; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/274; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/100.

³⁴⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/77.

Görüş	Müfessir	Toplam
Mürekkep üzerine yemindir.	İbn Abbas (v. 68/688), Dahhâk (v. 105/724), Sehl b. İbn Kuteybe (v. 276/889), Tüsterî (v.283/896), Mâtürîdî (v. 333/944), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Bikâî (v. 885/1480), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Mazhârî (v.1225/1810), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940).	13
Kaleme yemini ta'zim içindir.	Zemahşerî (v. 538/1144), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570).	3
Divit üzerine yemindir.	Râzî (v. 606/1209).	1
Te'kid amaçlı bir yemin ifadesidir.	Bursevî (v.1137/1725).	1
Olumsuz kaseim ifadesinin cevabıdır.	Şirbinî (v. 977/1570).	1

Tablo 26 Nûn Harfinin Siyak-Sibak Bağlamında Değerlendiren Görüşler.

Üçüncü ayette Peygamberimiz (s.a.v.) tükenmez bir ecir ile müjdelenmektedir. Bu ecrin ne olduğu hususunda yorum yapan müfessirlerden bir kısmı, ayeti kendisinden sonra gelen ayet ile değerlendirmiştir. Kendisinden sonra gelen ayette bahsedilen “yüksek ahlâk” olgusu ile eciri bağdaştıran bu müfessirler, söz konusu eciri Allah (c.c)’ın Rasûlüne bahşetmiş olduğu mizaç olarak değerlendirmiştir.³⁴¹

Altıncı ayette yer alan “الْمَفْتُونُ” ifadesini ayetin sibâkına göre değerlendiren müfessirler vardır. Lafzın zikredildiği ayetten önceki ayette geçen “الْمَجْنُونُ” kelimesinin söz konusu ayete anlam vermede önemli bir yere sahip olduğunu dolayısıyla ayetin, “Hanginiz mecnunmuş göreceksiniz” anlamına geldiğini ifade etmektedir.³⁴² Yine aynı ifadeye mecnun kelimesinin aslı olan “الْجَنُونُ” anlamını hamleden müfessirlerin olduğu görülmektedir.³⁴³ Araştırma kapsamındaki kaynaklar incelendiğinde yine ayetin sibâki bağlamında, “بِأَيْكُمُ الْمَفْتُونُ” ifadesini istifham olarak değerlendiren müfessirlere rastlanmaktadır. Bu durumda kendisinden önceki ayette geçen “يَبْصُرُونَ” ifadesi

³⁴¹ el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/341; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/188; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/196; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 107; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/28.

³⁴² el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 403; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/153; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/342; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/625,626.

³⁴³ Dahhâk, *Tefsîru'd- Dahhâk*, 886; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, 3/173; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/153, 154, 155; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67.

istifhamın isti'nafı (başlangıç kısmı)'dır. Söz konusu müfessirler bu çerçevede ayete “Sizde delilik var mı görecekler” anlamını vermektedirler.³⁴⁴

Görüş	Müfessir	Toplam
“المفتون” ifadesi ayetten önceki “المجنون” ifadesiyle aynı anlamı taşır (delirmiş)	İbn Abbas (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), Kuşeyrî (v. 465/1073), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Suyûtî (v. 911/1505).	6
“المفتون” ifadesi ayetten önceki “المجنون” ifadesiyle aynı olup, “الجنون” anlamındadır. (cinlenmiş)	Dahhâk (v. 105/724), Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Tabresî (v.548/1153).	4
“المفتون” ifadesi ayetten önceki ayetin isti'nafı olup, istifham anlamı içermektedir.	Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854).	4

Tablo 27 6. Ayette Yer Alan “المفتون” İfadesinin Sibak Bağlamında Değerlendirilmesi ile İlgili Görüşler.

Siyâk-sibâk çerçevesinde manaya yorum getirilen bir başka ayet, Allah (c.c.)'ın yoldan sapanları da hidayete erenleri de iyi bildiğini ifade ettiği yedinci ayettir. Kimi müfessir bu ayete, “kendi yolundan sapanlar” ifadesi için önceki ayetlerle irtibat kurarak, “delilikleri ile doğru yoldan sapanlar” yorumunu getirmiştir.³⁴⁵

Sekizinci ayeti gerek ayet sibâkı, gerekse sure sibâkı açısından değerlendiren müfessirler, ayet başında yer alan harf-i cerre de bu bakış açısına göre fâ-i sebebiye anlamı yüklemişlerdir. Böylece “yalanlayanlara boyun eğme” buyruğundaki yalanlayanlar, ayet ya da surenin öncesinde zikredilmiş olan “hidayeti yalanlayan” herkesi içerisine almaktadır.³⁴⁶

11. ayette zikredilen “هَمَّازٌ” ifadesini siyâk-sibâk bağlamında değerlendiren müfessirler kelimeyi, Hücûrat Suresi 12. ayetin³⁴⁷ anlamsal içeriğiyle ilişkilendirerek, “Müslüman kardeşinin etini yemek ” manasında yorumlamışlardır.³⁴⁸

³⁴⁴ Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/303; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/402; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/26.

³⁴⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/82; İbnü'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/362; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/233; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/520; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/197; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/303; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1229; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/197; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/109; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/26; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239.

³⁴⁶ İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/70; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372.

³⁴⁷ ...وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ... “...Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?...” Hücûrat 49/12.

³⁴⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/159-160; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/628; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/192.

Siyâk-sibâk bağlamında değerlendirildiği için ihtilâflı mana verilmesine neden olan ayetlerden bir diğeri 14. ayettir. “Mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme” mealinde olan ayeti siyak bağlamında değerlendiren müfessirler, 15. ayet ile irtibat kurmuşlardır. Dolayısı ile ayete “Mal ve evlatları olduğu için (kibirden) kendilerine ayetlerimiz okunduğunda öncekilerin masalı derler” anlamı vermişlerdir.³⁴⁹

28. ayette bahçe sahiplerinin kıssasında yer alan akl-ı selim kardeşin, diğerlerini “Ben size ‘Rabbinizi tesbih etseydiniz ya! Dememiş miydim?’ şeklinde uyarması yer almaktadır. Ayette geçen “tesbih etseydiniz ya” ifadesini 18. ayette geçen “istisna etmiyorlardı” ifadesi ile bağdaştıran müfessirler vardır. Söz konusu müfessirler, bu bağlamda ayete, diğer anlamlara ihtilâfen, “Yemin ettiğiniz hususta (erkenden mahsul kaldırma konusunda) Allah’ı istisna edin” anlamı hamletmişlerdir.³⁵⁰

“Yahut bizden, her ne hükmederseniz mutlaka öyle olacağına dair kıyamete kadar sürecek kesin sözler mi aldınız?” meali verilen 39. ayette yer alan “بَالِغَةً” kelimesi de ulema tarafından siyâk-sibâk bağlamında değerlendirilmiştir. Söz konusu ifade bazı müfessirlere göre “إِيمَانٌ” ifadesine taalluk ederse ayete “kuvvetli bir söz” anlamı verilir. Böylece anlam, “Bizden, her ne hükmederseniz mutlaka öyle olacağına dair kıyamete kadar güçlü/kesin sözler mi aldınız?” şeklinde olmaktadır.³⁵¹ Diğer yorumda ise söz konusu ifade ayetin devamındaki “إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ” ifadesi ile

³⁴⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 21/156, 157; en-Nesefî, *Medâriku‘t-tenzil*, 3/520; Ebû Hayyan, *Tefsîru‘l-bahri‘l-muhît*, 8/305; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru‘l-Celâleyn*, 564-565; Ebûsuud, *Tefsîru‘s-Suud*, 9/14; İbn Acîbe, *el-Bahru‘l-medîd*, 109; el-Bursevî, *Rûhu‘l-beyân*, 10/113; el-Âlûsî, *Rûhu‘l-meânî*, 29/28; Han, *Fethu‘l-beyân*, 14/261; el-Kâsimî, *Tefsîru‘l-Kâsimî*, 5895; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm*, 24/239; İbn Âşûr, *Tefsîru‘t-tâhîr*, 29/76; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 8/272; Mevdûdî, *Tefhîmu‘l-Kur‘ân*, 6/435; es-Sâbûnî, *Safvetü‘t-tefâsîr*, 3/564.

³⁵⁰ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru‘l-mikbâs*, 610; et-Taberî, *Câmi‘u‘l-beyân*, 23/182; Ebû Hayyân, *Tefsîru‘l-bahri‘l-muhît*, 8/306; es-Semerkindî, *Te‘vilâtü‘l-Kur‘ân*, 26; es-Semerkindî, *Bahru‘l-ulûm*, 3/394; el-Kuşeyrî, *Tâifu‘l-İşârat*, 3/344; el-Beğavî, *Meâlîmü‘t-tenzil*, 8/196; İbn Atiyye, *el-Muharreru‘l-vecîz*, 5/350; et-Tabresî, *Mecmau‘l-beyân*, 10/71; İbnu‘l-Cevzî, *Zâdü‘l-mesîr*, 1463; el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 21/169; en-Nesefî, *Medâriku‘t-tenzil*, 3/522; İbn Kesîr, *Tefsîru‘l-Kur‘âni‘l-azîm*, 8/196.

³⁵¹ el-Bursevî, *Rûhu‘l-beyân*, 10/120; Ebûsuud, *Tefsîru‘s-Suud*, 9/17; el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 21/172; el-Beydâvî, *Envâru‘t-tenzil*, 5/236; İbnu‘l-Cevzî, *Zâdü‘l-mesîr*, 1463; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve‘l-beyân*, 10/18; el-Beğavî, *Meâlîmü‘t-tenzil*, 8/197; Ebû Hayyân, *Tefsîru‘l-bahri‘l-muhît*, 8/308; Feyz-i Kâşânî, *Te‘vilâtü‘l Kur‘ân*, 213; er-Râzî, *Mejâtîhu‘l-gayb*, 30/93; İbn Atiyye, *el-Muharreru‘l-vecîz*, 5/351; el-Halebî, *ed-Durru‘l-mesûn*, 10/415; İbn Acîbe, *el-Bahru‘l-medîd*, 114; el-Âlûsî, *Rûhu‘l-meânî*, 29/33; Han, *Fethu‘l-beyân*, 14/271; el-Merâğî, *Tefsîru‘l-Merâğî*, 29/41; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm*, 24/241; Dihlevî, *Fethu‘r-Rahman*, 565.

ilişkilendirilirse ilgili kısma “kıyamet gününe kadar sürecek” anlamı verilmektedir.³⁵²
Bu iki farklı görüş, müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“بَالِغَةً” ifadesi kendisinden önceki “أَيَّامًا” ifadesine taalluk ederse, “kuvvetli bir söz” anlamına gelir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Ebussuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), Dihlevî (v.1176/1762), İbn Acîb (v.1224/1809), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952).	18
“بَالِغَةً” ifadesi kendisinden sonraki “إلى” ifadesine taalluk ederse “kıyamet gününe kadar sürecek” anlamına gelir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767) , İbn Atiyye (v. 541/1147), Râzî (v. 606/1209), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Dihlevî (v.1176/1762), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	13

Tablo 28 39. Ayette Yer Alan “بَالِغَةً” İfadesinin Siyâk-Sibak Bağlamında Değerlendirilmesi İle İlgili Yorumlar.

2.2.2.2. Nâsîh-Mansuh

Ayetlerde yer aldığı düşünülen nâsîh ve mansuh olgusu hiç şüphesiz ayete verilen anlamı da değiştirmekte, yerine göre de ayeti hükümsüz kılmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da tefsir kaynaklarında ihtilâflı görüşlerin yer almasına etki etmektedir. İçerisinde nesh edilmiş ayet olduğu savunulan surelerden biri Kalem suresidir.

Araştırma kapsamında tefsir kaynakları incelendiğinde, Kalem suresi 48. ayetin³⁵³ seyf (kılıç) ayeti olarak bilinen Tevbe suresi 5. ayet³⁵⁴ ile nesh edildiğini savunan müfessirlerin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Nesh edildiği kabul edilen ayette, kâfirlerin yaptıklarına karşılık Allah (c.c.) elçisinden sabretmesini istemiş, Tevbe suresi 5.ayetle de söz konusu ayetin hükmünü nesh edilerek, onların

³⁵² er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/93; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 408; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/351; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/308; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/415; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/362; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 213; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/202; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 114; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/377; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/33; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/94; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 565.

³⁵³ “Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı.” Kalem 68/48.

³⁵⁴ “Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” Tevbe 9/5.

buldukları yerde öldürülme hükmünü getirilmiştir. Ancak bu görüşü savunan müfessir sayısı oldukça sınırlıdır.³⁵⁵

Görüş	Müfessir	Toplam
48. ayet, Tevbe suresi 5. Ayet ile nesh edilmiştir.	İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Kurtubî (v. 671/1273).	5

Tablo 29 48. Ayetin, Tevbe Suresi 5. Ayet ile Nesh Edildiğine Dair Görüş Beyan Eden Müfessirler.

2.2.2.3. Esbâbu'n-Nüzûl

Tefsirde ihtilâfa neden olan unsurlardan biri de esbâb-ı nüzûldür. Kalem suresinde bu sebebin yorumlara çeşitlilik kattığı, incelenen tefsirlerde görülmektedir.

Surenin sekizinci ve dokuzuncu ayetlerin nüzûlünün muhatapları hakkında çeşitli yorumların yapıldığı dikkat çekmektedir. Söz konusu ayetlerin indirilmesine muhatap olanlar; çoğu müfessire göre atalarının dinine davet eden Mekkeli müşrikleri ya da aynı amacı güden Mekke ehlinin önde gelenleridir.³⁵⁶ Farklı bir yorumda ise nüzûlün muhâtabı olarak Allah'ın zikrini, rasûlünü ve vahdaniyyetini yalanlayanlar görülmektedir.³⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman (v.150/767) ise direkt isim vererek ayetin indirilişine muhatap olan kimsenin Velîd b. Muğîre olduğunu belirtmiştir.³⁵⁸ İlgili ayetin nüzûlünün muhatapları müfessirlerinin görüşleri ile birlikte aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

³⁵⁵ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/365; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/277; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/182.

³⁵⁶ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 403; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/147; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/258; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/347; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/83; Şah Veliyyulleh ed-Dihlevî, *Fethu'r-Rahman bi Tercümeti'l-Kur'ân*, thk. Mesut Ensari, (b.y.), 564; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; el-Feyzî, *Sevâtu'l-ilham*, 670; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516.

³⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/67; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/303; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5894; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/156.

³⁵⁸ Ebû'l Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezîdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmut Şehhâte, (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâs, 1423/2002), 403,404.

Görüş	Müfessir	Toplam
Müşriklerin önde gelenleri / Atalarının dinine davet eden Müşrikler.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Dihlevî (v.1176/1762), Şevkânî (v.1250/1834), Kannüci (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940).	14
Nübüvveti, ayetleri ve vahdaniyeti inkâr edenler.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Tabresî (v.548/1153), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Kâsmî (v. 1332/1914).	6
Velîd b. Muğîre	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767).	1

Tablo 30 8. ve 9. Ayetlerin Nüzûl Muhâtapları ile İlgili Görüşler.

Sebeb-i nüzûlün muhâtaplarını konu alan bir başka ayet grubu da 10. ayet ile 16. ayet arasındır. Müfessirlerin bir kısmı bu ayet grubunu toplu olarak değerlendirmektedir. Ancak bazı müfessirler herbir ayetin tefsirinde, nüzûle muhâtap olan kimseler için ayrı isimler vermesi hasebi ile ayetler teker teker değerlendirilecektir.

Bu bağlamda ilk olarak Kalem suresinin 10. ayetinde³⁵⁹ yer alan “خَلَافٍ مَّهِينٍ”

(Yemin edip duran, aşağılık) ifadesinin yalnızca anlamını vermekle yetinen müfessirler mevcuttur. Ancak ifadelerin manasına değinmekle birlikte, nüzûl muhâtabının belirli kişi/kişiler olduğuna dair rivayetlere yer veren müfessirler de vardır. Bu çerçevede nüzûl sebebi olarak belirtilen muhâtaplar karşımıza altı farklı isimle çıkmaktadır. İnceleme kapsamındaki tefsir kaynaklarından bazılarında nüzûle muhâtap olarak Velîd b. Muğîre el-Mahzûmî'den bahsedilmektedir.³⁶⁰ Tefsir kaynaklarında karşımıza çıkan diğer bir isim ise, Müslümanlara sıkıntı veren Ahnes b. Şerîk'tir.³⁶¹ Bazı tefsir eserlerinde ise esbâbı nüzûlün muhâtabı olarak, Esved b. Abdi Yeğûs'un isminin zikredildiği görülmektedir.³⁶² Kaynaklardan ikisinde ayetin nüzûl sebebi olarak, Ebû

³⁵⁹ “Yemin edip duran, aşağılık... olan kimseye sakın boyun eğme”, Kalem 68/10.

³⁶⁰ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 404; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/15; es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 3/392; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlîmü't-Tenzîl*, 192; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/148; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372.

³⁶¹ es-Süddî, *Tefsîru's-Süddî*, 459; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3364; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Mes'ut. Meâlîmü't-Tenzîl*, 8/192; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/148; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/627; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372.

³⁶² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*10/3364; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlîmü't-Tenzîl*, 8/192; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/148; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/627; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373.

Cehil b. Hişâm'ın ismi zikredilirken,³⁶³ ikisinde de Hz. Aişe'den gelen rivayetle Mervân b. Hakem'in babasından (Ebû'l Âs b. Ümeyye)³⁶⁴ söz edilmektedir.³⁶⁵ 10. ayetin nüzûlüne muhatap olma ihtimali bulunan zatlar, aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Velîd b. Muğîre	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570). ; Mazhârî (v.1225/1810).	11
Ahnes b. Şerîk	Süddî (v. 128/746), İbn Ebî Hâtîm (v. 327/938), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Mazhârî (v.1225/1810).	10
Esved b. Abdi Yağus	İbn Ebî Hâtîm (v. 327/938), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Mazhârî (v.1225/1810).	9
Ebû Cehil b. Hişâm	Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570).	2
Merve b. Hakem'in Babası	Suyûtî (v. 911/1505), Kannûcî (v.1307/1890).	2

Tablo 31 10. Ayetin Nüzûl Muhatapları İle İlgili Görüşler.

Kalem suresinde esbâb-ı nüzûlün muhatabına dair bilgi sahibi olunan başka bir ayet de 11. ayettir.³⁶⁶ Ayette geçen “مَشَاءٍ بِنَمِيمٍ” ifadesinin nüzûl muhâtabı olarak, başvuru müfessirlerden İbn Atiyye (v. 541), Esved b. Abdi Yeğus, Velîd b. Muğîre, Ebû Cehil ve Ahnes b. Şerîk'in isimlerini zikretmektedir.³⁶⁷ Nüzûle muhâtap olarak Ahnes b. Şerîk'ten söz eden diğer bir müfessir de Taberî (v. 310/922)'dir.³⁶⁸

Bazı tefsir kaynaklarında surenin 12. ayetinde³⁶⁹ yer alan “مَتَاعٍ لِلْخَيْرِ” (iyiliği hep engelleyen) ifadesinin nüzûlüne muhâtap olan bazı şahısların zikredildiği dikkat çekmektedir. Buna göre zikredilen isimler, Velîd b. Muğîre,³⁷⁰ Esved b. Abdi Yeğus,

³⁶³ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/148; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355.

³⁶⁴ İrfan Aycan, “Mervan ı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/225.

³⁶⁵ es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/627; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/259.

³⁶⁶ “Daima kusur arayıp kinayan, durmadan söz taşıyan”, Kalem 68/11.

³⁶⁷ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/347.

³⁶⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/160.

³⁶⁹ “İyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış”, Kalem 68/12.

³⁷⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/84; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1139; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/148; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/520; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/73.

Ahnes b. Şerîk³⁷¹ ve Ebû Cehil'dir. 12. ayetin nüzûlünün muhatapları ile ilgili görüşler, müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Velîd b. Muğîre	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), İbn Acîb (v.1224/1809), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	6
Esved b. Abdi Yeğûs	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273).	3
Ahnes b. Şerîk	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273).	3
Ebû Cehil	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273).	3

Tablo 32 12. Ayetin Nüzûl Muhatapları ile İlgili Görüşler.

Kalem suresi 13. ayetinin³⁷² tefsirinde de esbâb-ı nüzûl muhâtabı olarak bazı rivayetlere rastlanmaktadır. “رَنِيمَ” ifadesinin anlamlarına müfessirler derinlemesine inmiştir. Bazı müfessirler de bu anlamlara binaen nüzûl muhâtabı olarak değişik isimler zikretmektedir. Meselâ bazı müfessirlerin söz konusu ifadenin fazlalık anlamına gelmesi hasebi ile koyunun kulağı gibi kulağında sallanan fazlalık/küpesi olan Velîd b. Muğîre'nin nüzûl muhâtabı olacağı yönünde yorumları olduğu dikkat çekmektedir.³⁷³ Yine gerdanında taşıdığı fazlalığı/takısı sebebi ile İbn Atiyye (v. 541/1147) bu şahsın zenîm lakabı ile tanınan Ahnes b. Şerîk olma ihtimali üzerinde durmaktadır.³⁷⁴ Bu yorumdan başka, söz konusu kişinin, Ahnes b. Şerîk olabileceğine dair yorumlar yapılmıştır.³⁷⁵ Bu şahıstan başka ayet muhâtabı olarak, Esved b. Abdi Yeğûs³⁷⁶ veya Ebû Cehil³⁷⁷ üzerinde yoğunlaşan müfessirler de mevcuttur. Ancak isim zikreden müfessirlerin çoğunluğu, söz konusu kişinin Velîd b. Muğîre olma ihtimali üzerinde

³⁷¹ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/84; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1139; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/148.

³⁷² “Kaba saba, bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye...” Kalem 68/13.

³⁷³ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, 5/234.

³⁷⁴ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/348.

³⁷⁵ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/165; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/348; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/28; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5896; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhrîr*, 29/75; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/155; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/234; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/194; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/635; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureyşî Ruslân, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002), VII: 109.

³⁷⁶ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/165; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/28; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261.

³⁷⁷ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/28; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261.

ittifak etmektedir.³⁷⁸ 13. ayetin inmesine konu olan isimler, bunları zikreden müfessirlerle birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Velîd b. Muğîre	Mâtürîdî (v. 333/944), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beydâvî (v. 685/1286), Nesefî (v. 710/1310), C. Mahallî (v. 864/1459), Şirbinî (v. 977/1570), Molla Kârî (v. 1014/1605), Mazhârî (v.1225/1810), Kannûcî (v.1307/1890) Kâsimî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), İbn Âşûr (v. 1393/1973), Bursevî (v.1137/1725), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbunî.	19
Ahnes b. Şerîk	Taberî (v. 310/922), İbn Atiyye (v. 541/1147), Mazhârî (v.1225/1810), Kannûcî (v.1307/1890) , Kâsimî (v. 1332/1914), İbn Âşûr (v. 1393/1973), Mevdûdî (v. 1399/1979).	7
Esved b. Abdi Yeğus	Taberî (v. 310/922), Alûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Mevdûdî (v. 1399/1979).	4
Ebû Cehil	Alûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	2

Tablo 33 13. Ayetin Nüzûl Muhatapları ile İlgili Görüşler.

Kalem suresi 14. ayetinin³⁷⁹ tefsirinde genel olarak müfessirler nüzûlünün muhâtabına değinmemiştir. Lakin bazı müfessirler, ayetin nüzûlüne muhatap olan kimsenin Velîd b. Muğîre'nin olabilme ihtimali üzerinde durmaktadır.³⁸⁰ Bazı müfessirler ise bu ihtimali Velîd'in dokuz bin çeşitten fazla malı ve on tane oğlu olmasına bağlamaktadır.³⁸¹

Surenin 15. ayetinde³⁸² de benzer bir durum söz konusudur. Bu ayetin muhâtabını kimi müfessirler Velîd b. Muğîre olarak yorumlamaktadır.³⁸³

³⁷⁸ es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 3/393; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/12-13; el-Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/193; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1129; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/348; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/356; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/198; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373; el-el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/28; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5896; el-Cevherî, *Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/75; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/85; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/155; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/234; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/520; el-Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/111-112; Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/426.

³⁷⁹ “Mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme.” Kalem 68/14.

³⁸⁰ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/520-521; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/158; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564-565; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/76.

³⁸¹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; el-Cevherî, *Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239.

³⁸² “Ayetlerimiz kendisine okunduğu zaman, Öncekilerin masalları! der “ Kalem 68/15.

³⁸³ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/520-521; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564-565; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/76; es-Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564.

“سَنَسِمُهُ عَلَى الْحَرْطُومِ” (Yakında biz onun burnunu damgalayacağız), mealindeki

16. ayeti yorumlayan bazı müfessirler, “Burnunu damgalama” ifadesindeki damgalama/işaretleme olayının muhatabı olan kişinin, Bedir Savaşı’nda burnundan darbe alan Velîd b. Muğîre olduğuna dair rivayetlere eserlerinde yer vermektedir.³⁸⁴ Ancak müfessirlerin bazıısı Velîd’in ölüm tarihinin Bedir Savaşı’ndan beş yıl önce gerçekleşmesini delil göstererek, bu rivayetin zayıf olduğuna dikkat çekmektedir.³⁸⁵ “Burnuna damga vurulması” ifadesinden ötürü bazı müfessirler de önceki ayetlerde sıfatları sayılan kişiyi ayetin nüzûlünün muhâtabı olarak göstermektedir. Böylece bahsi geçen kişi burnuna/yüzüne vurulan bu işaret ile ahirette diğerlerinden ayırıcı niteliğe sahip olacaktır.³⁸⁶ Diğer ayetlerde olduğu gibi, bazı müfessirlerin ahirette yüzünün/burnunun damgalanmak sureti ile diğerlerinden ayrılacak kişinin Velîd b. Muğîre olduğu görüşünü savundukları görülmektedir.³⁸⁷ Aynı ayetin tefsirlerinde eserlerde nüzûlün muhâtabı olarak farklı bir ismin daha zikredildiği dikkat çekmektedir. Bu isim, Ebû Cehil ve onun yandaşlarıdır. Bazı tefsir kaynaklarında, dünyada yaptıkları kötü davranışlarından dolayı sözü edilen bu şahısları, burunları üzerinden işaretlenmiş olarak görenlerin rivayetlerine yer verilmiştir.³⁸⁸ Ayetin inişinin muhâtabı olarak Velîd b. Muğîre zikredildiği gibi, el-Kâsımî’nin (v. 1332/1914) Ahnes

³⁸⁴ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/158; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/234; el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî*, 5896; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/78. ; es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 3/393; Ebûssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/14; Molla Ali el-Kârî, *nvâru’l-Kur’ân*, 5/199; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/358; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru’s-sâfi*, 5/210; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/113.

³⁸⁵ el-Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 10/113; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 210; Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Ruslân, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1423/2002), VII: 109.

³⁸⁶ el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/29; el-Ferra, *Meânî’l-Kur’ân*, 3/174; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/171; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 10/3365; el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 16/20; el-Kuşeyrî, *Tâifü’l-İşârat*, 3/343; el-Beğavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, 8/194; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1130; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/69; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/86; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-Bahri’l-Muhîr*, 8/305-306; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/195; Bikâî, *Nazmu’d-dürer* 20/305; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/262; el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî*, 5896; el-Cevherî, *Cevâhir fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/33; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/78; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1517; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân* 5/199; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/157; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/234; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru’s-sâfi*, 5/198; es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 3/393; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/15; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/348; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1517; İbnü’l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/362; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/356; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/114; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/33.

³⁸⁷ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; es-Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, 3/393; el-Beğavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, 8/234; Ebûssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/14; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/199; el-Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 10/114.

³⁸⁸ İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/349; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-Bahri’l-Muhîr*, 8/305; el- el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/29.

b. Şerîk'ten de bahsettiği görülmektedir.³⁸⁹ Ayetin inişinin muhatabı olarak başvurulan tefsirlerde zikredilen tüm isimler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Bedir Savaşı'nda burnundan yaralanan herhangi bir kişi	Süddî (v. 128/746), Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (v. 2021).	30
Ahirette burnundan işaretlenmiş inkârcılardan herhangi birileri	Ferra (v. 207/822), İbn Ebî Hâtîm (v. 327/938), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Kâşânî (v. 736/1335), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	30
Bedir Savaşı'nda burnundan yaralanan Velîd b. Muğîre	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973),	11
Ahirette burnundan işaretlenmiş olan Velîd b. Muğîre	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Begavî (v. 516/1122), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725).	6
Ebû Cehil ve yandaşları	İbn Atiyye (v. 541/1147), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Âlûsî (v.1270/1854).	3
Ahnes b. Şerîk	Kâsımî (v. 1332/1914)	1

Tablo 34 16. Ayetin Nüzûl Muhatabları ile İlgili Görüşler.

Kalem suresinin 17. ayeti³⁹⁰ çalışmada müracaat edilen tefsir kaynakları çerçevesinde değerlendirildiğinde, bahçe sahipleri gibi belaya maruz kalan nüzûl

³⁸⁹ el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5891.

³⁹⁰ “Şüphesiz biz, vaktiyle “bahçe sahipleri” ne belâ verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkârcılara) da belâ verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi.” Kalem 68/17.

muhâtaplarının Kureyşli müşrikler olduğu konusunda müelliflerin ittifak içinde oldukları görülmektedir. Ancak bunun kim olduğu konusunda görüş farklılığı söz konusudur. Kimi müfessirler, 14. ayetin³⁹¹ içeriği gereği, bu kişinin verilen nimetlere (mal ve evlat) binaen şükretmeyerek, azgınlaşıp düşmanca tavır sergilemesi sebebi ile söz konusu ayetin inzâl olduğunu düşünmektedir.³⁹² İbn Âşur (v. 1393/1973) ise ayeti, 15. ayet³⁹³ ile ilişkilendirerek nüzûl muhâtabının Velîd b. Muğîre olma ihtimaline değinmektedir.³⁹⁴ Kimi müfessirler de hitabın Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i yalanlayan Kureyşliler için söz konusu olduğunu belirtmektedir.³⁹⁵ Ayetin iniş sebebini Bedir Savaşı'nda Ebû Cehil'in Müslümanlar için "Onları ipe bağlayın, ancak hiçbirini öldürmeyin" sözü ile ilişkilendiren müfessirler de mevcuttur. Buna göre, Allah (c.c.), bahçe sahipleri nasıl istediklerine ulaşamadıysa, Ebû Cehil'in de bu isteğine ulaşamadığını vurgulamaktadır.³⁹⁶ Kimi müfessir ise söz konusu ayetin nüzûl sebebini Peygamberimiz (s.a.v.)'in Mekkeli müşrikler için "Allah'ım! Mudar (kabilesine) azabını şiddetlendir ve onlara Yûsuf (a.s.)'in seneleri gibi kıtlık ver"³⁹⁷ şeklindeki bedduasına bağlamaktadır.³⁹⁸ İlgili ayetin nüzûl sebebine ilişkin yapılan ihtilâflı yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

³⁹¹ "Mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme." Kalem 68/14.

³⁹² er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/87; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/160; Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 163; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/427; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5897; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/35.

³⁹³ "Ayetlerimiz kendisine okunduğu zaman, *Öncekilerin masalları!* der." Kalem 68/15.

³⁹⁴ İbn Âşur, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/76.

³⁹⁵ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/171; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/229; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/195; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/427; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/174; es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm*, 3/393; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 10/16; el-Beğavî, *Meâlîmü't-Tenzil*, 8/194; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/349; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/70; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/210; el-Cevherî, *Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, 5/433.

³⁹⁶ es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/636; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3365.

³⁹⁷ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/521.

³⁹⁸ Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/14; el-Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/114; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/343; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1130; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, 8/306; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/307; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-Münîr*, 4/358; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/199; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 110; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/374; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/29; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/262-263; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5897.

Görüş	Müfessir	Toplam
Mudar Kabilesi	Kuşeyrî (v. 465/1073), Zemahşerî (v. 538/1144), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Molla Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîbe (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Alûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942).	16
Peygamber Efendimizi (S.a.v.) yalanlayan Müşrikler	Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201), Beydâvî (v. 685/1286), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Cevherî (v. 1358/1940), H.Karaman vdğr., Sâbunî (v. 2021).	15
Mal ve evlat çokluğuna ramen şükretmeyen Müşrikler	Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Kâsımî (v. 1332/1914), Merâğî (v. 1371/1952), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), Sâbunî.	6
Ebû Cehil'in Bedir'deki sözü	Suyûtî (v. 911/1505), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938).	2

Tablo 35 17. Ayetin Nüzûl Muhatabı ile İlgili Yapılan Yorumlar.

Kaynaklarda Kalem suresinin esbâb-ı nüzûlü çerçevesinde değerlendirilen ayetlerinden biri de 35. ayettir.³⁹⁹ Bu ayetin nüzûl sebebini araştıran müfessirler, bir önceki ayet⁴⁰⁰ ile söz konusu ayet arasında irtibat kurmaktadır. Nitekim 34. ayet inzâl edilince, Mekkeli müşrikler “Eğer Muhammed sözünde doğru ise, (ahiret hayatı varsa), tıpkı bu dünyada olduğu gibi orada da bize, size verileden daha iyisi verilecektir” demişlerdir. Cenâb-ı Hakk da bu söylem üzerine Kalem suresi 35. ayeti ve devamında da 42. ayete kadar olan kısmı⁴⁰¹ indirmiştir.⁴⁰²

³⁹⁹ “Biz Müslümanları suçlular gibi kılar mıyız? “ Kalem 68/35.

⁴⁰⁰ “Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için Rableri katında Naîm cennetleri vardır.” Kalem 68/34.

⁴⁰¹ “Size ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz? Yoksa size ait bir kitabınız var da (bu batıl hükümleri) ondan mı okuyorsunuz? Onda, “Seçip beğendiğiniz her şey mutlaka sizindir” (diye mi yazılı?) Yahut bizden, her ne hükmederseniz mutlaka öyle olacağına dair kıyamete kadar sürecek kesin sözler mi aldınız? Sor onlara: “Onların hangisi buna (iddianın doğruluğuna) kefilidir?” Yoksa onların ortakları mı var? Doğru söyleyenler iseler, haydi getirsinler ortaklarını!” Kalem 68/36-41.

⁴⁰² ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1131-1132; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/73; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/172; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/236; en-Neseî, *Medâriku't-Tenzîl*, 3/523. ; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/17; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/201; Feyz-i Kâşânî, 213; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/33; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/270; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/40; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/91; Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, 5/435-436.

Nüzûl sebebine değinilen ifadelerden biri de, Kalem suresinin 48. ayetinde geçmektedir.⁴⁰³ İlgili ayette Rasûlüllah (s.a.v.)’a hitaben yer alan “فَاصْبِرْ” (sabret) ifadesinin indirilişi, bazı müfessirlere göre iki sebepten ötürü olabilir. Bu sebeplerden biri Rasûlüllah’ın, kendisine yaptığı eziyetlerden dolayı, Sakîf kabilesi hakkında beddua etmesidir. Diğer bir neden ise Uhud Savaşı’nda mekânını terk eden mü’minler için, yine Hz. Peygamberin beddua etmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenleri değerlendiren müfessirlerden Merâğî (v. 1371/1952) tefsirinde sadece Sakîf kabilesi rivayetine yer verirken,⁴⁰⁴ Molla Ali el-Kârî (v. 1014/1595) de sadece Uhud Savaşı rivayetine değinmektedir.⁴⁰⁵ İbn Acîbe (v. 1224/1809) ise surenin tümünü Mekki olarak değerlendirmesi hasebi ile bu rivayeti zayıf bulduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁶ Bazı müfessirlerin ise kaleme aldıkları eserlerinde her iki olasılığı da değerlendirdikleri dikkat çekmektedir.⁴⁰⁷ 48. ayetin tefsirler kaynaklarında yer alan nüzûl muhatapları, müellifleri ile birlikte aşağıda yer alan tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Peygamberimizin (s.a.v.) Sakif Kabilesi için beddua etmesi	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Beydâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Ebûssuud (v. 982/1574), Şirbinî (v. 977/1570), Âlûsî (v.1270/1854), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952).	9
Peygamberimizin (s.a.v.) Uhut Savaşı’nda ganimet peşine düşen mü’ninlere beddua etmesi	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Beydâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Âlûsî (v.1270/1854), Cevherî (v. 1358/1940).	9

Tablo 36 48. Ayetin Nüzûl Muhatapları ile İlgili Yapılan Yorumlar.

Kalem suresinde esbâb-ı nüzûle değinilen son ayet 51. ayettir.⁴⁰⁸ Söz konusu ayette geçen “لِيُرِيَهُمْ بِأَبْصَرِهِمْ” ifadesini nazar ile ilişkilendiren müfessirler mevcuttur.

Bu müfessirler, ayettin nüzûl sebebini, çokça nazar değdirmesi ile tanınan bir şahıstan

⁴⁰³ “Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı.” Kalem 68/48.

⁴⁰⁴ el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/47.

⁴⁰⁵ Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/204.

⁴⁰⁶ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 118.

⁴⁰⁷ ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/99; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/238; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-Bahri’l-Muhît*, 8/310; Ebûssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/20; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-Münîr*, 4/262; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/37; el-Cevherî, *Cevâhir fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/242.

⁴⁰⁸ “Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’ân’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) “Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar.” Kalem 68/51.

Kureyşlilerin Rasûlullah (s.a.v.)'a da nazar ederek bakmasını istemeleri olarak tefsir etmektedirler.⁴⁰⁹ Söz konusu ifadeyi bu şekilde yorumlayan müfessirlerden bazısının, nazar değdirmesi ile meşhur olan şahsın Esedoğullarından bir kişi olduğu rivayetine yer verdiği görülmektedir.⁴¹⁰ Şii müfessirlerden Haşim el-Bahrânî (v. 1107/1698) söz konusu ayeti Gadîri Humm olayı ile bağdaştırarak tefsir etmiş ve ayette Kureyşlilerin bakışlarını çevirdiği kişiyi Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile birlikte Hz. Ali olarak yorumlamıştır.⁴¹¹ İlgili ayetin nüzûlü hakkında yapılan yorumlar aşağıda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Müşriklerin Esedoğulları'na mensup bir kişiden Rasûlullah'a (s.a.v.) nazarla bakmasını istemeleri	İbn Atiyye (v. 541/1147), Râzî (v. 606/1209), Beydâvî (v. 685/1286), Nesefî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), İbn Acîb (v.1224/1809), Âlûsî (v.1270/1854).	10
Müşriklerin nazarı ile ün yapmış birinden Rasûlullah'a (s.a.v.) nazarla bakmasını istemeleri	Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Kannûcî (v.1307/1890), Merâğî (v. 1371/1952).	7
Gadîri Humm Olayı vuku bulunca orada bulunanların Rasûlullah (s.a.v.) ve Hz. Ali'ye nazarla bakmaları	Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698).	1

Tablo 37 51. Ayettin Nüzûl Muhatapları ile İlgili Yapılan Yorumlar.

2.2.3. Kalem Suresinde Yer Alan Müfessir Kaynaklı İhtilâf Sebepleri

Müfessirler, tefsirlerinde ayet özelliği, lafız özelliği, dilbilgisi kaideleri, sahip oldukları hadis/siyer bilgileri gibi unsurların dışında zaman zaman kendi düşüncelerine yer vermişlerdir. Farklı düşüncelerin dile getirilmesi bazen sadece müelliflerin kendi bakış açıları ile şekillenirken, bazen mensup oldukları itikâdi, tasavvufî, felsefî çevrenin bakış açısı ile ortaya çıkabilmektedir. Bazen de içerisinde buldukları asrın ihtiyaçları, edebiyat alanında eserlerin telifi, aktarılan menkıbeler ve toplumların sosyal gelişimleri bu yorumlarda etkisini göstermektedir.

⁴⁰⁹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1465; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/185; el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/ 202; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1134; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/366; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/279; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/47.

⁴¹⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/100; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/238; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, 3/527; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/20; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/354-355; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, 8/311; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/204; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/216; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 118; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/38.

⁴¹¹ el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an*, 8/97.

2.2.3.1. Rivayetlere Yer Verip Vermemesi

Müfessirlerin kimisinin eserlerinde tefsire konu olan ayet ya da ayetlerin içeriği ile ilgili rivayete atıfta bulunulurken, kimisinin de rivayete yer vermemeyi tercih etmeleri ya da böyle bir rivayetin bilgisine sahip olmadıkları için eserlerinde herhangi bir rivayeti rastlamak mümkün değildir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak izâhı yapılan ayetin manası farklı yorumlarla birlikte anlaşılabilir.

Kalem suresinin ilk harfi olan “Nûn” harfinin izâhatında bazı müfessirlerin rivayet yoluna başvurdukları görülmektedir. Bazı müfessirler, İbn Abbâs’tan gelen rivayete dayanarak “Nûn Allah’ın isimlerindedir” demekle yetinmiştir.⁴¹² Mevzu bahis harfin, Allah’ın Rahmân isminin son harfi olduğu görüşünü İbn Abbâs’a dayandıran müfessirler mevcuttur.⁴¹³ Bazı müfessirler ise eserlerinde, sözü geçen sahabeden gelen şu rivayete yer vermiştir: Abdullah b. Ahmed el-Mervezî’nin dediğine göre, Ali b. Hasan, Yezid’den o da İkrime’den rivayetle İbn Abbâs şöyle aktarmıştır: “Nun Rahmân isminin bir parçasıdır. Öyle ki Rahmân isminin harflerinden bir parçası الر’da diğer bir parçası حم’de ve diğer parçası da ن’dadır.⁴¹⁴ Diğer bir rivayet ise şu şekildedir: İkrime İbn Abbâs’tan rivayetle şöyle demiştir: “O, Rahman isminin son harfidir.”⁴¹⁵ Yine Râzî de bu görüşe tefsirinde yer vermiş, ancak bu görüşü zayıf bulduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁶ “Nun” harfinin Allah’ın isimleri olduğuna ilişkin rivayetlere tefsirinde yer veren müfessirlerin ihtilâflı görüşleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Allah’ın Rahman isminin son harfidir.	Taberî (v. 310/922), Sa’lebî (v. 427/1035), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Bikâî (v. 885/1480), Elmalılı (v. 1361/1942).	7
Allah’ın isimlerinden bir isimdir.	Suyûtî (v. 911/1505)	1

Tablo 38 Nûn Harfinin Allah’ın İsmi Olduğuna Dair Rivayete Yer Veren Müelliflerin Görüşleri.

⁴¹² es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 14/620.

⁴¹³ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/6; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/65; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/274; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/258.

⁴¹⁴ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/142; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 21/137.

⁴¹⁵ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/143; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1459.

⁴¹⁶ er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/77.

Aynı harfi kasem ifadesi olarak değerlendiren müfessirler yer almaktadır. Bu müfessirler, neyin üzerine yemin edildiği açıklanmayan bu görüşün delilini Katade, İbn Zeyd ve İbn Abbâs'tan gelen rivayetlere dayandırmaktadır.⁴¹⁷ Söz konusu harfin yemin ifadesi olduğunu savunan müfessirlerin sadece rivayete dayanarak değil, farklı nedenlerle de bu yorumu yaptıkları görülmektedir. Yine, müşriklerin maddi-mânevi eziyetlerine karşı, Nûn ifadesinin bir yemin sembolü olduğu şeklinde düşünülmesine sevk eden amillerden biri, Allah'ın mü'minlere yardım edeceği hususunda yemin etmiş olma ihtimalidir. Bu görüşü savunan müfessirlerden bazıları söz konusu yorumu İbn Zeyd'e dayandırmaktadır.⁴¹⁸ Yapılan bu yorumlar, müfessirleri ile birlikte aşağıda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Nûn harfi, yemin ifadesidir.	Taberî (v. 310/922), Suyûtî (v. 911/1505).	2
Allah'ın yardımının mutlak oluşu üzerine yemindir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Kurtubî (v. 671/1273).	2

Tablo 39 Nûn Harfinin Kasem İfadesi Olduğuna Dair Tefsirinde Rivayete Yer Veren Müfessirler.

Yine tefsirinde rivayete yer vermek sureti ile suredeki hurûf-u mukatta'yı, divit olarak yorumlayan müfessirlerin bazıları sadece bu yoruma yer verirken,⁴¹⁹ bazıları yorumlarına delil olarak İbn Abbas'tan⁴²⁰ ya da Katade'den⁴²¹ gelen rivayetleri göstermişlerdir. Bunun yanı sıra sadece kaynağı açıklamakla yetinmeyerek rivayete yer veren müfessirlere de rastlamak mümkündür. Araştırma kapsamındaki incelenen kaynaklarda söz konusu rivayetlerin metinleri ve râvi zincirleri birbirinden farklı dört değişik biçimde zikredilmiştir. Ancak hepsinde Allah'ın ilk yarattığı şeyin kalem olduğu, ardından Nûn'u yarattığı ve Nûn'un da divit olduğu ifadeleri yer almaktadır.⁴²²

⁴¹⁷ et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 23/144; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/620.

⁴¹⁸ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/6; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/138.

⁴¹⁹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 284; Dahhâk, *Tefsîru'd-Dahhâk*, 885; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/7; İbn Kuteybe, *Tefsîru garibu'l Kur'ân*, 477; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/341; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/274; el-Feyzi, *Sevâtu'l-ilham*, 660; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-mazhârî*, 9/368; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/195; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/253; el-Cevherî, *Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/237.

⁴²⁰ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/6; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/778; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/23; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/258.

⁴²¹ el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/186; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/65.

⁴²² et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 23/143; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/390; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/136; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/184-186; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/620.

Ne var ki bu rivayetleri isabetli bulan alimler⁴²³ olduğu gibi, rivayetleri zayıf, mürsel ya da garîb bulan müfessirler⁴²⁴ de mevcuttur.

Ayetin ilerisinde yer alan “yazılanlar” lafzını göz önünde bulundurarak söz konusu harfe “levha” manası veren müfessirler bulunmaktadır. Bu müfessirler, yorumun kaynağını Muaviye b. Kurra’ya dayandırmaktadır.⁴²⁵ Kaynaklarda mevzu bahis ravinin iki farklı rivayeti yer almaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir: Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: “Nûn. Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun. Kıyamet gününe kadar olacakların üzerine yazılacağı nurdan bir levhadır.”⁴²⁶ Diğer hadis metni ise şu şekildedir: “Muaviye b. Kurra babasından rivayetle “Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: “Nûn. Kaleme ve yazdıklarına and olsun. Nurdan bir kalem, nurdan bir levha üzerine kıyamet gününe kadar olacakları yazar.”⁴²⁷ Söz konusu rivayetleri sıhhat yönünden inceleyerek tefsirinde yer veren müfessirler mevcuttur. Buna göre bazıları bu rivayetleri zayıf, bazıları garip, bazıları da merfu‘ bulmuştur.⁴²⁸ Hâşim el-Bahrânî (v. 1107/1698) tefsirinde söz konusu levhanın melek olduğu yorumuna yer vermiştir. Zira dayanağı da İbrahim el-Kerhi’nin, Cafer b.Muhammed’e levha ve kaleminden sorunca, “o ikisi melektir” cevabını vermiş olmasıdır.⁴²⁹

Görüş	Müfessir	Toplam
Nûn harfi nurdan bir levhayı temsil eder.	Taberî (v. 310/922), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Suyûtî (v. 911/1505).	4
Nûn harfi levhayı temsil eder.	Sa'lebî (v. 427/1035), Şirbinî (v. 977/1570).	2
Nûn harfi nurdan bir levha olup, bu levha da bir melektir.	Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698).	1

Tablo 40 Nûn Harfinin Levha Olduğuna Dair Tefsirinde Rivayete Yer Veren Müelliflerin Görüşleri.

Birçok anlama yorumlanan “Nûn” harfi bazı müfessirlere göre cennette bulunan bir ırmağı temsil etmektedir. Bu te’vile tefsirinde yer veren kimi müfessirler bir kaynak belirtmezken⁴³⁰ kimisi de Caferi Sıddık’ın rivayetlerine yer vermiştir.⁴³¹

⁴²³ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/7.

⁴²⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/77; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/186.

⁴²⁵ eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/390; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/6.

⁴²⁶ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/144; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/136.

⁴²⁷ es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/619.

⁴²⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/77; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/186; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/65; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/258.

⁴²⁹ el-Bahrânî, *el-Burhân*, 85.

⁴³⁰ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1128; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/65; el-Halebî, *ed-Dürri'l-mesûn*, 10/397; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/138; el-Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 10/100; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/258.

⁴³¹ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/7.

Söz konusu rivayetlerin metni birbirleri arasında ufak farklılıklar arz etmektedir. Sufyân ve Sadık'tan gelen bu rivayetlerden biri araştırma kapsamındaki tefsirlerde özetle şu şekilde geçmektedir: “Cennetteki bir nehre Allah donmasını emretmiş, o da donunca mürekkebe dönüşmüştür. Kaleme yazmasını emredince de kalem, o günden kıyamete kadar olacakları yazmıştır. Mürekkep, nurdan bir mürekkep; kalem nurdan bir kalem ve üzerine yazdığı levha da nurdan bir levhadır.” Ravisi zikredilmeyen diğer bir rivayet ise, “Nun, kardan beyaz, baldan tatlı, cennette bir nehir idi. Allah onu mürekkep yaptı. Ağacı ona soktu ve kalem olmasını, kaleme de yazmasını emretti. Ne yazacağını sorunca, Allah da ona o günden kıyamete kadar olacakları yazmasını emir buyurdu” şeklindedir. Yine Sufyan'dan geldiği belirtilen rivayette söz konusu kaynağın (ırmağın) vahye dayandırıldığı dikkat çekmektedir. Şöyle ki Rasûl ve nebîler vahyi Cebrâil'den; Cebrâil Mikâil'den; Mikâil İsrâfil'den; İsrâfil Levh-i Mahfuz'dan; Levh-i Mahfuz kalemden; kalem de Nûn'dan almaktadır.⁴³²

Rivayetler eşliğinde suredeki huruf-u mukattaya, “Nûn” ifadesine sözlükteki ilk anlamı doğrultusunda yüklenen sonuncu anlam da “balık” tır. Bu yorumu yapan müfessirler, İbn Abbâs'tan geldiği rivayet edilen ve metin yönünden farklı varyantları bulunan iki hadisi delil olarak sunmuşlardır.⁴³³ Bazı tefsir kaynaklarında ise balık manası, “سمك” ifadesi kullanılarak ve yine İbn Abbâs'ın tercihi olduğu ifade edilerek anlamlandırılmıştır.⁴³⁴ Söz konusu harfe balık anlamı hamledilirken en çok tercih edilen anlatımlarda “حوت” ifadesi kullanılmıştır. Balık anlamına gelen Hût'tan kasıt,

⁴³² Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/207-208; el-Bahrânî, *el-Burhân*, 84-85.

⁴³³ “Muhammed b. El-Müsennî şöyle rivayet etmiştir: İbn Ebî Adî'nin dediğine göre, Şuayb'den, Süleyman'dan, Ebû Zıbyan'dan rivayetle İbn Abbâs'ın rivayeti şu şekildedir: “Allah ilk önce kalemi yarattı. Kalem olacak olanları yazdı. Sonra su buharı yükseldi. Buhardan da gökler yaratıldı. Sonra ‘Nûn’ yaratıldı. Bunun üzerine Nûn hareket etti, böylece arz yayıldı. Dağlar ile yeryüzü sabitlendi. Bundan dolayı dağlar yeryüzüne karşı övünmektedirler.” Ardından İbn Abbâs, “Nûn, kalem ve onunla yazdıklarına yemin olsun ki... ‘ayetini okudu.’” bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23/140; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3364; “Vâsıl b. Abdi'l A'la şöyle rivayet etmiştir: Muhammed b. Fudeyl'in dediğine göre, Âmiş'den, Ebû Zıbyan'dan rivayetle İbn Abbâs'ın rivayeti şu şekildedir: “Allah ilk önce yaratılan şeylerden kalemi yarattı. Ona yazmasını emir buyurdu. Kalem de “Ne yazayım Ya Rabbi?” diye sorunca, Allah Ona kaderi yazmasını buyurdu. Bunun üzerine kalem, o andan Kıyamet vaktine kadar olacak olanları yazdı. Sonra su buharı yükseldi. Buhardan da semavat oluştu. Sonra ‘Nûn’ yaratıldı. Nûn'un sırtı üzerine yeryüzü döşendi. Daha sonra Nûn ileri geri sallandı, (dalgalar çarpıştı) böylece arz yayıldı. Dağlar ile yeryüzü sabitlendi. Bundan dolayı dağlar yeryüzüne karşı övünmektedirler.” bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/140; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/617-618.

⁴³⁴ İbn Abbâs, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; Ebû'l-Feyz İbn Mübarek el-Feyzi, *Sevâtu'l-İlham*, 1. Baskı, (Toronto: Al-Kahn Nulkshr, 1889), 669; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/621.

bir denizde yerin yedi kat altında (en altında) bulunan büyük bir hayvandır⁴³⁵. Müfessirlerin bazıları söz konusu yorumu aktardıktan sora, bu yorumun İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete dayandığını söylemişler, ancak rivayetin metnine yer vermemişlerdir⁴³⁶. Müfessirlerden Râzî (v. 606/1209) ise bu rivayetin kalem niyeti ile zikredildiğini belirttikten sonra, bu görüşe katılmadığını beyan etmiştir⁴³⁷. Bunun yanı sıra İbn Abbâs'tan geldiği rivayet edilen ve daha önce “Nûn” harfi ile ilgili yapılan açıklamada geçen ilk hadis metninin aynısına yer veren müfessirler de mevcuttur⁴³⁸. Söz konusu metnin tek farkı ise “Nûn” ifadesi yerine “Hût” ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Müfessirlerden bazıları yine rivayetin metnine yer vermeksizin Nûn harfinin anlamının Hût olabileceğini Mücahid'e dayandırmaktadır⁴³⁹. Yine aynı şekilde Mücahid'den gelen rivayetin metnine yer vererek bunu delil gösteren müfessirler de mevcuttur⁴⁴⁰. İbn Kesîr (v. 774/1373), bazı müfessirlerin ilgili ayeti açıklarken delil olarak gösterdikleri başka bir rivayete⁴⁴¹ değinmiştir. Ancak bu rivayetle konuyu nasıl bağdaştırdıklarına ise anlam veremediğini ifade etmiştir. Yine aynı müfessir “semek” ifadesinin geçtiği bir rivayete yer vermiştir. Rivayete göre, İbn Ebû Necîh, İbrâhîm b. Ebû Bekr'den aktardığına göre Mücahid'in ona şöyle dediğini söylemiştir: “Nûn, yerin yedi kat altında bulunan bir balıktır. Bazı müfessirlerin zikrettiğine göre, söz konusu balığın sırtında bir kaya vardır ve bu kayanın ağırlığı gökle yeryüzünün ağırlığı kadardır. Yine aynı balığın sırtında bir öküz yer almaktadır ve onun kırk bin boynuzu

⁴³⁵ es-Süddî, *Tefsîru's-Süddî el-Ekber*, 403, 458; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbu'l Kur'ân*, 477; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/7; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/341; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/136; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/274; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; el-Cevherî, *Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/238.

⁴³⁶ el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/185; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/65; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/23.

⁴³⁷ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/77.

⁴³⁸ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/5; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/136; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/184; eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/389.

⁴³⁹ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/620.

⁴⁴⁰ Mücahid'den gelen rivayete göre “Allah ilk önce kalemi yarattı. Ona yazmasını emretti. Kalem de “Ne yazayım Ya Rabbi?” diye sorunca, Allah Ona kaderi yazmasını buyurdu. Bunun üzerine kalem, o andan Kıyamet vaktine kadar olacak olanları yazdı. Sonra su buharı yükseldi. Buhardan da semavat oluştu. Sonra ‘el-Hût yaratıldı. Hût’un sırtı üzerine yeryüzü döşendi. Daha sonra Hût ileri geri sallandı, böylece arz da sarsıldı. Bunun üzerine dağlar ile yeryüzü sabitlendi. Bundan dolayı dağlar yeryüzüne karşı övünmektedirler.” bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/142; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/620; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/137.

⁴⁴¹ Ebû Esmâ Sevbân'dan şöyle rivayet etmiştir: “Hahamlardan birisi gelerek Rasûlullah (s.a.)a bazı sorular sormuştu. Bu sorulardan birisi şöyle idi: “Cennet ehlinin cennete girdiklerinde sofraları nedendir?” Rasûlullah (s.a.): “Balık ciğerinin artanıdır.” Haham sorusunun devamında “Bunun ardından yiyecekleri sabah yemeği nedir?” diye sorunca Allah Rasûlü de “Peygamberin uyluğundan yediği cennet sığırlarından onlara cennette bir sığır kesilir ve onun etrafından yerler.” Buyurmuştu. Haham: “İçecekleri nedir? Deyince de; “«Selsebil» adı verilen bir çeşmeden içerler,” buyurmuştu. bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/186.

mevcuttur.” Ne var ki tefsirinde söz konusu rivayete yer veren İbn Kesîr, bu rivayeti garip bulduğunu, doğrusunu ancak Cenâb-ı Hakk’ın bilebileceğini de ifade etmeyi ihmal etmemiştir.⁴⁴²

“Nûn” ifadesinin balık anlamı taşıdığına dair başkaca bir rivayete yer veren tefsirler mevcuttur. Bu rivayet özetle şu şekildedir: “Allah yeryüzünü yarattığında onu yarararak arşın altından bir melek gönderdi. Melek toprağın yedi kat altına giderek yeryüzünün doğusunu ve batısını eline aldı ancak ayağı yerde sabit değildi. Bunun üzerine Allah kırk bin boynuzlu ve kırk bin ayaklı bir öküz gönderdi. Meleğin ayağı da onun sırtına bastı. Fakat meleğin ayağı buraya yerleşmeyince Allah Firdevs Cenneti’nin en üst seviyesinden yeşil bir yakut aldı. Onu öküzün beş yüz yıllık yürüyüş mesafesi olan kulağı ve sırtı arasına yerleştirdi. Böylece melek ayağa kalktı ve yeryüzü sınırları öküzün boynuzları arasından çıktı. Denizde öküz, burun deliklerinden her gün nefes aldı. Ancak nefes aldığında deniz geri çekildi, nefes verdiği ise yayıldı. Bunun üzerine Allah yedi kat sema ve yedi kat arz kalınlığında kaya yarattı. Öküz de ayağını bu kaya üzerine sabitledi. (Lokman As’ın oğluna bahsettiği kaya Lokman-16). Ancak kaya sabit olmadığından bu kez Allah Nûn’u yarattı. “Nûn” kayanın altına yerleştirilen büyük bir balıktır. Balığın bedeni denizde serbest kaldı. Böylece denizde kudretli rüzgârlar oluştu. Ve denilir ki “Tüm dünya iki harf üzerindedir.”⁴⁴³

Bazı müfessirler yukarıda zikredilen açıklamalarının ardından balığın ismine de değinmişlerdir. Araştırma kapsamındaki eserlerde Kelbî ve Mukatil’den gelen rivayet doğrultusunda balığın ismi Behemût⁴⁴⁴ ya da Yehmût⁴⁴⁵ olarak zikredilmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır (v.1361/1942) ise tefsirinde bu ifadelerin balığın ismi olarak zikredilmediğine dikkat çekmektedir. Açıklamasında yaratılmışların halk oluş sırasının zikredildiği rivayetlerde hep “Nûn” ifadesinin geçtiğinden söz etmiştir. Ardından müfessir, münferid olan ve Mücahit’ten gelen rivayette ise “Hût” olarak geçen ifadeden bahsetmiştir. Söz konusu ifadeyi baz alan müfessirlerin “Hût” kelimesini,

⁴⁴² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/185.

⁴⁴³ el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/186; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/389; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 104-105.

⁴⁴⁴ el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/233; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/397; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/368; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/253-254.

⁴⁴⁵ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/5; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/275; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/389; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 104; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/195; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/23; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/257.

“ب” harfi ilavesi ile “müphem” (belirsiz) kökünden Behmût olarak okuduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde başına eklenen “ي” harfinin ilavesi ile de Hût kelimesinin “melekût” ve “ceberût” kalıplarında bir mübalağa ifadesi olmak üzere Yehmût olarak okunduğunu ifade etmiştir⁴⁴⁶. Yine müfessirlerden Zemahşerî de “Hût” ifadesinin Yehmût’tan gelen bir yorum olabileceği üzerinde durmuştur.⁴⁴⁷ Yine Nûn ifadesini balık olarak yorumlayan bazı müfessirlerin, bu balığın Ebû’l Yekzân ve Ebu’l Vâkidî’den gelen rivayet doğrultusunda “Leyûsa”⁴⁴⁸ isminde olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Söz konusu balığın isimlendirilmesinde, bazı müfessirlerin “Lûsa”⁴⁴⁹, “Telhût”⁴⁵⁰, “Belhûs”⁴⁵¹, “Yelhût”⁴⁵² ve “Bâhûtâ”⁴⁵³ isimlerini zikrettikleri görülmektedir. Müfessirlerden Beğavî, “Levîsa” ismini zikrederek bu konuda Ka’b’dan gelen bir rivayete yer vermektedir⁴⁵⁴. Dolayısı ile müfessirlerin, adı geçen balığın, birbirinden farklı toplam dokuz isimle isimlendirilebileceğin ihtimalini zikrettikleri görülmektedir. “Nûn” ifadesine balık anlamı verip, balığın ismine dair farklı rivayetlere tefsirinde yer veren müellifler, aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Nûn harfi balığı temsil edip, balığın ismi Yehmût’tur.	Sa’lebî (v. 427/1035), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Âlûsî (v.1270/1854).	6
Nûn harfi balığı temsil edip, balığın ismi Behmût’tur.	Beyzâvî (v. 685/1286), Halebî (v. 756/1356), Mazhârî (v.1225/1810), Kannûcî (v.1307/1890).	4
Nûn harfi balığı temsil edip, balığın ismi Leyûsa’dır.	Begavî (v. 516/1122), Şirbinî (v. 977/1570), İbn Acîb (v.1224/1809).	3
Nûn harfi balığı temsil edip, balığın ismi Levîsa’dır.	Begavî (v. 516/1122).	1

Tablo 41 Nûn Harfini Balık Kabul Edip, Tefsirinde İsmi ile İlgili Rivayete Yer Veren Müelliflerin Görüşü.

⁴⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/257.

⁴⁴⁷ ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1128.

⁴⁴⁸ el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/185; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/389; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 104.

⁴⁴⁹ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 10/5; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/389.

⁴⁵⁰ eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/389; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609.

⁴⁵¹ el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/185.

⁴⁵² es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/6.

⁴⁵³ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 104.

⁴⁵⁴ Ka’b’dan rivayete: “İblis arzın üzerinde bulunan balığın içine girdikten sonra onun kalbine vesvese verdi. Ardından ona dedi ki: Ey Lûsûsâ! Senin üzerinde hareket eden hayvanlardan, ağaçlardan, yerlerden ve başkalarından neler olduğunu biliyor musun? Sen hareket edecek olursan, hepsini sırtının üzerinden atıverirsin. Leyûsâ bunu yapmak istedi, Allah ona bir hayvan gönderdi. Gönderilen bu hayvan onun burun deliğinden girip beynine kadar ulaştı. Balık bundan ötürü Allah’a yalvarıp yakardı, Allah da o hayvana izin verdi ve o hayvan da geri çıktı. Ka’b devamında dedi ki: Allah’a yemin ederim ki, balık o hayvana bakmakta, o hayvan da ona bakmaktadır. Eğer benzeri bir şey yapmak isteyecek olursa, tekrar önceki haline dönerdi.” bkz. el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/185.

Aynı ayette yer alan ve üzerine Allah (c.c.)’ın yemin ettiği “kalem”in mahiyeti hakkında tefsirlerde çeşitli rivayetlerin olduğu görülmektedir. Müfessirlerden Râzî (v. 606/1209) tefsirinde Allah’ın ilk yarattığı mahlûkun kalem olduğuna, onun uzunluğuna ve olacak her şeyi yazdığına dair bir rivayete yer vermiştir.⁴⁵⁵ Müfessirlerin bazısının kalemin mahiyetine değinerek ayetteki kalemin nurdan yaratılmış bir kalem olduğunu savunmaları dikkat çekicidir. Bu görüş ortaya konurken, kalemin uzunluğunun yer ile gök arası kadar olduğuna ilişkin bir rivayet delil gösterilmektedir.⁴⁵⁶ Bazı müfessirler ise eserlerinde “Eğer kalem olmasaydı dinin ayakta kalabilmesi de hayatın düzen içerisinde olması da mümkün olmazdı.” şeklinde Katâde’den aktarılan bir rivayete yer vererek kalemin önemine dikkat çekmişlerdir.⁴⁵⁷ Ayette zikredilen kalem hakkında rivayete tefsirinde yer veren müellifler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Görüş	Müfessir	Toplam
Kalem, yer ile gök arası uzunluğunda olup, nurdan bir kalemdir.	İbn Abbas (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Begavî (v. 516/1122), Kurtubî (v. 671/1273), Suyûtî (v. 911/1505), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Elmalılı (v. 1361/1942).	10
Kalem, dini ayakta tutan ve hayat düzenini sağlayan kalemdir.	Sa’lebî (v. 427/1035), Tabresî (v.548/1153), Suyûtî (v. 911/1505), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acib (v.1224/1809).	5
Kalem, ilk yaratılmış olan ve her şeyi kayıt altına alan kalemdir.	Râzî (v. 606/1209).	1

Tablo 42 2. Ayette Geçen "Kalem" Lafzı Hakkında Tefsirinde Rivayete Yer Veren Müellifler.

Dördüncü ayette Rasulüllah (s.a.v.)’ın övüldüğü “üstün ahlâk” mizâcının kaynağı müfessirler arasında ihtilâfa sebep olmuştur. Müfessirlerden bazıları bu kaynağın Kur’ân olduğunu savunarak, konuya açıklık getirmek için tefsirlerinde bir rivayete yer vermişlerdir.⁴⁵⁸ Mevzu bahis hadis rivayeti şu şekildedir: Bir gün Sa’d b. Hişâm Hz. Aişe’nin yanına gelir ve “Rasûlüllah’ın ahlâkının nasıldı?” diye sorar. Bunun üzerine Hz. Aişe: “Sen Kur’ân okumuyor musun Ey Sa’d? Şüphesiz ki onun

⁴⁵⁵ er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/78.

⁴⁵⁶ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 403; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/138; es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 14/619; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzil*, 8/187; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri’l-Kur’ân*, 8/85; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/23; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/368; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/262; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/102.

⁴⁵⁷ et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/65; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/7; es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 14/621; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/102; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 105.

⁴⁵⁸ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/150; Abdullah Ebüssuud, *Tefsîru Ümmü’l-Mü’minîn* (Kahire: Dâru Âlemu’l-Kütüb, 14146/1996), 266; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/81; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/188; es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 14/622; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/12; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/106-107; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/266-267; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l-keşşâf*, 19/1129; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/256; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/238; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhrir*, 29/64.

ahlâkı Kur'ân ahlakı idi” cevabını verir. Bu hususta müfessirlerin bir kısmı da görüşünü, aktarılan hadise yer vermeksizin dile getirmiştir.⁴⁵⁹

Surenin 17. ve 33. ayetleri arasında yer alan ve Kur'ân'ın ilk kıssası olma özelliğini taşıyan “bahçe sahiplerinin kıssası” hakkında birçok ihtilâfa sebep olacak yorumlara rastlanılmaktadır. Bu yorumlardan biri, kıssanın vuku bulduğu zaman dilimine ilişkin tefsirlerin bazılarında yer alan rivayettir. Söz konusu rivayet, kıssada gerçekleşen olayın, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden sonra yaşandığına dairdir.⁴⁶⁰

Rivâyet kaynaklı ihtilâf çeşidinin bir örneği de surenin 32. ayetidir. Ayette kardeşler düştükleri durumdan pişmanlık yaşamış ve Allah'tan helak olan bahçelerine mukabil, daha iyisini istemişlerdir. Kimi müfessirlere göre ayette yer almayan bir bilgi doğrultusunda kardeşlerin duaları kabul olmuş ve yeni bir bahçeye kavuşmuşlardır. Bu doğrultuda bazı müfessirlerin tefsirlerinde yer verdikleri rivayete göre, yeni bahşedilen bahçe, Allah (c.c.)'ın Cibril'e emri doğrultusunda verilen ve Şam'da bulunduğunu söyledikleri bir bahçedir.⁴⁶¹ Kimi müfessirler ise tefsirlerinde el-Yemânî Ebû Hâlit tarafından söylenen bir rivayete yer vermektedir. Bu rivayete göre helak edilen bahçenin yerine yenisi bahşedilen bahçe, daha hayırlı ve daha bereketlidir. Hatta öyle bereketlidir ki bir üzüm salkımı ancak bir merkep taşıyabilmektedir. Bu bahçeye giren kişi üzüm bağlarına baktığında, sanki siyahî bir adam ayakta duruyormuş gibi bir görüntü ile karşılaşmaktadır.⁴⁶²

33. ayette bahçe sahiplerini örnek vererek azabın yakın olduğu konusunda Allah (c.c.)'ın tehdit ettiği kimseler hakkında, bazı müfessirler tefsirlerinde bir rivayete yer vererek ayetin anlamını özel bir kesimle sınırlandırmışlardır. Söz konusu rivayete göre Mekke'nin önde gelenleri, Bedir'de iman edenleri kısıvrak yakalayarak

⁴⁵⁹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/141; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/233; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/519; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzil*, 8/187; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/303; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/292; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/197; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5893.

⁴⁶⁰ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/160; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/306; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 110; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/80.

⁴⁶¹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/170; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/16; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/117.

⁴⁶² es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/18; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzil*, 8/197; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/170; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/523; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/16; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/117; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/269; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/88-89; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/278.

öldürmek ve çeşitli eğlenceler eşliğinde bu durumu kutlamak üzere yemin etmişlerdir. Bu ayetin içeriğinde onlara karşı bir tehdidi söz konusudur.⁴⁶³ Ancak müfessirlerden Kurtubî (v. 671/1273) tefsirinde bu ihtimale yer verdikten sonra, surenin Mekki olmasını göz önünde bulundurmıştır. Dolayısı ile bu ihtimali zayıf bulduğunu da belirtmeyi ihmal etmemiştir.⁴⁶⁴

2.2.3.2. Mensûbiyet / Mezhep Taassubu

Zaman zaman müfessirlerin mensup oldukları amelî, itikadî mezhepleri yada kendilerini yakın gördükleri siyasî oluşum ve yapılar ya da ilgilendikleri felsefe, edebiyat vb. alanlar, yaptıkları tefsire etki etme hususunda önemli bir role sahiptir. Nitekim Kalem suresi tefsiri için de bu çerçevede taassubî yorumların yapıldığından söz etmek mümkündür.

İlk ayette yer alan “Nûn” ifadesi birbirinden farklı pek çok yorum ile açıklanmıştır. Tefsirinde tasavvufî yaklaşımla “Nûn” harfi hakkında yorum yapan bazı müfessirler de vardır. Bu yaklaşıma göre “Nûn”, küllî nefsi sembolize etmektedir.⁴⁶⁵

Aynı ayette zikredilen “kalem” hususunda işarî yorumları ile tanınan bazı müfessirlerin, üzerine yemin edilen kalemin, küllî akıl olduğu görüşünü savundukları görülmektedir.⁴⁶⁶ Çağdaş olarak nitelendirilebilecek bazı müfessirlerin de felsefi bir perspektifle yaptıkları yorumlarında, surede zikredilen kalemin “ilk akıl” olması ihtimali üzerinde durdukları dikkat çekmektedir.⁴⁶⁷ Zira onlara göre Allah ilk olarak cevheri (ilk akı) yaratmış, her şey bu cevherden halk olmuştur. Kalemin ilk yaratılan şey olduğu rivayetlerini değerlendiren bu müfessirler, dolayısı ile kalemin ilk akıl olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Müfessirlerin mensûp oldukları durumlarından kaynaklanan bu ihtilafî yorumlar aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

⁴⁶³ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/91; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/308; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/201; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 113.

⁴⁶⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/171.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/361; el-Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 196.

⁴⁶⁶ İbnü'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/361; el-Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 196.

⁴⁶⁷ eş-Şirbinî, *es-Sîrâcü'l-münîr*, 4/391; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/78; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/429; Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, 5/429.

Görüş	Müfessir	Toplam
Kalem, külli akıldır.	İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), Kâşânî (v. 736/1335).	2
Kalem, ilk akıl (cevher)'dir.	Râzî (v. 606/1209), Şirbinî (v. 977/1570), Elmalılı (v. 1361/1942), Karaman.	4

Tablo 43 2. Ayette Yer Alan "Kalem" Hakkında Yapılmış Olan Taassübî Yorumlar.

Bazı müfessirler, ikinci ayette yer alan “nimet” ifadesinin ne olduğuna tasavvufi yorum getirmişlerdir. Buna göre Rasulüllah (s.a.v.)’a verilen bu nimet, onun küllî nefis ve küllî akıl sayesinde Allah tarafından yazılmış olan şeylere muttali olmasıdır.⁴⁶⁸

Araştırma kapsamında yer alan tefsirlerde, surenin beşinci ve altıncı ayetlerinin iniş sebebinin tespitinde, taassübî görüşün ön planda olduğu yorumlara rastlanmaktadır. Nüzül sebebi, Hâşim el-Bahrânî (v. 1107/1698) ve Feyz el-Kâşânî (v. 1091/1681) tarafından Rasûlüllah’ın Hz. Ali’yi övmesi üzerine Kureyşlilerin Peygamberimize mecnun yakıştırmaları yapmaları olarak gösterilmiştir. Bununla ilgili tefsirlerindeki rivayetlerden biri de naklettikleri Allah Rasûlü’nün şu sözüdür: “Kim beni sevdiği halde Ali’ye buğz ederse, beni sevmiyordur ve yalancıdır. İsmi geçen müfessirlere göre, münâfiklardan iki kişi bu söz üzerine Peygamberimizi fitne çıkarmakla suçlamışlardır. Bunun üzerine de ilgili ayetler inmiştir.⁴⁶⁹ Aynı konu ile ilgili Bahrânî’nin tefsirinde yer verdiği diğer bir rivayet ise Peygamberimizin “Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır” sözüdür. Aynı müfessir söz konusu ayet grubunun, Hz. Muhammed’in peygamber olduğunu bildiği halde ısrarla inkâr eden Beni Ümeyye hakkında nâzil olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁰

Mezhebî mensubiyetten kaynaklanan bir başka ihtilâfa sebep olan yorum da yedinci ayette yer almaktadır. Ayette geçen “hidayete erenler” ifadesini Ali b. Ebî Tâlib’in yolu olduğunu işaret eden müfessirler bu yorum ile dikkat çekmektedir.⁴⁷¹

31. ayetin nüzûlü ile ilgili yapılan yorumlardan biri, zikredilen Şii müfessirlerden Hâşim el-Bahrânî (v. 1107/1698)’ye aittir. Müfessir, ayette Kureyşlilerin bakışlarını çevirdiği kişiyi Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile birlikte Hz.

⁴⁶⁸ İbnu'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/361; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/197.

⁴⁶⁹ ; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 209; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/91.

⁴⁷⁰ el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/89,90.

⁴⁷¹ el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/90; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67.

Ali olarak yorumlayarak, söz konusu ayeti Gadîri Humm olayı ile bağdaştırmaktadır.⁴⁷²

49. ayette yer alan Yûnus (a.s.)'ın balığın karnından ıssız bir yere atılmasının işâri tefsirine bakıldığında, Yûnus (a.s.)'ın Allah'ın kendisine bahşettiği nimet sebebi ile nefis vadisinden kurtulduğu yorumlarına rastlanmaktadır.⁴⁷³

51. ayette yer alan ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a atfedilen “bakışları ile devirmek” ifadesine taassubi bir yaklaşımda bulunan Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), bu bakışın Gadîr-i Hum Olayında Râsûlüllah (s.a.v) ve Hz. Ali'ye karşı gerçekleştiğini vurgulamaktadır.⁴⁷⁴

2.2.3.3. Müfessirin Kişisel Bakış Açısı ve Donanımı

Ayetlerin yorumlarında bazen kastın ne olduğunu müfessir kendi reyî ile açıklamaktadır. Bazen de Arap dili hakkındaki köklü donanımı müfessirin ayete bakış açısını değiştirmektedir. Dolayısı ile bu ve benzeri sebepler, müfessirlerin ayetler hakkındaki yorumlamalarının ihtilafı olmasına neden olmaktadır. Kimi zaman da müfessir, kendisinden önce yazılmış olan eserlerden etkilenmiş ve tefsirinde bunu belirtmeden doğrudan görüşü olarak aktarmıştır.

Surenin ilk ayetinde yer alan ve üzerine çeşitli anlamlar hamledilen “Nûn” harfîne verilen anlamlardan biri mürekkeptir. Şirbinî (v.977/1570) söz konusu mürekkebi manevî mürekkep olarak yorumlamıştır. Müfessirlerden Beydâvî (v.685/1286), “Nûn” a balık anlamı yükleyen yorumlarla bağdaştırarak, bazı mürekkeplerin bir çeşit balıktan elde edildiği ve bu sebeple Nûn'un mürekkep olma olasılığı üzerinde durmuştur.⁴⁷⁵ Râzî (v.606/1209) ise Nûn'un mürekkep olma olasılığına katılmadığını tefsirinde beyan etmiştir.⁴⁷⁶

Arap dilindeki ifade ettiği mananın farklılığına dikkat çeken bazı müfessirlere göre “Nûn” harfî “kılıç” anlamı taşımaktadır. Zira Araplarda balık şeklinde olan bir

⁴⁷² el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri 'l-Kur'ân*, 8/97.

⁴⁷³ İbnü'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/363; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru 's-sâfi*, 5/199.

⁴⁷⁴ el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri 'l-Kur'ân*, 8/97.

⁴⁷⁵ el-Beydâvî, *Envâru 't-Tenzil*, 5/233.

⁴⁷⁶ er-Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, 30/77.

kılıcın “Nûn” ismini taşıdığı açıklanmaktadır. Ancak bu yorum araştırma çerçevesinde başvurulan tefsirlerin sadece ikisinde yer almaktadır.⁴⁷⁷

Ayette yer alan huruf-u mukatta için müfessirlerin bazıları, Nûn’a en fazla yüklenen anlam olan “balık” manası verilmişlerdir. İncelenen tefsir kaynaklarından bazılarında bahsi geçen harfin anlamı için, lügatlerde ilk manası balık olan “نون” ifadesi kullanılmıştır.⁴⁷⁸ Ancak Elmalılı Hamdi Yazır (v. 1942), sözlükte yer alan bu ifadenin ayetteki gibi “ن” (Nûn) şeklinde değil, “نون” şeklinde geçtiğini belirterek, söz konusu harfe bu anlamı yüklemeyi doğru görmediğini ifade etmiştir.⁴⁷⁹ “Nûn” ifadesine müfessirlerin tercihleri doğrultusunda verilen manalar, müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloda zikredilmiştir.

Görüş	Müfessir	Toplam
“ن”: “نون” ile aynı anlamda olup balıktır.	Taberî (v. 310/922), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Suyûtî (v. 911/1505).	3
“ن”: Mürekkeptir.	Beyzâvî (v. 685/1286), Şirbinî (v. 977/1570).	2
“ن” kılıç demektir.	Bikâî (v. 885/1480), Elmalılı (v. 1361/1942).	2

Tablo 44 Müfessirlerin Kendi Görüşleri Çerçevesinde Nûn'a Verdikleri Manalar.

Kalem suresinde müfessirlerin kendi düşüncelerini dile getirerek yaptıkları yorumların ikinci kısmını ilk ayetin devamındaki “kalem” kelimesi oluşturmaktadır. Ayette geçen kalem, bazı müfessirlerin tercihinine göre insanların kullandığı malum kalemdir.⁴⁸⁰ Üzerine kasmde bulunulan kalemin özel bir kalem olabileceğine kanaat getiren bazı müfessirler eserlerinde, onun Allah’ın zikrini yazan kalem olduğu ifadelerine yer vermişlerdir.⁴⁸¹ Yine aynı düşünceye paralel bazı müfessirlerin de söz konusu kalemin Levh-i Mahfûz’da yazı yazan kalem olduğu görüşüne yer

⁴⁷⁷ el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/274; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/258.

⁴⁷⁸ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3364; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/140; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/617-618.

⁴⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/255.

⁴⁸⁰ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/78; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/620; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/260; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/143; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/518; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/11; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/102; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 105; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/24.

⁴⁸¹ et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 284; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 14/620; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/261; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/431; Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, 5/429; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/145; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 105; es-Süddî, *Tefsîru's-Süddî*, 458; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609.

vermektedir.⁴⁸² Yine Levh-i Mahfûz kastedilerek, olacak olan her şeyi/kaderi yazan kalem olduğu görüşüne sahip müfessirler de mevcuttur.⁴⁸³ Kelimeyi aynı bakış açısı ile değerlendiren Molla Ali el-Kârî (v. 1014/1605) “Nûn” un kader, kalemin de kaza olabileceği yorumunu getirmiştir.⁴⁸⁴ Kalem hakkındaki bir başka yorum ise kalem cinsinden olan yerdeki ve gökteki tüm kalemlerin kast edildiğidir.⁴⁸⁵ Bazı müfessirler ise söz konusu kalemin kirâmen kâtibin meleklerine ait bir kalem olduğu görüşüne sahiptir.⁴⁸⁶ Az sayıda müfessir de kalemin, kullar üzerine Allah’ın bir nimeti olması yorumunu getirmişlerdir.⁴⁸⁷ Söz konusu ifade hakkında yapılmış olan yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Kalem Levh-i Mahfûzu/kaderi yazan kalemdir.	İbn Abbâs (v. 68/688), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942)	20
Kalem insanların yazı yazdığı malum kalemdir.	Taberî (v. 310/922), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Neseî (v. 710/1310), Suyûtî (v. 911/1505), Ebüssuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), Âlûsî (v.1270/1854), İbn Acîb (v.1224/1809), Elmalılı (v. 1361/1942).	11
Kalem, Allah’ın zikrini yazan kalemdir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Süddî (v. 128/746), Sehl b. Tüsterî (v.283/896), Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Suyûtî (v. 911/1505), İbn Acîb (v.1224/1809), Elmalılı (v. 1361/1942), Mevdûdî (v. 1399/1979), Karaman.	11

⁴⁸² İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/139; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/261; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/518; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/11; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/102; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 105; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/285; el-Feyzi, *Sevâtu'l-ilham*, 670; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/85; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/24; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/254.

⁴⁸³ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/138; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/391; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/390; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/60.

⁴⁸⁴ Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/195.

⁴⁸⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/138; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/187; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/390; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/254; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/261; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564.

⁴⁸⁶ en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/518; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/11; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/102; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 2/343; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/23.

⁴⁸⁷ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/254.

Tablo 45'in devamı: Müfessirlerin "kalem" hakkındaki kendi te'villeri

Görüş	Müfessir	Toplam
Meleklerin kullandığı kalemdir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Sülemî (v. 412/1021), Begavî (v. 516/1122), Neseî (v. 710/1310), Ebûsuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), Âlûsî (v.1270/1854).	6
Kalem, yerde ve gökte olan tüm kalemlerdir.	Kurtubî (v. 671/1273), İbn Kesîr (v. 774/1373), Şirbinî (v. 977/1570), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942), Sâbûnî (v. 2021).	6
Allah'ın kulları üzerindeki nimetidir.	Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	2

Tablo 45 Müfessirlerin "kalem" Hakkındaki Kendi Te'villeri.

Ayetin devamındaki “yazılanlar” ifadesi için yine müfessirlerin kendi görüşlerine yer verdiklerini söylemek mümkündür. Kalemi, Levh-i Mahfûz ya da kader olarak yorumlayan müfessirlerin birçoğu yazılanları da Levh-i Mahfûz'da yazılanlar / kader olarak yorumlamıştır.⁴⁸⁸ Ancak tefsirinde, kalem için söz konusu yorumu yapmamasına rağmen, satır satır yazılanlar için Levh-i Mahfûz / kader yorumu yapan müfessirler de mevcuttur.⁴⁸⁹ Yine yazılanları Allah'ın zikri olarak yorumlayan müfessirlerin bir kısmının, kaleme de aynı anlamı verdikleri,⁴⁹⁰ bir kısmının bundan bağımsız olarak yorum yaptıkları görülmektedir.⁴⁹¹ Araştırmada başvuru kaynaklarda “satır satır yazılan şeyler” , meleklerin yazdığı şeyler olduğu yorumu bulunmaktadır. Ne var ki bu yorumun yer aldığı tefsirlerin içerisinde, kalem için “meleklerin yazdığı kalem” yorumunu yapan müfessirler yer almamaktadır.⁴⁹² Allah'ın üzerine kalem ettiği “yazılanlar” ifadesi hakkında kalem için yapılan yorumlarla ilişkilendirmeden te'vil yoluna giden bazı müfessirler, söz konusu ifadeye

⁴⁸⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/77; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/138; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/262; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/391; el-Feyzi, *Sevâtü'l-ilham*, 670; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/24; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/102; el-Bahrânî, *el-Burhân fî tefsiri'l-Kur'an*, 8/86; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/254.

⁴⁸⁹ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 403; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/187; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/7; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/195; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/60; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/619-621; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/208; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/145-147; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/194.

⁴⁹⁰ et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 284; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/620; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/431; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/7; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/147-148; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/261; Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, 5/429; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/147-148; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/391; el-Cevherî, *Cevâhir fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/237; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/27-28.

⁴⁹¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/187; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1128; el-Halebî, *ed-Dürü'l-mesûn*, 10/399; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/391; el-Cevherî, *Cevâhir fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/237; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/27-28.

⁴⁹² İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/165; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/390; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/61.

“âdemoğlunun amelleri” anlamı yüklemişlerdir.⁴⁹³ Ayrıca müfessirlerin bir kısmı “satır satır yazılanlar” ifadesine “varlıkların takdir edilmiş halleri” manasını verirken⁴⁹⁴ bir kısım müellif de söz konusu ifadeye “bilindik şeyler” anlamı vermişlerdir.⁴⁹⁵

Yapılan tüm bu yorumların ardından akla gelen “kalemle yazan kim?” sorusuna müfessirlerin iki farklı şekilde izâh getirdiği görülmektedir. İlkinde göre üzerine yemin edilen kalemle yazılan yazının fâili meleklerdir.⁴⁹⁶ Diğer yoruma göre ise “kalemle yazan” kâtiplerdir.⁴⁹⁷ Ayette zikredilen “satır satır yazılanlar” ifadesine ilişkin yapılan yorumlar aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Levh-i Mahfûz / Kader	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	21
Allah'ın zikri	Sehl b. Tüsterî (v.283/896), Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Zemahşerî (v. 538/1144), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Halebî (v. 756/1356), İbn Kesîr (v. 774/1373), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), Mevdûdî (v. 1399/1979), Karaman.	14
Âdemoğlunun amelleri	İbn Abbâs (v. 68/688) , Süddî (v. 128/746), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), İbn Kesîr (v. 774/1373), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Elmalılı (v. 1361/1942).	11
Meleklerin yazdıkları	Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Şirbinî (v. 977/1570), Dihlevî (v.1176/1762), Şevkânî (v.1250/1834), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	6
Bilindik şeyler	İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), İbn Atiyye (v. 541/1147), Kurtubî (v. 671/1273), Sâbûnî (v. 2021).	4
Varlıkların takdir edilmiş halleri	İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), el-Kâşânî (v. 736/1335), Bursevî (v.1137/1725).	3

Tablo 46 "satır satır yazılanlara" ifadesi hakkında müfessirlerin kendi görüşleri.

⁴⁹³ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/79; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/187; es-Süddî, *Tefsîru's-Süddî*, 459; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392; el-Beğavî, *Medâlimü't-tenzil*, 8/187; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/65, 67; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/262; es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 2/343; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/391; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/369; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/255.

⁴⁹⁴ et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/61. ; el-Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 196. ; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/104.

⁴⁹⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/139; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3364; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/345.

⁴⁹⁶ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/139; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/187; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/621; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/261,264; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/518; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 105; es-Süddî, *Tefsîru's-Süddî*, 359; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; Ebû Hayyan, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/302; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 392; el-Beğavî, *Medâlimü't-tenzil*, 8/187; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/285; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/391; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/369.

⁴⁹⁷ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1459; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/139; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/302; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/261.

Surenin ikinci ayetinde yer alan “nimet” ifadesi hakkında müfessirler gramer kurallarına atıfta bulunarak çeşitli izâhlarda bulunmuşlardır. Bu çerçevede ikinci ayet, ilk ayetteki bulunan yeminin cevabı olarak gelmektedir. Zira müşrikler Rasûl-ü Ekrem Efendimize, vahyin ilk inişi ile birlikte mecnun yakıştırmasında bulunmuşlardır. Cenâb-ı Hakk da bu iddiaların yersiz oluşunu kalem ifadelerinin hemen ardından bu ayetle cevaplandırmıştır.⁴⁹⁸ Yine “nimet” ifadesi hakkında müfessirlerin birbirinden zengin yorumları dikkat çekmektedir. Müfessirlere göre ayette geçen “nimet” ifadesinden murâd, Rasûlüllah (s.a.v.)’e verilen nübüvvet,⁴⁹⁹ akıl,⁵⁰⁰ sağduyu yeteneği,⁵⁰¹ hikmet,⁵⁰² riyâset⁵⁰³ gibi üstün meziyetlerdir. “Nimet” ifadesini bir kısım müfessir “İslâm dini” olarak yorumlarken⁵⁰⁴ bir kısmı da “Allah’ın rahmeti” olarak yorumlamıştır.⁵⁰⁵ Ayet-i kerimeyi bir hamd ifadesi olarak yorumlayan müfessirlere göre ayet, “Hamd olsun ki sen mecnun değilsin ve deli olmayışın da bir nimettir” anlamı taşımaktadır.⁵⁰⁶ Mevzu bahis ifade için yapılmış olan yorumlara aşağıdaki tablodan ulaşmak mümkündür.

⁴⁹⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/140; en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, 3/518; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/188; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/11; es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*, 3/392; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzil*, 8/187; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/346; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/66; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/291; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 208; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/369; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/255; el-Kâsimî, *Tefsîru’l-Kâsimî*, 5892; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/238; İbn Aşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/61-62; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/79; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/104; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/431; Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân*, 143; Karaman, vd., *Kur’ân Yolu*, 5/429.

⁴⁹⁹ İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1459; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/79; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzil*, 5/233; en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, 3/518; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/11; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/104; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/431; Karaman, vd., *Kur’ân Yolu*, 5/429; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/9; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzil*, 8/187; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1128; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/66; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 564; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/392; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/196; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 208; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/369; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1515; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/27; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/24; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/255; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/237; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/265; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/564.

⁵⁰⁰ er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/79; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzil*, 5/233; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/431; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1128; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/66; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhîr*, 8/302; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/396; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/287; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/391; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/369; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/265.

⁵⁰¹ Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 208; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/369; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/27; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/24; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/237.

⁵⁰² et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/66; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/392.

⁵⁰³ el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/104; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1515.

⁵⁰⁴ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609.

⁵⁰⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/140; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/255.

⁵⁰⁶ er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/79; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/140; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/188; es-Semerkindî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 8-9; es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*,

Görüş	Müfessir	Toplam
Peygamberimize verilmiş olan nimet, nübüvettir.	İbn Abbâs (v. 68/688) , Sa‘lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), Tabresî (v.548/1153), İbnu‘l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), C. Mahallî (v. 864/1459), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûsuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605, Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbûnî (v. 2021), Karaman.	25
Peygamberimize verilmiş olan nimet, Peygamberimizin sahip olduğu akıldır.	Mâtürîdî (v. 333/944), Ebu‘l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa‘lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülûsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), Mevdûdî (v. 1399/1979),	21
Peygamberimize verilmiş olan nimet, Peygamberimizin sağduyulu olmasıdır.	Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952).	5
Peygamberimize verilmiş olan nimet, Allah‘ın rahmetidir.	Kurtubî (v. 671/1273), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	3
Peygamberimize verilmiş olan nimet, Peygamberimizin riyaset özelliğidir	Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834).	2
Peygamberimize verilmiş olan nimet, Peygamberimize verilen hikmettir.	Tabresî (v.548/1153), Şirbinî (v. 977/1570).	2
Peygamberimize verilmiş olan nimet, İslâm Dinidir.	İbn Abbâs (v. 68/688).	1

Tablo 47 Peygamberimize verilmiş olan nimet hakkında müfessirlerin kendi görüşleri.

“Şüphesiz sana tükenmez bir mükâfat vardır.” anlamına gelen üçüncü ayette Rasûlü Ekrem Efendimiz (s.a.v.), ardı arkası kesilmeyecek olan bir ecir ile müjdelenmektedir. Müfessirler söz konusu ayette yer alan “mükâfat” ile ilgili bazı açıklamalar yapma gereği duymuşlardır. Bu açıklamalardan biri adı geçen mükâfatın ne sebeple Allah Rasûlüne lütfedildiği ile ilgilidir. Müfessirlerin bazıları Peygamberimizin müşriklerin kendisine yaptığı eziyetler, söylemiş oldukları incitici sözler ve buna benzer yapmış oldukları tüm fiillere karşılık sabretmiş olmasını sebep göstermektedir.⁵⁰⁷ Bazı müfessirler ise gerek nübüvvetin ve gerekse risâletin

3/392; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve‘l-beyân*, 10/9; el-Beğavî, *Meâlimü‘t-tenzil*, 8/187; İbn Atiyye, *el-Muharreru‘l-vecîz*, 5/346; et-Tabresî, *Mecmau‘l-beyân*, 10/66; Ebû Hayyân, *Tefsîru‘l-bahri‘l-muhît*, 8/302; el-Halebî, *ed-Durru‘l-mesûn*, 10/400-401; eş-Şevkânî, *Fethu‘l-kadîr*, 1515; Han, *Fethu‘l-beyân*, 14/255; el-Kâsımî, *Tefsîru‘l-Kâsımî*, 5892; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü‘l-münîr*, 4/391-392.

⁵⁰⁷ et-Taberî, *Câmi‘u‘l-beyân*, 23/149; el-Beğavî, *Meâlimü‘t-tenzil*, 8/187; ez-Zemahşerî, *Tefsîru‘l-keşşâf*, 19/1128; İbnu‘l-Cevzî, *Zâdü‘l-mesîr*, 1459; en-Neseî, *Medâriku‘t-tenzil*, 3/519; İbn Kesîr,

zorluklarından bahsetmiş, peygamberimizin bu zorluklara göğüs gerip, sabrederek tebliğ görevini yerine getirmesini de ayette geçen ecrin müsebbibi göstermişlerdir.⁵⁰⁸ Bu yorumları hangi müfessirin yaptığı aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Tükenmeyen ecir, nübüvvet ve risaletin getirdiği ağır yüke sabretmesi vesilesi ile verilmiştir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Merâğî (v. 1371/1952), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbûnî (2021).	20
Tükenmeyen ecir, Rasûlullah'ın kendisine yapılan her türlü eziyete katlanması sebebi ile verilmiştir.	Taberî (v. 310/922), Begavî (v. 516/1122), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201), Neseî (v. 710/1310), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Seyyid Kutub (v. 1387/1966).	10

Tablo 48 3. Ayette Geçen ve Rasûlullah'a Verilen "Tükenmeyen Ecrin" Hangi Sebeple Verildiğine Dair Yorumlar.

Bazı müfessirler ayette zikredilen ecrin Rasûle ahirette verilecek bir mükâfat olduğundan bahsederken,⁵⁰⁹ bazıları da hem dünyada hem de ahirette verilecek olan bir mükâfat olduğuna değinmiştir.⁵¹⁰ Bu yorumlara ilaveten bir kısım müfessirin de söz konusu ecrin, Peygamberimiz güç ve kuvvette zayıf düştüğü zaman Allah'ın ona kuvvet vermesi şeklinde yorumladıkları dikkat çekmektedir.⁵¹¹ Araştırma kapsamında incelenen kaynaklarda ardi kesilmeyecek bu ecrin ne olduğuna dair fazla açıklama yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bununla beraber bazı müfessirler zikredilen mükâfatın Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sadrındaki nur olduğu,⁵¹² bazıları da Allah'ın yardımı

Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm, 8/188; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/291; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/392; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/196; Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 143.

⁵⁰⁸ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/66; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/140; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/303; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/188; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/291; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/392; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12; el-Feyzi, *Sevâtu'l-ilham*, 670; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 208; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 106; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/105; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/369; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/255; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/28; Mevdûdî, *Teshîmu'l-Kur'ân*, 6/432; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/654.

⁵⁰⁹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/66.

⁵¹⁰ el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/291; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/392; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/63; Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, 5/430.

⁵¹¹ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/149; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/9; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/141; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/303; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/392; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1515; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/63.

⁵¹² İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 107.

ile iki cihanda da onun yanında olacağı şeklinde yorumlamışlardır.⁵¹³ Bursevî (v. 1137/1725) ise ayette yer alan mükâfatın, “Peygamberimize tanınmış olan şefaathakkının kabulü” olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁴ Allah (c.c.)’ın peygamberine vereceği ecrin mahiyeti ile ilgili müfessirlerin görüşleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Tükenmeyen ecir, Peygambere, uğradığı baskılara karşı verilen güç ve kuvvettir.	Taberî (v. 310/922), Sa’lebî (v. 427/1035), İbn Atiyye (v. 541/1147), Kurtubî (v. 671/1273), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	8
Tükenmeyen ecir, Peygambere hem dünyada hem ahirette verilecek mükâfatlardır.	Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Karaman.	4
Tükenmeyen ecir, Peygambere ahirette verilecek olan mükâfattır.	İbn Abbas (v. 68/688), Tabresî (v.548/1153).	2
Tükenmeyen ecir, Peygamberin sadrındaki nurdur.	İbn Acib (v.1224/1809).	1
Tükenmeyen ecir, Peygambere Allah’ın yardımudur.	Karaman.	1
Tükenmeyen ecir, Peygambere verilecek olan şefaathakkıdır.	Bursevî (v.1137/1725).	1

Tablo 49 3. Ayette Zikredilen Ecrin Ne Olduğu ile İlgili Müfessirlerin Görüşleri.

Üçüncü ayette geçen ve üzerinde farklı görüşlerin zikredildiği bir diğer ifade de “غَيْرَ مَمْنُونٍ” (tükenmeyen) ifadesidir. Müfessirlerden birçoğu bu ifadeyi sözlük manasında değerlendirmiştir. Başvurulan eserlerde ayette bahsedilen ecrin; tükenmeyen, ardı arkası kesilmeyen, hesapsızca, sonu olmayan, kesintiye uğramayan bir ecir olduğu izâhları yer almaktadır.⁵¹⁵ Ancak bazı müfessirler Allah’ın bahşettiği bu ecrin bir lütuf olmadığından, bilakis amellerin karşılığı olarak verildiğinden söz etmektedir. Dolayısı ile bu görüşteki âlimler söz konusu ifadeyi “başa kakılmayacak

⁵¹³ Karaman, vd., *Kur’ân Yolu*, 5/430.

⁵¹⁴ el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/105.

⁵¹⁵ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 403; el-Ferra, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/173; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/149; es-Semerkindî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 10; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/9; el-Kuşeyrî, *Tâîfu’l-İşârat*, 3/341; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzil*, 8/187; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1128; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/346; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/66; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1459; İbnü’l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/361; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/141; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzil*, 5/233; en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, 3/519; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru’s-sâfi*, 5/197; Ebû Hayyan, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/303; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/188; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 564; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 14/622; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/392; el-Feyzi, *Sevâtü’l-ilham*, 670; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/196; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 208; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/105; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1515; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/55; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/238; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/28; İbn Aşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/63; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/266; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/564; Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân*, 143.

olan” şeklinde yorumlamışlardır.⁵¹⁶ Söz konusu ifade ile ilgili yapılmış olan ihtilâflı açıklamalar aşağıdaki tabloya müfessirleri ile birlikte yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
İfade tükenmeyen, ardı arkası kesilmeyen, hesapsızca, sonu olmayan anlamlarına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Sa’lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atriyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), İbnu’l-Arabî (v. 638/1240), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Kâşânî (v. 736/1335), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834),Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (2021).	35
Verilen ecrin bir lütuf olmayıp, yapılan amellere karşılık olmasından dolayı ifade, başa kakılmayacak olan anlamına gelmektedir.	Dahhâk (v. 105/724), Mâtürîdî (v. 333/944), Zemahşerî (v. 538/1144), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942).	15

Tablo 50 3. Ayette Yer Alan “غَيْرَ مَمْنُونٍ” İfadesi ile İlgili Müfessirlerin Yorumları.

Surenin 4. ayetinde Peygamberimiz (s.a.v.) üstün bir ahlâka sahip olması hususunda övgüye mazhar olmaktadır. Sözü edilen eşsiz ahlâkın kaynağının ne olduğu hususu, müfessirler arasında ihtilafa sebep olmuştur. Bazı müfessirler Peygamber efendimizin sahip olduğu bu üstün ahlâkın kaynağını, yüce bir din olan İslâm olarak açıklamışlardır.⁵¹⁷ Bazı müfessirler ise yüce ahlâkın membânının Kur’ân-ı Kerim

⁵¹⁶ Dahhâk, *Tefsîru’l- Dahhâk*, 885; es-Semerkandî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 9; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1129; es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 3/392; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/66; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzil*, 5/233; en-Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, 3/519; Ebû Hayyan, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/303; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/12; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 208; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri’l-Kur’ân*, 8/87; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 106; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/105; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/369; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/255; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/266.

⁵¹⁷ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 403; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/150; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1459; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/188; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 14/624; Dahhâk, *Tefsîru’l- Dahhâk*, 885; es-Süddî, *Tefsîru’s-Süddî*, 459; el-Ferra, *Meânî’l-Kur’ân*, 3/173; es-Semerkandî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 10; es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 3/392; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/9; el-Begavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 8/187; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/66; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 564; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/292; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 208; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri’l-Kur’ân*, 8/87; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/255.

olduğu görüşüne yer vermişlerdir.⁵¹⁸ Ayette geçen ahlâkın kaynağı ile ilgili yapılmış olan tefsir yorumları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Peygamberimizin üstün ahlâk kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir.	Aişe (v.58/678), Sehl b. Tüsterî (v.283/896), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sülemî (v. 412/1021), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147)Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsîmî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbûnî (2021), Karaman.	31
Peygamberimizin üstün ahlâk kaynağı İslâm Dinidir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Dahhâk (v. 105/724), Süddî (v. 128/746), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942).	21

Tablo 51 Peygamberimizin Ahlâkının Kaynağı Hakkında Yapılmış Olan Yorumlar.

Surenin 5. ve 6. ayetlerindeki tehdidin gerçekleşme zamanı ile ilgili müfessirler ihtilâfa düşmüştür. Zikredilen görüşler çerçevesinde bu tehdit, bazı müfessirlere göre kıyamet gününde gerçekleşecektir.⁵¹⁹ Bazı müfessirlere göre ise söz konusu eylem Bedir gazvesinde müşriklerin başlarına gelen azaptır.⁵²⁰ İlgili görüşler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

⁵¹⁸ et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 284; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/392; es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsir*, 2/343; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/9; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/353; Mevdûdî, *Teşhîmu'l-Kur'ân*, 6/433; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564; Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, 5/430.

⁵¹⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/144; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/26; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/109.

⁵²⁰ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 403; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/82; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/108; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/29; Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, 5/430.

Görüş	Müfessir	Toplam
5. ve 6. ayetlerde zikredilen, müşriklerin başına gelecek musibet, Bedir Gazvesi'nde gerçekleşmiştir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Ebussuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Merâğî (v. 1371/1952), Karaman.	9
5. ve 6. Ayetlerde zikredilen, müşriklerin başına gelecek musibet, kıyamet günü gerçekleşecektir.	Kurtubî (v. 671/1273), Ebussuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	7

Tablo 52 5. ve 6. Ayetlerde Geçen, Müşriklerin Başına Gelecek Musibet Hakkındaki Yorumlar.

Müfessirlerin dil hâkimiyeti ve kendi yorumları çerçevesinde yaklaşımları sonucunda ayette zikredilen “المفتون” ifadesine hamledilen manaların çeşitliliği dikkat çekmektedir. Zira kimi müfessir mevzu bahis ifadenin mastar olup, ism-i mef‘ul sigasında geldiğini ifade etmektedir. Bu görüşte olan müfessirlere göre kelimenin aslı “الفتون” dur. Bu da “delirmek” manasına gelmektedir.⁵²¹ İfadenin mastar olduğu ayrıntısını zikretmeden kelimeye aynı anlamı yükleyen müfessirler de mevcuttur.⁵²² Bunun dışında kelimeye “şeytan” manası hamleden alimler de vardır. Dolayısı ile bu alimler ayeti “Hanginizin şeytan olduğunu göreceksiniz” şeklinde anlamlandırmaktadır.⁵²³ Bazı müfessirler de ayette geçen meftun kelimesi ile “المعذب” (azaba uğrayan) anlamının kastedildiğini zikretmektedir.⁵²⁴ Bazıları da bu ifadenin “

⁵²¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/82; İbn Kuteybe, *Garîbu'l Kur'ân*, 478; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/11; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/191; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1129; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/145; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/233; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/303; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/401-402; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/295; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/354; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/12; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/197; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 209; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/108-109; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/372; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/25; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257; el-Kâsîmî, *Tefsîru'l-Kâsîmî*, 5893; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/66.

⁵²² et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/153; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/346; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 564; el-Feyzi, *Sevâtü'l-ilham*, 670.

⁵²³ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/153-154; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 11; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/11; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/67; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/82; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/146; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/625, 626; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/354; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257.

⁵²⁴ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/145; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/354; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/257; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/11.

”الضال” (dalalete/sapkınlığa uğrayan) anlamına geldiğini vurgulamaktadır.⁵²⁵ Söz

konusu ifadeye hamledilen manalar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
”المفتون” ifadesi delirmek anlamına gelmektedir. (el-fütûn)	İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Sa’lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Ali el-Kâfî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), İbn Aşûr (v. 1393/1973)	29
”المفتون” ifadesi şeytan anlamına gelmektedir.	Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Sa’lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890),	12
”المفتون” ifadesi mecnun anlamına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Ebû’l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa’lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Zemaşşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	29
”المفتون” ifadesi azaba uğrayan anlamına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Mâtürîdî (v. 333/944), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Merâğî (v. 1371/1952), Karaman.	15
”المفتون” ifadesi delalette olan anlamına gelmektedir.	Mâtürîdî (v. 333/944), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Merâğî (v. 1371/1952).	5

Tablo 53 ”المفتون” İfadesine Hamledilen Manalar.

⁵²⁵ İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1460; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/190; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/295; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/29.

“Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapan kişiyi daha iyi bilir. O, hidayete erenleri de daha iyi bilir.” meali verilen yedinci ayeti İbn Abbâs (v. 68), sapan kişiyi Ebû Cehil ve ashâbı olarak; doğru yolda olanı da Hz. Ebûbekir ve ashâbı olarak değerlendirmiştir.⁵²⁶ Söz konusu değerlendirme müfessirin kendi te’vili olarak gözükmektedir.

Sekizinci ayet, kimi müfessir tarafından, uzak durulması istenen “yalanlayanlar” ifadesi ile kitabı ya da peygamberi yalanlayanların kastedildiği şeklinde yorumlanmaktadır.⁵²⁷ Dolayısıyla peygamberimizden kendisini ve okuduğu ayetleri yalanlayanlardan uzak durması gerektiği vurgulanmıştır. Diğer taraftan Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767) ise tefsirinde direkt isim vererek kast edilen yalancının Velid b. Muğîre olduğunu ifade etmektedir.⁵²⁸

Dokuzuncu ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davranırlar.” Ayeti bazı müfessirler, müşriklerin Hz. Muhammed’e onun ara sıra kendi ilahlarına kulluk etmesi karşılık, onların da ara sıra yalnızca Allah’ı mabud olarak tanıyacakları vaadinde buldukları şeklinde anlamlandırmışlardır.⁵²⁹ Ayetten benzer bir anlam çıkartan kimi müfessirler de tefsirlerinde, Mekke’li müşriklerin kendilerinin Allah Rasûlünü atalarının dinine davet ettiklerinde onun bu davete icabet etmesini arzuladıklarını ifade etmiş olduklarını nakletmişlerdir.⁵³⁰ Söz konusu ayetteki onlara karşı yumuşak davranırsan, onlar da yumuşar ifadesini “Allah’ı inkâr edersen/yalanlarsan, onlar da ilahlarını inkâr edecekler/yalanlayacaklar” anlamında yorumlayan müfessirler bulunmaktadır.⁵³¹ Benzer bir şekilde müşriklerin, “Sen ilahını terk et ki biz de terk edelim” tutumu

⁵²⁶ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609.

⁵²⁷ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/156; es-Semerkandî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 13; el-Kâsimî, *Tefsîru’l-Kâsimî*, 5894; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/67; Ebû Hayyan, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/303.

⁵²⁸ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 403-404.

⁵²⁹ İbn Kuteybe, *Garibu’l Kur’ân*, 478; es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 3/392; el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 8/192; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1129; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/347; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/147; en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, 3/520; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/355; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 108; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/258; Karaman, vd., *Kur’ân Yolu*, 5/431.

⁵³⁰ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 404; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/157; el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 8/192; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/31.

⁵³¹ Dahhâk, *Tefsîru’d- Dahhâk*, 886; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1460; es-Süddî, *Tefsîru’s-Süddî*, 459; el-Ferra, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/173; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/156; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/12; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/67; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/147; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/304; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 14/627; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/355; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/258.

içerisinde olduklarını zikretmektedir.⁵³² “Yumuşak davranmak” ifadesini yorumlayan araştırma çerçevesindeki müfessirlerin bu yorumları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“Yumuşak davranma” ifadesi Rasûlüllah’ın Allah’ı inkâr ederse/yalanlarsa müşriklerin de ilahlarını yalanlayacağı anlamında kullanılmıştır.	Dahhâk (v. 105/724), Süddî (v. 128/746), Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Sa’lebî (v. 427/1035), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbînî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	13
“Yumuşak davranma” ifadesi Rasûlüllah’ın ara sıra kendi ilahlarına kulluk etmesi durumunda, müşriklerin de ara sıra Allah’a ibadet edeceği anlamında kullanılmıştır.	İbn Kuteybe (v. 276/889), Ebû’l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Begavî (v. 516/1122), Zemaşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Şirbînî (v. 977/1570), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Karaman.	12
“Yumuşak davranma” ifadesi Rasûlüllah’ın Allah’ı terk etmesi durumunda müşriklerin de kendi ilahlarını terk edeceği anlamında kullanılmıştır.	Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû’l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890) , Kâsımî (v. 1332/1914).	9
“Yumuşak davranma” ifadesi, müşriklerin atalarının dinine Rasûlüllah’ı çağırınca, davetlerine icabet etmesi anlamında kullanılmıştır.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), Begavî (v. 516/1122), Merâğî (v. 1371/1952).	4

Tablo 54 9. Ayette Zikredilen “Yumuşak Davranma” İfadesi ile İlgili Müfessirlerin Kendi Görüşleri.

Müfessirlerin kendi düşüncelerini ortaya koyarak yorum yaptıkları bir başka ayet, surenin 12. ayetidir. “İyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış (kişiye sakın boyun eğme)” şeklinde meali verilen ayetteki “مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ” ifadesindeki iyiliğin ne olabileceği ya da nasıl engellediği hususuna müfessirler tarafından farklı izahlar getirilmiştir. Zira kimi müfessirler iyiliği engelleyeni, karşısındaki kişinin kendisi, ailesi, akrabaları ya da tanıdıklarının İslâm’a girmesine engel olan zat olarak tanımlamaktadır.⁵³³ Kimi müfessir de İslâm’a girmek isteyen kişileri, malını kısmakla tehdit etmek sureti ile engel olmaya çalışan kişi olarak anlamlandırmaktadır.⁵³⁴ Onlara

⁵³² et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/157; es-Semerkindî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 14; es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*, 3/392; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/190; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/297; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 14/626; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1516; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/258; el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî*, 5894.

⁵³³ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 404; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 609; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 8/192; ez-Zemaşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1129; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/68; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/150; en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/520; el-Feyzi, *Sevâtü’l-ilham*, 670; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 108; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/27; el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî*, 5895; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/73.

⁵³⁴ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/160; es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*, 3/392; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 8/192; ez-Zemaşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1129; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/67; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461; en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/520; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhîr*, 8/304; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 564; el-Bikâî, *Nazmu’d-*

göre bu şahıs, malına güvenerek kendi bir şer işlediği gibi başkalarının da hayrına engel olmaktadır. Ayette engellendiğinden bahsedilen iyiliği ihsan, salih amel veya iman ile tanımlayan müfessirler de mevcuttur.⁵³⁵ Bu hususta müfessirlerin yapmış oldukları yorumlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Görüş	Müfessir	Toplam
“مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ” iyiliği hep engelleyen ifadesindeki engelleme malla korkutarak engellemez.	Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), Dihlevî (v.1176/1762), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (2021).	27
“مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ” iyiliği hep engelleyen ifadesindeki engelleme İslâm'a girişi engellemez.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), İbn Acîb (v.1224/1809), Âlûsî (v.1270/1854), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	14
“مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ” iyiliği hep engelleyen ifadesindeki engelleme ihsan, salih amel ve iman hususunda engellemez.	Beyzâvî (v. 685/1286), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûsuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Mazhârî (v.1225/1810), Cevherî (v. 1358/1940).	8

Tablo 55 12. Ayetteki "İyiliği Hep Engelleyen" İfadesindeki Murat ile İlgili Görüşler.

Ayetin devamında zikredilen ve “saldırgan” olarak tercüme edilen “مُعْتَدٍ” ifadesine ilişkin açıklamalarında bazı müfessirler “الغشم” terimini kullanmıştır. Dolayısı ile bu fiili işleyen kişinin sınırları aşarak karşısındaki muhâtapların hakkını

dürer, 20/301; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; el-Feyzi, *Sevâtu'l-ilham*, 670; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 209; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/111; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 108; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/27; el-Kâsımî, *Mehâsînu't-Te'vil*, 5895; el-Cevherî, *Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/32; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/73; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/270; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/260; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 564; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564.

⁵³⁵ el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/234; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/301; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/355; Ebûsuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/13; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/198; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 209; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373; el-Cevherî, *Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239.

yiye bir zât olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda da bir zulmün gerçekleştiği aşikârdır.⁵³⁶

Ayet-i kerimenin son kelimesi olan “أَئِيمٍ” ifadesi, bazı tefsirlerde “فاجر” (günahkâr) karşılığı ile açıklanmıştır.⁵³⁷ 12. ayet ile ilgili yapılmış başka bir yorumda ise müfessirler “مُعْتَدٍ” ve “أَئِيمٍ” ifadelerinin arasındaki hassas bir ayrıntıya Arap dilinin inceliklerini ön plana çıkararak dikkat çekmişlerdir. Onlara göre “مُعْتَدٍ” hak yiyerek saldırmak sureti ile işlediği amele karşı, başkasına zulmetmektedir.⁵³⁸ “أَئِيمٍ” ise günahkâr olmakla Rabbine karşı, kendisine zulmetmektedir.⁵³⁹ Ayette yer alan “مُعْتَدٍ” ve “أَئِيمٍ” ifadeleri hakkında araştırma çerçevesindeki tefsirlerde yer alan yorumlar aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
مُعْتَدٍ ifadesi sınırı aşarak hak yiyen, zulmeden anlamındadır.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Sa‘lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942).	12
أَئِيمٍ ifadesi فاجر kelimesine karşılık gelip, çok günahkâr anlamındadır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Sa‘lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu‘l-Cevzî (v. 597/1201).	5
مُعْتَدٍ ile kişi amellerine dolayısı ile kendine zulmeder. أَئِيمٍ ile de kişi Rabbe karşı günah işleyip, Ona karşı zulmeder.	Taberî (v. 310/922), Ebû‘l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), Dihlevî (v.1176/1762).	5

Tablo 56 12. Ayette Zikredilen “مُعْتَدٍ” ve “أَئِيمٍ” İfadeleri Hususunda Yapılmış Olan Yorumlar.

⁵³⁶ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 404; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve‘l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlîmü‘t-tenzîl*, 8/192; et-Tabresî, *Mecmau‘l-beyân*, 10/68; el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 21/150; el-Bursevî, *Rûhu‘l-beyân*, 10/111; eş-Şevkânî, *Fethu‘l-kadîr*, 1516; el-Âlûsî, *Rûhu‘l-meânî*, 29/27; el-Kâsımî, *Tefsîru‘l-Kâsımî*, 5895; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm*, 24/239; Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 8/270; Han, *Fethu‘l-beyân*, 14/260.

⁵³⁷ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru‘l-mikbâs*, 609; es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve‘l-beyân*, 10/12; el-Beğavî, *Meâlîmü‘t-tenzîl*, 8/192; et-Tabresî, *Mecmau‘l-beyân*, 10/68; İbnu‘l-Cevzî, *Zâdü‘l-mesîr*, 1461.

⁵³⁸ İbn Atiyye, *el-Muharreru‘l-vecîz*, 5/347; et-Taberî, *Câmi‘u‘l-beyân*, 23/160; et-Tabresî, *Mecmau‘l-beyân*, 10/68.

⁵³⁹ et-Taberî, *Câmi‘u‘l-beyân*, 23/160; es-Semerkindî, *Bahru‘l-ulûm*, 3/392; et-Tabresî, *Mecmau‘l-beyân*, 10/68; Dihlevî, *Fethu‘r-Rahman*, 564.

Müfessirlerin ihtilâflı yorumlarının görüldüğü bir başka ayet de surenin 16. ayettir. Meâlen “Yakında biz onun burnunu damgalayacağız” anlamındaki ayette “الْحَرْطُومُ” ifadesini müfessirlerin çoğu “burun” olarak yorumlamıştır. Ancak müfessirlerin bazıları, söz konusu ifadeyi burun olarak yorumlama sebeplerini, burnun yüze ait en belirgin ve ilk önce dikkat çeken uzuv olmasına, bazıları da burnun şeref ve onur ifadesi olarak kullanılmasına bağlamıştır.⁵⁴⁰ Bazı müfessirler ise bu yorumun tam tersine “burun” kelimesi yerine “الْحَرْطُومُ” ifadesinin kullanılma sebebini küçümseme ve hakir görme olarak değerlendirmiştir. Onlara göre ayette kast edilen muhatabın burnu, tıpkı domuzun ve filin sahip olduğu burun gibi nitelendirmişlerdir.⁵⁴¹

Ayette geçen “سَنَسِمُ” (damgalayacağız) ifadesi ise kimi müfessirlere göre burna atfedilen özel bir işaret olarak yorumlanmaktadır.⁵⁴² Kimi müfessirler ise ifadeyi, yüzü siyahlıkla işaretlemek/karartmak olarak te’vil etmektedir.⁵⁴³ “Burnunu damgalama” ifadesini dünyada bir işaret olarak değerlendiren bazı müfessirler, bu damgalama/işaretleme olayının, Bedir Savaşı’nda gerçekleştiğini ifade etmektedir. Buna göre, önceki ayetlerde sıfatları sayılan kişi, Bedir’de kılıç darbesi ile burnundan yara almış ve ölünceye dek bu işaretle yaşamıştır.⁵⁴⁴ Bazı müfessirler ise söz konusu

⁵⁴⁰ el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5896; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/33; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîrî*, 29/78; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/272; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1130; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/69; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/86; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/160; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/305; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/113; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/305.

⁵⁴¹ Han, *Fethu'l-beyân*, 14/26; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5896; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/33; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîrî*, 29/77; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/272,273; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1130; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/86; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/305; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/113; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/374.

⁵⁴² el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, 3/174; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/15; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/194; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/69; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/158; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/305; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/408; el-Feyzi, *Sevâtü'l-ilham*, 670; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1517; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/28; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5896; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/33.

⁵⁴³ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, 3/174; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/171; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/393; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/15; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/194; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/158; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/408; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/195; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mesûr*, 14/635; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/374; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1517; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/261; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610.

⁵⁴⁴ es-Süddî, *Tefsîru's-Süddî*, 459; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/170; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/15; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/194; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1130; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/69; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1461; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/349; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/157; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/234; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-*

ifadeyi önceki ayetlerde sıfatları sayılan kişinin ahirette cezalandırılması olarak değerlendirmektedir. Böylece bahsi geçen kişi, burnuna/yüzüne vurulan bu işaret ile ahirette diğerlerinden ayırıcı niteliğe sahip olacaktır.⁵⁴⁵ Ayette vücuttaki âzâlardan burnun öne çıkarılarak cezaya çarptırılacak olan muhataplara yönelik yapılan yorumlara aşağıdaki tablodan ulaşmak mümkündür.

Görüş	Müfessir	Toplam
Ayette zikredilen “burnundan damgalayacağız” ifadesinden murad, Bedir Savaşı’nda burnundan yaralanan herhangi bir kişidir.	Süddî (v. 128/746), Taberî (v. 310/922), Sa’lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (2021).	30
Ayette zikredilen “burnundan damgalayacağız” ifadesinden murad, Ahirette burnundan/yüzünden işaretlenmiş inkârcılardan herhangi birileridir.	Ferra (v. 207/822), İbn Ebî Hâtîm (v. 327/938), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû’l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa’lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), İbnu’l-Arabî (v. 638/1240), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Kâşânî (v. 736/1335), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	30

Tablo 57 16. Ayette Zikredilen “Burnundan Damgalayacağız” İfadesi Hususunda Yapılan Yorumlar.

gayb, 30/86; en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/521; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/305; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/356; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/14; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/199; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 210; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-azîm*, 8/195; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 565; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/305-306; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 14/635; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/374; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/113; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 109; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/29; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/262; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, 24/239; İbn Aşûr, *Tefsîru’t-tâhrîr*, 29/78; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 3/427.

⁵⁴⁵ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/29; el-Ferra, *Meânî’l-Kur’ân*, 3/174; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/171; İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-azîm*, 10/3365; el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 16/20; el-Kuşeyrî, *Tâifu’l-İşârat*, 3/343; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/194; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1130; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/69; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1461; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/86; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/305-306; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-azîm*, 8/195; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/305; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/262; el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî*, 239; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/33; İbn Aşûr, *Tefsîru’t-tâhrîr*, 29/78; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1517; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/199; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/157; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/234; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru’s-sâfi*, 5/198; es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 3/393; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/15; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/348; İbnü’l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/362; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/356; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/114; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/14; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, 24/239.

Surenin 17. ve 33. ayetleri arasında bahçe sahipleri kıssası yer almaktadır. Söz konusu ayet grubunun bir kısmında müfessirlerin kendi te'villerine rastlamak mümkündür. Meselâ 17. Ayetteki “Onlara (Mekkeli inkârcılara) belâ verdik” ifadesi için bazı müfessirler, söz konusu belâya muhatap olarak, kendilerine verilen nimete karşılık şükürsüzlük gösteren müşrikleri göstermektedir.⁵⁴⁶ Bazı müfessirler ise söz konusu belânın muhatabını, Rasûlü Ekrem Efendimizin (s.a.v.) yaptığı bedduaya maruz kalan Sakîf kabilesine,⁵⁴⁷ bazısı da Bedir Savaşı'ndaki tutumundan dolayı Ebû Cehil'e bağlamaktadır.⁵⁴⁸ Ayette zikredilen “إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ” ifadesi için yapılan yorumlar aşağıda yer alan tabloda toplu olarak gösterilmiştir.

Görüş	Müfessir	Toplam
“إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ” ifadesinin muhatabı, Peygamber Efendimizi (s.a.v.) beddua ettiği Sakîf kabilesidir.	Mâtürîdî (v. 333/944), Kuşeyrî (v. 465/1073), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), Ebussuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsîmî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942).	12
“إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ” ifadesinin muhatabı, kendilerine verilen nimetlere karşı şükürsüz davranan müşriklerdir.	Râzî (v. 606/1209), Şevkânî (v.1250/1834), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (v. 2021).	6
“إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ” ifadesinin muhatabı, Bedir'deki tutumundan dolayı Ebû Cehil'dir.	İbn Abbas (v. 68/688), İbn Ebî Hâtîm (v. 327/938), Mâtürîdî (v. 333/944), Suyûtî (v. 911/1505), Mazhârî (v.1225/1810).	5

Tablo 58 “إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ” İfadesinin Muhatabı ile İlgili Yapılan Yorumlar.

Ayetin devamındaki “أَصْحَابَ الْجَنَّةِ” (bahçe sahipleri) olarak nitelendirilen kişiler hakkında yine farklı görüşlere rastlanmaktadır. Kimi müfessirler bu kişilerin ehl-i kitaptan olduğu,⁵⁴⁹ kimisi de salih kimselerden oldukları görüşündedir.⁵⁵⁰ Ayette

⁵⁴⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/87; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/35; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/79; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/273.

⁵⁴⁷ Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/14; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/114; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/273; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 20; el-Kuşeyrî, *Tâîfu'l-İşârat*, 3/343; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/306; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 110; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/199; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/29; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/262, 263; el-Kâsîmî, *Tefsîru'l-Kâsîmî*, 5897.

⁵⁴⁸ el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3365; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 20; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/636; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/374.

⁵⁴⁹ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/172; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/636; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/349; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 110; el-Kâsîmî, *Tefsîru'l-Kâsîmî*, 5897; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/80.

zikredilen bu kişilerin İsrâiloğullarından olduğu görüşüne sahip olan müfessirler olduğu gibi⁵⁵¹ iman etmiş, müslüman kimseler olduğunu zikreden müfessirler de mevcuttur.⁵⁵² Ayrıca bahçe sahiplerini “أهل الصلاة” olarak tanımlayan müfessirler de vardır.⁵⁵³ Bahçe sahiplerinin bahsedilen bu imâni özellikleri hakkında yapılmış olan yorumları müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Görüş	Müfessir	Toplam
Bahçe sahipleri Ehl-i Kitaptandır.	Taberî (v. 310/922), İbn Atiyye (v. 541/1147), Suyûtî (v. 911/1505), İbn Acîb (v.1224/1809), Kâsımî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	6
Bahçe sahipleri mü'min/Müslüman kimselerdir	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942).	6
Bahçe sahipleri salih kimselerdendir.	Süddî (v. 128/746), Beyzâvî (v. 685/1286), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	6
Bahçe sahipleri İsrail oğullarındandır.	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Suyûtî (v. 911/1505), İbn Acîb (v.1224/1809), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	5
Bahçe sahipleri namaz ehlidir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Neseî (v. 710/1310), Ebûssuud (v. 982/1574), İbn Acîb (v.1224/1809).	5

Tablo 59 Bahçe Sahiplerinin İmani Özellikleri Hakkında Yapılan Yorumlar.

Surenin 17. ayeti hakkında farklı yorumların yapıldığı başka bir mevzu ise söz konusu bahçe sahiplerinin nereli olduklarıdır. Kimi müfessirler onların Habeşistanlı olduğunu dile getirmiştir.⁵⁵⁴ Kimisi de Sagifli olduğundan bahsetmiştir.⁵⁵⁵ Ayette bahsi geçen bahçenin yeri de yine müfessirler arasında ihtilafa sebep olmuştur. Bazıları Yemen'de bulunan bir bahçe olduğundan söz ederken,⁵⁵⁶ bazıları Yemen'e iki fersah

⁵⁵⁰ el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/234; es-Süddî, *Tefsîru's-Süddî*, 459; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/375; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/29; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/35; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/80.

⁵⁵¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/87; es-Suyûtî, *el-İtkân*, 637; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1130; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 110; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/80.

⁵⁵² el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/273; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394, eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/263.

⁵⁵³ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 110; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/14; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/521; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/16; el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/194.

⁵⁵⁴ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/171; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/636; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3365; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/263; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5897.

⁵⁵⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/87; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/263.

⁵⁵⁶ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/16; el-Kuşeyrî, *Tâifü'l-İşârat*, 3/343; el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/194; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/306; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/385; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/263.

mesafede bulunan Sana'da olduğu görüşüne yer vermektedir.⁵⁵⁷ Kaynaklarda bahçenin bulunduğu yerleşim yerinin ismi hakkında Daravan,⁵⁵⁸ Savrân,⁵⁵⁹ Zervan,⁵⁶⁰ Gayravan⁵⁶¹ gibi isimler de zikredilmektedir. Bahçenin yerinin belirtilmesi dışında iki kaynakta Sarîm⁵⁶² ve Daravan⁵⁶³ isimlerinden bahçenin ismi olarak bahsedilmektedir. Araştırma kapsamındaki müfessirlerin, bahçenin yer aldığı mekân hakkında yapmış oldukları yorumlar aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır. Ayrıca kıssanın yaşanmış olduğu zaman dilimi hususunda, tek kaynakta Fil Vakası zamanının zikredildiğine rastlanmaktadır.⁵⁶⁴

Görüş	Müfessir	Toplam
Bahçe, Yemen'e iki fersah uzaklıkta Sana'dadır.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Merâğî (v. 1371/1952).	12
Bahçe, Yemen'dedir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Mazhârî (v.1225/1810), Kannûcî (v.1307/1890).	8
Bahçe, Savran'dadır.	Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Elmalılı (v. 1361/1942).	5
Bahçe, Daravan'dadır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Begavî (v. 516/1122), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505).	5
Bahçe, Zervan'dadır.	Nesefî (v. 710/1310).	1
Bahçe, Gayravan'dadır.	Sa'lebî (v. 427/1035).	1

Tablo 60 Ayette Zikredilen Bahçenin Nerede Olduğu Hususunda Yapılan Yorumlar.

18. ayette yer alan “وَلَا يَسْتَتِنُونَ” ifadesini müfessirler farklı şekilde yorumlamıştır. İstisna kelimesi ile kast edilen, çoğu müfessire göre bahçe sahiplerinin

⁵⁵⁷ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; er-Râzî, *Meâîtihi 'l-gayb*, 30/87; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi 'l-Kur'ân*, 21/160; el-Beydâvî, *Envâru 't-tenzil*, 5/234; Ebüssuud, *Tefsîru 's-Suud*, 9/14; el-Bursevî, *Rûhu 'l-beyân*, 10/114; İbn Acîbe, *el-Bahru 'l-medîd*, 110; Molla Ali el-Kârî, *Envâru 'l-Kur'ân*, 5/199; eş-Şevkânî, *Fethu 'l-kadîr*, 1518; el-Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, 29/29; Han, *Fethu 'l-beyân*, 14/263; el-Merâğî, *Tefsîru 'l-Merâğî*, 29/35.

⁵⁵⁸ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru 'l-mikbâs*, 610; es-Suyûtî, *ed-Dürri 'l-mensûr*, 14/637; es-Semerkandî, *Bahru 'l-ulûm*, 3/393; el-Beğavî, *Meâlîmü 't-tenzil*, 8/194; el-Bikâî, *Nazmu 'd-dürer*, 20/307.

⁵⁵⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi 'l-Kur'ân*, 21/160; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/273; et-Tabresî, *Mecmau 'l-beyân*, 10/71; eş-Şevkânî, *Fethu 'l-kadîr*, 1518; el-Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, 29/29.

⁵⁶⁰ en-Nesefî, *Medâriku 't-tenzil*, 3/521.

⁵⁶¹ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân*, 10/16.

⁵⁶² el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405.

⁵⁶³ İbn Âşûr, *Tefsîru 't-tâhîr*, 29/80.

⁵⁶⁴ İbn Âşûr, *Tefsîru 't-tâhîr*, 29/80.

yapacakları işi planlarken “inşallah” dememeleridir.⁵⁶⁵ Yani “Bu işi yapacağız ancak Allah dilerse” dememişlerdir. Bazıları da mahsulden, düşkünlere ait hakları olan payı istisnâ etmeyip ayırmadıkları yorumunda bulunmuştur.⁵⁶⁶ Çok az müfessirin yorumu ise bahçe sahiplerinin Allah’ı tenzih etmeyi unutup, “Sübhânellah” demedikleri yönündedir.⁵⁶⁷ Ayette geçen istisnânın ne olabileceği ile ilgili ortaya çıkan ihtilâflı yorumlar aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“وَلَا يَسْتَنْتُونَ” ifadesi bahçe sahiplerinin inşallah demedikleri anlamına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Beğavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), Dihlevî (v.1176/1762), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbûnî (2021), Karaman.	37

⁵⁶⁵ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 405; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/171; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/87, 88; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/234-235; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/521; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/14; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/114; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/274; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/435; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/564; Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, 5/432; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 565; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, 3/175; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 21; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/394; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/16; el-Kuşeyrî, *Tâifü'l-İşârat*, 3/343; el-Beğavî, *Medâlimü't-tenzil*, 8/195; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1130; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-veciz*, 5/349; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/306; el-Halebî, *ed-Dürü'l-mesûn*, 10/409; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/308; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/358-359; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 111; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/199; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 211; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an*, 8/93; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/375; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/30; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/264; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5897; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/81.

⁵⁶⁶ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/235; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/14; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/114, 115; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/306; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 111; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/199; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/373; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518. el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/30; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/264; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5897; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/34.

⁵⁶⁷ es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/637; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 21; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/30; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/163.

Tablo 61'in devamı

Görüş	Müfessir	Toplam
“وَلَا يَسْتَنْتُونَ” ifadesi bahçe sahiplerinin mahsulden düşkünlerin payını ayırmadıkları anlamına gelmektedir.	Ebü'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952).	16
“وَلَا يَسْتَنْتُونَ” ifadesi bahçe sahiplerinin sübhanallah demeyerek, Allah'ı tenzihî unuttukları anlamına gelmektedir.	Mâtürîdî (v. 333/944), Kurtubî (v. 671/1273), Suyûtî (v. 911/1505), Âlûsî (v.1270/1854).	4

Tablo 61 18. Ayette Zikredilen “وَلَا يَسْتَنْتُونَ” İfadesinden Muradın Ne Olduğu Hususunda Yapılan Yorumlar.

Surenin 19. ayetinde zikredilen ve “afet” manası verilen “طَائِفٌ” ifadesinin anlamı konusunda müfessirlerin çoğu hemfikirdir. Ancak bazı müfessirler bu kelimenin “Cibrîl”i işaret ettiği görüşündedirler.⁵⁶⁸ Manasının “afet” olduğu hususunda ittifak eden müfessirlerin arasında da bunun nasıl bir afet olduğu hakkında ihtilâf bulunmaktadır. Bir kısım müfessir, söz konusu ifadenin, sadece gece gerçekleşen bir afeti tanımladığından bahsetmektedir.⁵⁶⁹ Müfessirlerin çoğu mevzu bahis afeti bahçedeki tüm mahsulü talan eden yakıcı bir ateş olarak yorumlamaktadır.⁵⁷⁰ Bazıları ise bu ateşin Allah tarafından semâdan indirilen bir ateş olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷¹ Kimi müfessir ise tefsirinde, cehennemde mevcut bir vadiyi ateşin kaynağını olarak zikretmektedir.⁵⁷² Kuşeyrî (v. 465/1073) de söz konusu ifadeyi sadece “semâdan

⁵⁶⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/163; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/306; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/30; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/264; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 111.

⁵⁶⁹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/88; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/173; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/163; el-Ferra, *Meânî'l-Kur'an*, 3/175; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/24; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/16; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/195; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/410; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/307; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/359; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/30; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5897; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/264; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/239; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/36; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/82; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565.

⁵⁷⁰ en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/521; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/359; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/264; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/82; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/274; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 111.

⁵⁷¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/88; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/16; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/195; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/199; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/115; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/375.

⁵⁷² el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/163; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/306; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/30.

gönderilen bir afet” olarak değerlendirmektedir.⁵⁷³ İlgili ifade hakkındaki görüşler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“طَائِفٌ” gece meydana gelen bir azap türüdür.	Ferra (v. 207/822), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Sa‘lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Halebî (v. 756/1356), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsimî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (2021).	19
“طَائِفٌ” Allah tarafından verilmiş yakıcı ateş azabıdır.	Ebû’l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Tabresî (v.548/1153), Neseî (v. 710/1310), C. Mahallî (v. 864/1459), Şirbinî (v. 977/1570), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (2021).	11
“طَائِفٌ” gökten indirilen ateştir.	Sa‘lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Râzî (v. 606/1209), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810).	6
“طَائِفٌ” Cibril’e işaret eder.	Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), İbn Acîb (v.1224/1809).	6
“طَائِفٌ” Cehennem vadisinden indirilmiş ateş azabıdır.	Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Âlûsî (v.1270/1854).	3

Tablo 62 19. Ayette Zikredilen "Afet" Hakkında Yapılan Yorumlar.

Yine 19. ayette bahçe sahiplerinin belâya uğradıklarında hangi hal üzere oldukları konusunda müfessirler arasında ihtilâf söz konusudur. Ayette “uykuda iken” anlamı verilen “نَائِمُونَ” ifadesi, bazı müfessirlere göre bahçe sahiplerinin gaflette oldukları ve musîbetin onları gaflet anında yakaladığı anlamı barındırmaktadır.⁵⁷⁴

Surenin 25. ayetinde yer alan “حَرْدٌ” ifadesi araştırma kapsamındaki çoğu tefsirin müelliflerine göre engellemek, kin gazap, kudret gibi anlamlara gelirken, kelimeye yüklenen bu manaların dışında müfessirlerin kendi görüşleri doğrultusunda yaptıkları farklı iki yorum daha söz konusudur. Bunlardan biri bahçe sahiplerinin

⁵⁷³ el-Kuşeyrî, *Tâifü'l-İşârat*, 3/344.

⁵⁷⁴ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/30; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5897; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/36; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 111.

bostanlarının bulunduğu köyün ismi olma ihtimalidir.⁵⁷⁵ Diğeri ise bahçenin bilindik isminin “Hard” olma olasılığıdır.⁵⁷⁶ Şu durumda ilgili kısmın anlamı “ Güçleri yeterek Hard’a doğru...” şeklindedir. Bahsi geçen lafza verilen müfessir kaynaklı ihtilâflı bu iki görüş, sahipleri ile birlikte aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“حَرْدٌ” ifadesi bilindik bahçenin adıdır.	Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), Ebüssuud (v. 982/1574), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	12
“حَرْدٌ” ifadesi bahçe sahiplerinin köylerinin adıdır.	Süddî (v. 128/746), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), İbn Kesîr (v. 774/1373), Şevkânî (v.1250/1834), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	7

Tablo 63 “حَرْدٌ” İfadesine Kelime Anlamı Dışında Müfessir Yorumu ile Hamledilen Manalar.

Kalem suresinde müfessirlerin yorum farklılıklarının görüldüğü bir başka örnek 27. ayettir. “(Gerçeği anlayınca da), -Hayır, meğer biz mahrum bırakılmışız!- dediler” meâlindeki ayette, bahçe sahiplerinin mahrum bırakılma hususunda bir farkındalık yaşadıkları görülmektedir. Kaynaklarda kardeşlerin anlayıp tasdik ettikleri mahrumiyetlerinin sebepleri ile ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Bazı müfessirler söz konusu sebebi “yoksulları tasadduktan men etme” olarak açıklamıştır.⁵⁷⁷ Bazıları ise “Allah’ı istisnadan uzak kalmalarını” sebep olarak göstermişlerdir.⁵⁷⁸ Söz konusu yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Bahçe sahipleri miskinlerin hakkını men ettikleri için mahrum bırakılmıştır.	Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (2021).	14
Bahçe sahipleri Allah’ı istisna etmeyi unuttukları için mahrum bırakılmıştır.	Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), Mazhârî (v.1225/1810).	4

Tablo 64 Bahçe Sahiplerinin Mahrum Bırakılması Hususunda Yapılan Yorumlar.

⁵⁷⁵ es-Süddî, *Tefsîru's-Süddî*, 460; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/168; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/414; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/196; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/85.

⁵⁷⁶ es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/389; es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 10/17; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1462; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/168; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; el-Halebî, *ed-Durru'l-mesûn*, 10/414; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/15; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1518; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/85.

⁵⁷⁷ es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 10/17; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/196; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/89; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/311; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Bursevî, *Rihu'l-beyân*, 10/116; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519.

⁵⁷⁸ es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 10/17; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/196; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/267; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/85; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565; Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 162.

28. ayette yer alan “أَوْسَطُهُمْ” ifadesi için yine müfessirlerin kendi zaviyelerinden farklı açıklamalarda buldukları görülmektedir. Bahçe sahibi kardeşlerden biri için kullanılan bu ifade, çoğu müfessirin görüşüne göre kişinin, sözünde “en adil olan”, “dengeli konuşan”, “doğru söz söyleyen” bir karaktere sahip olduğu yönündedir.⁵⁷⁹ Ayette zikredilen bu zâtın içlerindeki “en akl-ı selîm” kişi olduğu görüşünü tercih eden müfessirler de bulunmaktadır.⁵⁸⁰ Kimi müfessirlere göre bu ifade “en faziletli” anlamında kullanılırken,⁵⁸¹ kimi müfessirlere göre “ileri görüşlü” anlamında kullanılmıştır.⁵⁸² Bazıları da bu ifadenin, söz konusu zâtın kardeşler arasında “en hayırlı olan” kişi anlamı taşıdığı görüşündedir.⁵⁸³ Bazı müfessirler ise kardeşlerini uyaran kişinin, “salih kimse” ya da içlerindeki “en iyi kişi” olduğu şeklinde izâhta bulunmuşlardır.⁵⁸⁴ Azınlıkta olmakla beraber kimi müfessirin bu ifadeyi şahsın sıfatı olarak değerlendirmedeği dikkat çekmektedir. Onlara göre “أَوْسَطُهُمْ” ifadesi, uyarıda

⁵⁷⁹ Dahhâk, *Tefsîru'd- Dahhâk*, 887; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 407, İbn Kuteybe, *Garîbu'l Kur'ân*, 480; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/180-181; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/306; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/26; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-Işârat*, 3/344; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/196; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1131; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/350; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1467; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/169; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/522; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/196; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/641; el-Feyzi, *Sevâtü'l-ilham*, 671; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5900; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565.

⁵⁸⁰ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/196; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/350; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/169; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/93; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/116; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/326; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/276.

⁵⁸¹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/196; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/116; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/90; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/360; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/200.

⁵⁸² el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/235; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/312; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/360; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/16; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/116; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5901; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/37.

⁵⁸³ İbn Kuteybe, *Garîbu'l Kur'ân*, 480; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/180; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1131; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/522; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, 211; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519.

⁵⁸⁴ el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-Işârat*, 3/344; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/641; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/37; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 565; el-Feyzi, *Sevâtü'l-ilham*, 671.

bulunan bu şahsın, yaş bakımından kardeşlerin ortancası olduğunu belirtmektedir.⁵⁸⁵
Söz konusu ifade hakkında yapılan yorumlar aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“أَوْسَطُهُمْ” ifadesi sözünde adil, dengeli ve doğru sözlü anlamında kullanılmıştır.	Dahhâk (v. 105/724), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Suyûtî (v. 911/1505), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Kâsimî (v. 1332/1914), Sâbûnî (2021).	24
“أَوْسَطُهُمْ” ifadesi en akl-ı selim olan anlamında kullanılmıştır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	15
“أَوْسَطُهُمْ” ifadesi ileri görüşlü anlamında kullanılmıştır.	Beyzâvî (v. 685/1286), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsimî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952).	12
“أَوْسَطُهُمْ” ifadesi yaşça ortanca olan anlamında kullanılmıştır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Tabresî (v.548/1153), Beyzâvî (v. 685/1286), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Cevherî (v. 1358/1940).	12
“أَوْسَطُهُمْ” ifadesi en faziletli anlamında kullanılmıştır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), Kannûcî (v.1307/1890).	11
“أَوْسَطُهُمْ” ifadesi en hayırlı olan anlamında kullanılmıştır.	İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Zemahşerî (v. 538/1144), Neseî (v. 710/1310), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834).	7
“أَوْسَطُهُمْ” ifadesi salih olan/en iyi olan anlamında kullanılmıştır.	Kuşeyrî (v. 465/1073), Suyûtî (v. 911/1505), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Dihlevî (v.1176/1762), Âlûsî (v.1270/1854), Merâğî (v. 1371/1952).	6

Tablo 65 28. Ayette Zikredilen “أَوْسَطُهُمْ” İfadesi Hususunda Yapılan Yorumlar.

⁵⁸⁵ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/235; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/ 312; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/360; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/16; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'ân*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/116; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240.

Ayetin devamında “أَوْسَطُهُمْ” ifadesiyle akl-ı selim” olarak ifade edilen kardeşin, musîbet öncesinde diğer kardeşlerini Allah’ı tesbih etme hususunda uyardığı görülmektedir. Müfessirlerin, aşırılıktan uzak hareket eden bu kardeşin Allah’ı tesbih etmekle neyi kastettiği üzerinde çeşitli yorumlarda buldukları dikkat çekmektedir. Kimi müfessirler ayetteki tesbih ifadesini “Allah’ı tenzih, tesbih ve zikir” olarak değerlendirmiştir.⁵⁸⁶ Bazı müfessirler, miskinleri haklarından men etmeyi düşündükleri için “tevbe etmeleri gerektiği” yorumunda bulunmuştur.⁵⁸⁷ Bazı müfessirler tesbih ifadesini, “inşâallah” lafzını,⁵⁸⁸ bazıları ise “sübhânallah” lafzını zikretmek olarak yorumlamıştır.⁵⁸⁹ Kimi müfessir mevzu bahis kelimeyi “Allah’ı ta’zim” olarak değerlendirirken,⁵⁹⁰ kimisi de Allah’a şükür olarak değerlendirmiştir.⁵⁹¹ Araştırma kapsamındaki tefsir kaynaklarında bu hususta iki farklı yoruma daha rastlanmıştır. Bu yorumlardan biri akl-ı salim kardeşin, diğerlerini mallarından tasadduk etmeleri konusunda uyarıda bulunduğu yönündedir.⁵⁹² Diğer yorumda ise, kardeşlerin hatalı davranışta bulunmaları, namazlarını hakkıyla kılmamış olma ihtimaline bağlanmıştır. Durum böyle olunca da ayette geçen “tesbih etseydiniz” ifadesi “namazlarınızı

⁵⁸⁶ es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 26; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/196; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1131; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/235; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/312; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/641; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/360; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/16; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 201; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/116; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/86; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/276; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 565.

⁵⁸⁷ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/90; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/235; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/522; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 201; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/116; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5901; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240.

⁵⁸⁸ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 407; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/182; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/344; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/90; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/169; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/307; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/197; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/641; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/360; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/437; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565.

⁵⁸⁹ es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/196; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/169; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/360; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32.

⁵⁹⁰ ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1131; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/350; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/522; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32.

⁵⁹¹ et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/197; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/360; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 201.

⁵⁹² et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/72; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/86.

hakkıyla eda ediniz” anlamında değerlendirilmiştir.⁵⁹³ İlgili yorumlar toplu halde aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile Allah’ı tesbih, tenzih ve zikretme anlamı kastedilmiştir.	Mâtürîdî (v. 333/944), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), Dihlevî (v.1176/1762), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973),	21
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile inşallah demek kastedilmiştir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), Kuşeyrî (v. 465/1073), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbûnî (2021).	15
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile mahsul toplama hususunda yemininizde Allah’ı istisna edin anlamı kastedilmiştir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû’l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseffî (v. 710/1310), İbn Kesîr (v. 774/1373).	13
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile tevbe edin anlamı kastedilmiştir.	Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseffî (v. 710/1310), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), İbn Acîb (v.1224/1809), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940).	12
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile sübhanallah demek kastedilmiştir.	Ebû’l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa’lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Âlûsî (v.1270/1854).	7
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile şükretmek kastedilmiştir.	Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Kâşânî (v. 736/1335), İbn Kesîr (v. 774/1373), Şirbinî (v. 977/1570), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Mazhârî (v.1225/1810).	7
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile Allah’ı ta’zim etmek kastedilmiştir.	Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), Neseffî (v. 710/1310), Âlûsî (v.1270/1854).	6
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile malları tasadduk etmek kastedilmiştir.	Tabresî (v.548/1153), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	2
“تُسَبِّحُونَ” ifadesi ile hakkıyla namaz kılmak kastedilmiştir.	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209).	2

Tablo 66 28. Ayette Zikredilen "Tesbih Etseydiniz" İfadesi Hususunda Yapılan Yorumlar.

29. ayette bahçe sahiplerinin tesbih etme şekilleri ve kendilerini zalim kimseler olarak nitelendirmeleri müfessirler tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır. Müfessirlerden bazıları söz konusu kardeşlerin, davranışlarına pişman oldukları ve ayette tesbih etmek olarak tanımlanan ifadenin, “tevbe-i istiğfâr”a işaret ettiğini

⁵⁹³ ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1131; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/90.

belirtmiştir.⁵⁹⁴ Bazıları ise bahçe sahiplerinin tesbîh etme eylemini “Allah’ı zikretmek”, “tenzîh etmek” veya “tesbîh etmek” şeklinde gerçekleştirdiğini zikretmiştir.⁵⁹⁵ Bazıları da söz konusu tesbihin “Allah’ı ta’zim” şeklinde gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁵⁹⁶ Konu ile ilgili yorumların yer aldığı tablo aşağıda verilmiştir.

Görüş	Müfessir	Toplam
Tevbe etmek	İbn Abbâs (v. 68/688), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	12
Zikretmek, tenzih etmek, tesbih etmek	Mâtürîdî (v. 333/944), Bikâî (v. 885/1480), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Merâğî (v. 1371/1952), Sâbûnî (2021).	6
Allah’ı ta’zim etmek	Beyzâvî (v. 685/1286), Ebûssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605).	3

Tablo 67 29. Ayette Zikredilen Bahçe Sahiplerinin Allah’ı Zikretmesi Hususunda Yapılan Yorumlar.

Ayette bahçe sahiplerinin itirafta bulunup, düştükleri durumun farkındalığını anlatan, kendilerine zulmettiklerine dâir sözleri yer almaktadır. Müfessirler, kardeşlerin kendilerine zâlim sıfatı yakıştırmamasını farklı sebeplere bağlamaktadır. Bazıları tefsirlerinde, onların günahlarından ötürü kendilerini zâlim olmakla vasıflandırdıklarını,⁵⁹⁷ bazıları da Allah’a şükretmedikleri için bu vasıflandırmayı yaptıkları görüşüne yer vermiştir.⁵⁹⁸ Kimi müfessirse bu itiraftan, bahçe sahiplerinin istisnayı terk etmelerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.⁵⁹⁹ Kimi müfessirler ise

⁵⁹⁴ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîd*, 8/307; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/169; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/197; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/312; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an*, 8/94; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/87.

⁵⁹⁵ es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 26; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/312; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/37; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565.

⁵⁹⁶ el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/235; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/16; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200.

⁵⁹⁷ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 26.

⁵⁹⁸ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/196; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/235.

⁵⁹⁹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/182; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/523; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/312; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/276; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565.

kardeşlerin zâlim sıfatını, miskinlere karşı yaptıkları tutuma bağlamıştır.⁶⁰⁰ Kardeşlerin kendilerine zâlim sıfatı yakıştırma sebeplerine ilişkin müfessirlerin yaklaşımları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Bahçe sahipleri miskinlerin malını men etmelerinden dolayı kendilerine zalim demektir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	22
Bahçe sahipleri Allah'ı istisnayı terk etmelerinden dolayı kendilerine zalim demektir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Neseî (v. 710/1310), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942), Sâbûnî (2021).	11
Bahçe sahipleri Allah'a şükretmediklerinden dolayı kendilerine zalim demektir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Beyzâvî (v. 685/1286).	3
Bahçe sahipleri günahlarından dolayı kendilerine zalim demektir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mâtürîdî (v. 333/944).	2

Tablo 68 Bahçe Sahiplerinin Kendilerini "Zalim" Olarak Tanımlama Sebepleri Hususunda Yapılan Yorumlar.

30. ve 31. ayetlerde bahçe sahiplerinin düştükleri durumdan ötürü birbirlerini, dolaylı olarak da kendilerini azgın vasfı ile kınadıkları görülmektedir. Bazı müfessirler söz konusu kişilerin kendilerini azgın olarak vasıflandırmalarını miskinlere tasadduktan uzak durmalarına bağlamaktadır.⁶⁰¹ Bazı müfessirler ise bahçe sahiplerinin, elleri altında bulunan nimetlerin şükürünü eda etmemelerini azgınlık olarak

⁶⁰⁰ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/182; es-Semerkandî, *Bahru'l-ülüm*, 3/394; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/17; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/350; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/72; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/169; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/523; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/312; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/117; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5901; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/37; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/87; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/276.

⁶⁰¹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 407; es-Semerkandî, *Bahru'l-ülüm*, 3/394; el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/197; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/170; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/523; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/314; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/37.

değerlendirmektedir.⁶⁰² Kimi müfessirler de Allah'ı istisnânın terkinin azgınlık sıfatına sebep olarak göstermektedir.⁶⁰³ Bazıları bahçe sahiplerinin Allah'ın hudûdunu ihlâli azgınlık olarak tanımlarken,⁶⁰⁴ benzer bir yaklaşımla Allah'ın emrine itaatsizliği sebep gösteren müfessirler de mevcuttur.⁶⁰⁵ Kimi müfessirler de bahçe sahiplerinin kendilerine azgın kişiler yakıştırmaları yapmalarının sebebini Allah'a isyankâr davranmalarına bağlamaktadır.⁶⁰⁶ Kardeşlerin, kendilerine "azgın" vasfı yakıştırmaları sebepleri hakkında yapılmış olan yorumlar müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Bahçe sahiplerinin kendilerine azgın kişiler vasıflandırma sebebi mahsulü tasadduk etmemeleridir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Begavî (v. 516/1122), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952).	14
Bahçe sahiplerinin kendilerine azgın kişiler vasıflandırma sebebi Allah'ın hududunu aşmalarıdır.	Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsimî (v. 1332/1914), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	10
Bahçe sahiplerinin kendilerine azgın kişiler vasıflandırma sebebi şükürü terk etmeleridir.	Begavî (v. 516/1122), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952).	8
Bahçe sahiplerinin kendilerine azgın kişiler vasıflandırma sebebi Allah'a asi gelmeleridir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	5
Bahçe sahiplerinin kendilerine azgın kişiler vasıflandırma sebebi tesbih ve tenzihî terk etmeleridir.	Taberî (v. 310/922), Şirbinî (v. 977/1570), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834),	4
Bahçe sahiplerinin kendilerine azgın kişiler vasıflandırma sebebi Allah'ın emirlerine ihtilaf etmelerindedir.	Sâbûnî (2021).	1

Tablo 69 Bahçe Sahiplerinin Kendilerine "Azgın" Deme Sebepleri Hususundaki Görüşler.

⁶⁰² el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzil*, 8/197; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/170; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/37.

⁶⁰³ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/183; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519.

⁶⁰⁴ Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/16; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 201; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/117; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5901; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/88.

⁶⁰⁵ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565.

⁶⁰⁶ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/268.

32. ayette bahçe sahiplerinin yaptıklarına pişmanlıklarının ardından, başlarına gelen musibetin geri çekilmesi hususunda Allah (c.c.)'a yakardıkları görülmektedir. Ayette yer alan “يُبَدِّلُ” (yerine verme/değiştirme) ifadesi üzerine müfessirler ihtilafa düşmüşlerdir. Müfessirlerden kimisi tevbelerinin kabulünün arzulanması ve dolayısıyla değişikliğin ahiret hayatına mahsus olması ihtimali üzerinde durmaktadır.⁶⁰⁷ Hatta Elmalılı (v. 1361/1942)'nın bu mükâfatın ahirette verilecek olan Nâim Cenneti olma ihtimali üzerinde durduğu dikkat çekmektedir.⁶⁰⁸ Müfessirlerin kimileri ise ayeti, helâk olan bahçenin yerine yenisinin verilerek değişikliğin dünyada gerçekleşeceği yorumunda bulunmaktadır.⁶⁰⁹ Bazı müfessirler, ayette belirtilmeyen bir sonbahsetmektedir. Buna göre bahçe sahiplerinin tevbeleri kabul olmuş ve kendilerine çok daha iyi bir bahçe verilmiştir.⁶¹⁰ Helâk olan bahçenin yerine yenisinin verilmesi hususunda müfessirlerin belirttiği görüşler aşağıdaki gibidir.

Görüş	Müfessir	Toplam
Helak olan bahçe yerine yenisinin bahşedilmesi, daha iyi bir bahçenin verilmesi şeklinde dünyada gerçekleşen bir hadisedir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Neseî (v. 710/1310), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbînî (v. 977/1570), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Dihlevî (v.1176/1762), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Merâğî (v. 1371/1952), Sâbûnî (2021).	22
Helak olan bahçe yerine yenisinin bahşedilmesi, tevbelerinin kabul edilip ahiret mükâfatı şeklinde gerçekleşecektir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mâtürîdî (v. 333/944), Tabresî (v.548/1153), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942).	16

Tablo 70 Helak Olan Bahçe Yerine Yenisinin Verilmesi Hususundaki Görüşler.

⁶⁰⁷ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 27; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/197; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 27; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/71; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/91; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/235; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/200; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/ 117; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/269; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5901; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240.

⁶⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/276.

⁶⁰⁹ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 407; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/183; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 27; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 10/18; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/72; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/91; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/523; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/197; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzil*, 8/197; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 10/18; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/314; eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/361; el-Feyzî, *Sevâtu'l-ilham*, 671; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 112; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1519; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/32; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/37; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 565; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefsîr*, 3/565.

⁶¹⁰ el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/315; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/240.

“İşte böyledir azap! Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür; ah bir bilselerdi!” mealindeki 33. ayetin mana içeriği hakkında, bahçe sahiplerinin başına gelen musibetin “azap” olarak tanımlandığı ve Mekkeli müşriklere bu azap misâl gösterilerek bir tehditte bulunulduğu görüşünde müfessirler ittifak etmiştir. Fakat bazı müfessirler bu genel anlamın dışına çıkarak anlamı, daha hâs hale getirmişlerdir. Şöyle ki, bu müfessirler dünyada gerçekleşecek olan bu azabın muhâtabını, mallarındaki Allah’ın hakkına mâni olanlar olarak yorumlamaktadırlar.⁶¹¹ Kimi müfessirler ise Allah’ın hududunu aşan ve emrine itaatsizlik eden kimselerin ayetin muhâtabı olma ihtimali üzerinde durmaktadır.⁶¹² Bir kısım müfessir ise bahçe sahiplerinin azabına benzer bir azapla tehdit edilenlerin, Allah’ın kendilerine verdiği nimetlere şükretmeyenler olduğunu belirtmiştir.⁶¹³ Kâsımî (v. 1332/1914) tefsirinde, peygambere muhalif olmanın sonunun tıpkı bahçe sahiplerininki gibi olacağını ifade etmiştir.⁶¹⁴ Bu görüşlere ilaveten çok az müfessirin uyarıda bulunulan müşriklerin de tıpkı bahçe sahiplerinin ürünlerinin helâki gibi kıtlık ve kuraklıkla azaba uğratıldığına dikkat çekmektedir.⁶¹⁵ Müfessirlerin söz konusu ayete ilişkin ihtilafli görüşleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Dünya azabı ile tehdit edilen kişiler Allah’ın hududunu aşan ve emirlerine muhalif olanlardır.	Sa’lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbnu’l-Cevzî (v. 597/1201), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Cevherî (v. 1358/1940), Merâğî (v. 1371/1952).	8
Dünya azabı ile tehdit edilen kişiler mallarında Allah’ın hakkına mani olanlardır.	İbn Abbâs (v. 68/688), Ebû’l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), İbn Kesîr (v. 774/1373), Âlûsî (v.1270/1854).	4
Dünya azabı ile tehdit edilen kişiler nimetlere karşı şükretmeyenlerdir.	İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810).	2
Dünya azabı ile tehdit edilen kişiler Rasûle muhalif olan kimselerdir.	Kâsımî (v. 1332/1914).	1

Tablo 71 33. Ayetteki Tehaddinin Sebebi Hususunda Yapılan Yorumlar.

Ayetin devamındaki “ahiret azabı”nın dünyadaki bu azap kadar basit olmadığı, bitmek tükenmek bilmeyen, sonu olmayan bir acı tattıran, son derece şiddetli ve korku salan bir azap olduğu hususunda müfessirler ittifak etmişlerdir. Ancak bazı

⁶¹¹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 610; es-Semerkindî, *Bahru’l-ulûm*, 3/394; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/197; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/33.

⁶¹² es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/18; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/197; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1463; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/197; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 565; el-Feyzî, *Sevâtu’l-ilham*, 672; el-Cevherî, *Cevâhir fî tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/240; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/38.

⁶¹³ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 112; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/376.

⁶¹⁴ el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî*, 5901.

⁶¹⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/171; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhîd*, 8/308.

müfessirler, bu azaba müstahak olanları belirtmeyi ihmal etmemişlerdir. Onlara göre bu azapla yüzleşmek zorunda kalacak kişiler tevbe etmeyen,⁶¹⁶ Rabbine isyan eden,⁶¹⁷ iman etmeyen,⁶¹⁸ zekâtı terk eden ve şükürü edâyı gerçekleştirmeyen kimselerdir.⁶¹⁹ Ahiret azabına ilişkin yapılan yorumlar müfessirleri ile birlikte aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Ahiret azabının şiddeti ile uyarılanlar tevbe etmeyen kimselerdir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Kuşeyrî (v. 465/1073).	4
Ahiret azabının şiddeti ile uyarılanlar Rablerine isyan eden kimselerdir.	Taberî (v. 310/922), Mazhârî (v.1225/1810).	2
Ahiret azabının şiddeti ile uyarılanlar iman etmeyen kimselerdir.	Mâtürîdî (v. 333/944).	1
Ahiret azabının şiddeti ile uyarılanlar zekâtı terk eden kimselerdir.	Mazhârî (v.1225/1810).	1
Ahiret azabının şiddeti ile uyarılanlar şükürü eda etmeyen kimselerdir.	Mazhârî (v.1225/1810).	1

Tablo 72 33. Ayet Muhatapları ile İlgili Yapılan Yorumlar.

Azapla tehdit edilen müşriklerden sonra, Allah (c.c.)'ın mü'minleri müjdelediği ayetler gelmektedir. Söz konusu ayetlerden 35. ayette iman edenleri Allah'ın "müttakîler" olarak tanımladığı dikkat çekmektedir. Araştırmada yer alan tefsirlerde müfessirlerin bu ifadenin anlamına yer verdikleri tespit edilmiştir. Bazı müfessirler müttakî ifadesine küfrü terk edenler manası hamletmiştir.⁶²⁰ Bazıları ise kelimeye takva üzere olan anlamı vermiştir.⁶²¹ Kimine göre söz konusu ifade, "kötü işler ve kötü ahlaktan uzak duran" anlamına gelirken,⁶²² kimine göre de "şirkten uzak duran" manasına gelmektedir.⁶²³ İlgili görüşler, sahipleriyle birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

⁶¹⁶ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 407; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/394; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/344.

⁶¹⁷ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/183; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376.

⁶¹⁸ es-Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 28.

⁶¹⁹ el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/376.

⁶²⁰ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/344; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/308; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/17; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/118; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/33; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/270; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/281.

⁶²¹ es-Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 28; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/316; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/362; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/281.

⁶²² el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/344; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8/281.

⁶²³ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/344; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 3/523.

Görüş	Müfessir	Toplam
Müttakî ifadesi küfürden uzak duranlar manasına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Kuşeyrî (v. 465/1073), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Ebûssuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942).	8
Müttakî ifadesi takva üzere olmak manasına gelmektedir.	Mâtürîdî (v. 333/944), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Elmalılı (v. 1361/1942).	4
Müttakî ifadesi kötü amel ve kötü ahlaktan uzak durmak manasına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Kuşeyrî (v. 465/1073), Elmalılı (v. 1361/1942).	3
Müttakî ifadesi şirkten uzak durmak manasına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Kuşeyrî (v. 465/1073), Neseî (v. 710/1310).	3

Tablo 73 35. Ayette Zikredilen "Müttakî" Lafzı Hususunda Yapılan Yorumlar.

Müfessirler, ayetin devamında yer alan “عِنْدَ رَبِّهِمْ” şeklinde zikredilen ve başvuru mealde “Rableri katında” şeklinde tercüme edilebilen ifadeye değişik yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bazı müfessirler detaya girmeden ifadeyi “ahirette” olarak yorumlamaktadır.⁶²⁴ Bazıları ise Rableri katında ifadesini Allah’a yakın, kutsal sınırlar olarak tanımlamaktadır.⁶²⁵ Aşağıdaki tabloda konu ile ilgili yapılan yorumlar müfessirleri ile birlikte verilmiştir.

Görüş	Müfessir	Toplam
“عِنْدَ رَبِّهِمْ” ifadesi ile ahiret kastedilmiştir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Zemaşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834).	10
“عِنْدَ رَبِّهِمْ” ifadesi ile kutsal sınırlar kastedilmiştir.	Beyzâvî (v. 685/1286), Ebûssuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854).	6

Tablo 74 “عِنْدَ رَبِّهِمْ” İfadesi Hususunda Yapılan Yorumlar.

Ahirette kendilerini müslümanlara eşit gören müşriklerin, bu haberi nerden/kimden aldıkları ve bu hususta kime güvendikleri 41. ayette sorgulanmaktadır. Tefsir kaynaklarında söz konusu ayette ifade edilen “شُرَكَاءُ” kelimesi müfessirlerin farklı yorumu ile ihtilâfa neden oldukları ifadelerden biridir. Kelime, “kendisini takip

⁶²⁴ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 610; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/395; ez-Zemaşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1131; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/91; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/236; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/172; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/523; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/118; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 113; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/33; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/270.

⁶²⁵ el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/236; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/17; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/118; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 113; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/377; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/33.

ettikleri ortaklar” olarak yorumlandığı gibi,⁶²⁶ “put” olarak da yorumlanmaktadır.⁶²⁷ Kimi müfessirlerin “ilah” olarak tanımladığı kelimeyi,⁶²⁸ kimi müfessirler ise “bu duruma şahit olan” şeklinde tanımlamaktadır.⁶²⁹ Mâtürîdî (v. 333/944) ise değişik bir yaklaşımda bulunarak, söz konusu ifadeyi “şefaathçi” olarak yorumlamaktadır.⁶³⁰ Söz konusu ifadeye verilen ihtilâflı anlamlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“شُرَكَاءَ” ifadesi şahit anlamında kullanılmıştır.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273).	8
“شُرَكَاءَ” ifadesi put/ilah anlamında kullanılmıştır.	İbn Abbâs (v. 68/688), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Beyzâvî (v. 685/1286), İbn Kesîr (v. 774/1373), Kannûcî (v.1307/1890), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	8
“شُرَكَاءَ” ifadesi takip edilen ortak anlamında kullanılmıştır.	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Neseî (v. 710/1310), Ebüssuud (v. 982/1574).	4
“شُرَكَاءَ” ifadesi şefaathçi anlamında kullanılmıştır.	Mâtürîdî (v. 333/944).	1

Tablo 75 41. Ayette Zikredilen “شُرَكَاءَ” İfadesi Hususunda Yapılan Yorumlar.

“Baldırların açılacağı (işlerin zorlaşacağı) ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da gözleri düşmüş ve kendilerini zillet kaplamış bir hâlde buna güç yetiremeyecekleri günü (kıyamet gününü) düşün. Hâlbuki onlar sağlıklarında secde etmeye çağrılıyorlar (ve buna yanaşmıyorlardı)” meâlindeki 42. ve 43. ayetlerde tefsirleri, müfessirlerin ihtilâflı yorumları yer almaktadır. Müfessirler, ilgili ayetin başında yer alan “gün” ifadesinin kıyamet vaktine mi yoksa ahiret hayatına mı dair olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaf doğrultusunda ayetin devamında yer alan “يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ” ifadesine farklı anlamlar hamletmişlerdir. Bazı müfessirler bu ifade için insanların güç bir işle karşılaşp paniğe kapıldıklarında paçaları sıvamak deyimine denk gelen bir değerlendirmeye gitmişlerdir. Zira Araplarda bu kalıp şiddetli, dehşetli, ciddileşen bir

⁶²⁶ Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/18; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/524; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/93; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1132.

⁶²⁷ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/352; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74. ; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/271; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/96; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/198; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/237.

⁶²⁸ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 611; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/96.

⁶²⁹ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 8/197; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/174; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1463; el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 408; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 32; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/395; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/18.

⁶³⁰ es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 32.

işle karşılaşıldığında kullanılmaktadır.⁶³¹ Araştırmada başvurulan kaynaklarda bu ifade izâh edilirken tıpkı savaş zamanında insanların telaşa kapılıp da baldırlarını sıvadıkları gibi o an geldiğinde aynı paniği yaşayacaklarına dair yorumlar yer almaktadır.⁶³² Bazı müfessirler ise açıklamalarında ifadeyi kıyamet günü karşılaşılabilecek telaş olarak anlamlandırmaktadır.⁶³³ Müfessirlerden Molla Ali el-Kârî (v. 1014/1605)'nin ise bu anlamlandırmaya kıyamet-i suğra (kişinin kendi ölümü) sınırlamasını getirdiği görülmektedir.⁶³⁴ Kıyamet sahnesine dair yorum yapan bazı müfessirler bu açılmayı, arzın, arşın, cehennemim ya da meleklerin açılması/insanlara gözükmesi ve dehşet vermesi olarak yorumlamaktadır.⁶³⁵ Bazı müfessirler, “يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ” ifadesini ahiret hayatına yorumlayarak, bu eylemi ru'yetullah olarak açıklamışlardır.⁶³⁶ Müfessirlerin bazıları ifadeye, “Allah'ın baldırının açılması” olarak müşkil şekilde bir açıklamaya gitmiştir.⁶³⁷ Bazıları ise bu durumu Allah'ın nurunun (büyük nurun) açığa çıkması,

⁶³¹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 611; İbn Kuteybe, *Garîbu'l Kur'an*, 481; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/395; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/18, 19; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/198; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1132; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/186-189; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/93; İbnü'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/363; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/175; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/525; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/199; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/309; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/323; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/362, 363; el-Feyzi, *Sevâtu'l-ilham*, 672; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/202; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an*, 8/94; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/34; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/272; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5904; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/241; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/643, 647; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/18; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/285; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/439.

⁶³² İbn Kuteybe, *Garîbu'l Kur'an*, 481; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/187-189; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/175; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/237, es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/643, 646; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/198; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/352; el-Halebî, *ed-Dürü'l-mensûn*, 10/418; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 565; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/363; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/97; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/121; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/286.

⁶³³ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/18, 19; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/94; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/175; el-Kuşeyrî, *Tâifü'l-İşârat*, 3/345; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/198; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/198; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'an*, 3/177; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3366; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 32; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/ 395; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/352; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/309; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/323; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/34; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/273; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5903; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/42; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/97, 98; Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 166; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/121; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/286.

⁶³⁴ Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/202.

⁶³⁵ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/95; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/175; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/285; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/272; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/203; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520.

⁶³⁶ el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an*, 8/94; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 214; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/379.

⁶³⁷ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/95; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/176; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1132; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5905; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/647; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/284; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/565.

perdenin kalkması olarak yorumlamaktadır.⁶³⁸ Bazıları da ayetin devamını da değerlendirmek sureti ile Allah'ın görülmesiyle birlikte açığa çıkan nurun içinde secde edileceği yorumuna gitmiştir.⁶³⁹ Bazı müfessirler ise hiçbir detaya girmeden, ifadenin ahiretteki meşakkati ifade ettiği yorumuna tefsirlerinde yer vermektedir.⁶⁴⁰ “يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ”

ifadesi ile ilgili yapılan yorumlar ve sahipleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ” ifadesi işlerin şiddetlenip sarpa sarması anlamında kullanılmıştır.	İbn Abbâs (v. 68/688), İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Şevkânî (v.1250/1834),Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Mevdûdî (v. 1399/1979).	29
“يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ” ifadesi kıyamet vaktinde düşülecek telaşlı durum anlamında kullanılmıştır.	Ferra (v. 207/822), İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Kesîr (v. 774/1373), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	24
“يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ” ifadesi ru'yetullah anlamında kullanılmıştır. *Allah'ın nurunun açığa çıkması, perdenin kalkması yorumları bu kategoriye dahil edilmiştir.	Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v.427/1035), Zemahşerî (v.538/1144), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), İbn Kesîr (v.774/1373), Bikâî (v.885/1480), Suyûtî (v.911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Feyz-i Kâşânî (v.1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v.1332/1914), Elmalılı (v.1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Sâbûnî (2021).	21
“يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ” ifadesi savaş sırasında telaşa kapılmak anlamında kullanılmıştır.	İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Halebî (v. 756/1356), C. Mahallî (v. 864/1459), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	13
“يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ” ifadesi arzın, arşın, Cehennem'in ya da meleklerin açılması anlamında kullanılmıştır.	Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942).	6

Tablo 76 42. Ayette Zikredilen “يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ” İfadesi Hususunda Yapılan Yorumlar.

⁶³⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/177; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/195; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/368; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/272, 274; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/35; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/99; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an*, 8/94; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 214; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/279.

⁶³⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/177; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/195; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/199; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/643; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/122; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/20; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/323; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 115.

⁶⁴⁰ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 408; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/196; es-Suyûtî, *el-İtkân*, 644, 645; es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 2/345; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/18.

42. ayetin devamında yer alan “..secdeye çağrılıp da güç yettirmeyecekler” ifadesinin ahirete dair olduğu hususunda müfessirlerin çoğu hemfikirdir. Ancak bazı müfessirler secdeye çağırılma ve secde edememe eylemini, kıyamet saatinde ya da ölüm anında gerçekleşecek bir durum olarak değerlendirmektedir.⁶⁴¹ Ayette geçen secde, tüm müfessirlere göre namaz ibadetinin bir parçası olan secde değildir. Kimi müfessir söz konusu secdeyi dua/yakarış olarak yorumlarken,⁶⁴² kimileri de kelime anlamından yola çıkarak boyun eğme, itaat etme şeklinde yorumlamaktadır.⁶⁴³ Yine söz konusu secde eyleminin imanların sınanması hususunda bir imtihan olma ihtimalini dile getiren müfessirler de mevcuttur.⁶⁴⁴ Tüm bu bakış açılarının sebebini açıklayan ve çoğu müfessirin tefsirinde yer verdiği yorum ise ölüm sonrası kişinin mükellefiyetinin olmayışdır. Kulluk ve mükellefiyetin olmadığı yerde de ibadetten bahsetmek mümkün değildir. Onlara göre ayetteki murâd, iman edenlerin dışındakilerin dünyada iken kendilerine çağrıda bulunulan secdeyi terk etmiş olmalarından ötürü azarlanması ve mahcup bırakılmasıdır.⁶⁴⁵ Ayette geçen secde ile ilgili yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
42. ayetteki secdeden murad iman etmeyenlerin dünyada terk ettikleri secde sebebi ile azarlanması ve mahcup bırakılmasıdır.	Mâtürîdî (v. 333/944), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), Karaman.	22
42. ayetteki secdeden murad itaat etme/boyun eğmedir.	Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), Kâşânî (v. 736/1335).	3
42. ayetteki secdeden murad dua/yakarıştır.	Mâtürîdî (v. 333/944), İbn Atiyye (v. 541/1147).	2
42. ayetteki secdeden murad imanların sınanmasıdır.	C. Mahallî (v. 864/1459), Kannûcî (v.1307/1890).	2

Tablo 77 42. Ayette Zikredilen "Secde"den Murâdın Ne Olduğu Hususundaki Görüşler.

⁶⁴¹ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/32-33; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*,5906.

⁶⁴² el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/32; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/353.

⁶⁴³ İbnu'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/363; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/33; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/198.

⁶⁴⁴ Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 566; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/274.

⁶⁴⁵ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/95; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1133; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/353; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/363; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/202; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 115; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/380; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/36; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/274; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*,5905; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/34; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/237; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/525; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîd*, 8/309; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/324; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/648; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/18; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/42; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/290; Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, 5/436.

İlgili ayette bahsi geçen, mü'minlerin dışında kalan ve secde edemeyen kimseler, tefsirlerde farklı şekilde zikredilmiştir. Bazı müfessirler bu kişileri kâfir olarak tanımlarken,⁶⁴⁶ bazıları da münâfık olduklarından bahsetmiştir.⁶⁴⁷ Kimi müfessirler ise bu şahısların hem münâfıklar hem de inkâr edenler olduklarını dile getirmişlerdir.⁶⁴⁸ Araştırma kapsamındaki çok az sayıda kaynakta ise secdeye güç yettiremeyen kişilerin müşrikler olduğu ifade edilmiştir.⁶⁴⁹ Bu hususta yapılmış olan yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“Secde edemeyecekler” olarak tanımlananlar Münâfıklardır.	İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), Sa‘lebî (v. 427/1035), Zemahşerî (v. 538/1144), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Suyûtî (v. 911/1505), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Elmalılı (v. 1361/1942), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	12
“Secde edemeyecekler” olarak tanımlananlar hem Münâfıklar hem de inkâr edenlerdir.	Taberî (v. 310/922), Begavî (v. 516/1122), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Bikâî (v. 885/1480), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Merâğî (v. 1371/1952).	8
“Secde edemeyecekler” olarak tanımlananlar Kâfirlerdir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Mâtürîdî (v. 333/944), Kuşeyrî (v. 465/1073), İbn Kesîr (v. 774/1373), Mevdûdî (v. 1399/1979), Karaman.	6
“Secde edemeyecekler” olarak tanımlananlar Müşriklerdir.	İbn Abbâs (v. 68/688), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	2

Tablo 78 42. Ayette Zikredilen ve Secde Edemeyecekleri İfade Edilen Zümre ile İlgili Görüşler.

Müfessir yorumundan kaynaklanan ihtilâfa örnek teşkil eden başka bir lafız, surenin 43. ayetinde yer alan “حَاشِيَةً أَبْصَارُهُمْ” ifadesidir. “Gözleri dönmüş” olarak meâlî verilen edilen bu ifadeyi, ilk dönem müfessirlerinden İbn Abbâs (v. 68/678), artık gördükleri şeylerin hayra dair olamayacağı ve iyi bir şeyler göremeyecekleri şeklinde yorumlamıştır.⁶⁵⁰ Müfessirlerin bir kısmı ise ifadeye, “utançtan yere bakma”,

⁶⁴⁶ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 408; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/33; el-Kuşeyrî, *Tâîfu'l-İşârat*, 3/345; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/200; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/439; Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, 5/436.

⁶⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 10/3367; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/21; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf*, 19/1132; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/75; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/648; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 209; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an*, 8/94; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/122; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/380; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/98; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/284.

⁶⁴⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/197; el-Begavî, *Meâlîmü't-tenzil*, 8/200; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/310; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/325; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1520; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/36; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/274; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/42.

⁶⁴⁹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 611; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/98.

⁶⁵⁰ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 611.

“başı yere eğilme” gibi anlamlar hamletmiştir.⁶⁵¹ Bazı müfessirler, iman edenlerin gururla başını (bakışlarını) yukarı kaldıracaklarını, yüzlerinin kardan beyaz bir hâl alacağını belirtmiştir. İman edenlerin dışındakiler ise onlara göre, başları (bakışları) öne eğik, yüzleri kapkara bir hâl alacaktır.⁶⁵² Kimi müfessirler ise kalpteki olan şeyin gözde bilinmesi yorumunu yaparak “gözleri dönmüş” ifadesine kalbin göze yansımaları anlamını hamletmişlerdir.⁶⁵³ Konu ile ilgili yorumlar aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“حَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ” ifadesi başı öne eğme mahcup olma anlamına gelmektedir.	Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	9
“حَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ” ifadesi yüzlerin kararması anlamına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Kurtubî (v. 671/1273), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725).	7
“حَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ” ifadesi kalpteki kötülüğün göze yansımaları anlamına gelmektedir.	Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725).	3
“حَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ” ifadesi hayra dair bir şey görememe anlamına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688).	1

Tablo 79 43. Ayette Yer Alan "Gözleri Dönmüş" İfadesi Hususundaki Görüşler.

Ayetin devamında gelen “...hâlbuki onlar sağlıklarında secde etmeye çağrılıyorlardı” cümlesinde yer alan “sağlıklarında” ifadesi, müfessirlerin ittifakla bildirdikleri görüşe göre dünya hayatına dairedir. Ancak secde etmeye çağrılmak ile ilgili görüşlerde bazı farklılıklar vardır. Araştırma kapsamındaki kaynaklarda sadece iki müfessirin ayette geçen secde ifadesini kelime manası olarak ele aldıkları dikkat çekmektedir. Dolayısı ile muhâtap, tevhid üzere itaat ve boyun eğmeye çağrıda bulunulmuştur.⁶⁵⁴ Diğer müfessirler ise birbirlerine yakın olmakla beraber, ifadeye farklı yorumlar getirmişlerdir. Bazı müfessirler çağrıya kulak asmamayı muhâtabın kılmakla yükümlü olduğu beş vakit namaz olarak yorumlamaktadır.⁶⁵⁵ Kimine göre ise

⁶⁵¹ et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/178; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 566; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/325; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/364; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/18; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/36; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/275.

⁶⁵² es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/22; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/200; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/178; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 611; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/395; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/364; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/123.

⁶⁵³ el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/325; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/364; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/123.

⁶⁵⁴ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 408; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/353.

⁶⁵⁵ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/196-197; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/395; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/200; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/353; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/179; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-*

muhâtap ezan ile namaza davet edildiği halde, bu çağrıya kulak asmamıştır.⁶⁵⁶ Bazı müfessirler, insanların cemaatle namaza davet edilmelerine karşılık davete icabet etmemeleri şeklinde yorum getirmektedir.⁶⁵⁷ Hatta bazı müfessirlerin söz konusu ayetin nüzûl sebebine ilişkin cemaatle namaz kılmayı terk etme olduğu hususunda görüş bildirdiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda bahsi geçen mevzu ile ilgili yorumlar yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
43. ayette geçen “secdeye çağırılma” ifadesi ile farz namazlar kastedilmektedir.	Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Suyûtî (v. 911/1505), Ebüssuud (v. 982/1574), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Merâğî (v. 1371/1952), Sâbûnî (2021).	16
43. ayette geçen “secdeye çağırılma” ifadesi ile ezanla yapılan çağrı kastedilmektedir.	Taberî (v. 310/922), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Suyûtî (v. 911/1505), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834).	13
43. ayette geçen “secdeye çağırılma” ifadesi ile cemaatle namaza davet edilme kastedilmektedir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Kurtubî (v. 671/1273), Kannûcî (v.1307/1890).	6
43. ayette geçen “secdeye çağırılma” ifadesi ile itaat etme/boyun eğme kastedilmektedir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), İbn Atiyye (v. 541/1147).	2

Tablo 80 43. Ayette Geçen “Secdeye Çağırılma” İfadesindeki Murad Hususundaki Görüşler.

44. ayette yer alan “سَسْتَدْرَجُهُمْ” ifadesi için müfessirler farklı yorumlar gitmektedir. Kimilerine göre bu ifade ile muhâtabın ahiret hayatında azaba adım adım yaklaştırılacağı kastedilmektedir.⁶⁵⁸ Kimi müfessirler ise bahsi geçen ifade ile ölüme bilmedikleri şekilde yavaş yavaş yaklaştırılmanın anlatıldığını ifade etmiştir.⁶⁵⁹ İlgili

bahri'l-muhît, 8/310; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/648; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/18; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/123; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 115; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/36; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/275; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/43; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/566.

⁶⁵⁶ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/196-197; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/22; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/345; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/200; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/353; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/98; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/179; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/310; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/648; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/123; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521.

⁶⁵⁷ es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/22; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/200; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/74; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/179; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/275.

⁶⁵⁸ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/97; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/237; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/255; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/200; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/327; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/364; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/381; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/36; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/275; Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 168.

⁶⁵⁹ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/97; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/181.

ifadeyi dünyevî hayata yoran müfessirlerin bir kısmı bununla Bedir Savaşı'nda karşılaşılabilecekleri azabın kastedildiği görüşündedir.⁶⁶⁰ Tefsir kaynaklarında en çok yer alan görüş ise, muhâtaba azar azar nimet bahşedileceğinin ifade ediliyor olmasıdır. Dolayısı ile nimetler içerisinde kendisini lütufta sanan muhâtab tevbe etmeyi unuttur. Bu da onların helâk olmasına sebep olan bir durumdur.⁶⁶¹ Konu hakkında yapılan yorumların müfessirleri ile birlikte yer aldığı tablo aşağıdadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“سَنَسْتَدْرِجُهُمْ” kelimesi nimetlerin azar azar verilerek, kendisini lütuf içinde zanneden kişinin tevbe unutulması ifade etmektedir.	Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sülemî (v. 412/1021), Kuşeyrî (v. 465/1073), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Hâşim el-Bahrânî (v.1107/1698), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), İbn Aşûr (v. 1393/1973), Mevdûdî (v. 1399/1979), Sâbûnî (2021).	23
“سَنَسْتَدْرِجُهُمْ” kelimesi ahiret azabına yavaş yavaş yaklaştırmayı ifade etmektedir.	Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Begavî (v. 516/1122), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Seyyid Kutub (v. 1387/1966).	11
“سَنَسْتَدْرِجُهُمْ” kelimesi Bedir Savaşındaki azaba yavaş yavaş yaklaştırmayı ifade etmektedir.	Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Kurtubî (v. 671/1273).	3
“سَنَسْتَدْرِجُهُمْ” kelimesi ölüm anına yavaş yavaş yaklaştırmayı ifade etmektedir.	Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273).	2

Tablo 81 44. Ayette Zikredilen “سَنَسْتَدْرِجُهُمْ” İfadesi Hususundaki Görüşler.

Araştırma kapsamındaki tefsir kaynaklarında 48. ayette Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitâben yer alan, “لَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ” çağrısı konusunda müfessirlerin çeşitli yorumlarına rastlanmaktadır. Kimi müfessirler bu ifadeyi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, Hz. Yûnus (a.s.)'un yaptığı gibi, kavmine tebliğ hususunda onları bırakıp gitmemesi,

⁶⁶⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/181; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/22; el-Begavî, *Meâlîmü't-tenzil*, 8/200.

⁶⁶¹ et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/75; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/327; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münir*, 4/364; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/203; el-Bahrânî, *el-Burhân fi tefsiri'l-Kur'an*, 8/96; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 215; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/96, 97; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/180; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/525; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/19; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/124; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6/441; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 1521; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/276; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5906; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/102; Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 168; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/566; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsir*, 2/346; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/345; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1133; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-veciz*, 5/353.

kavminden usanmaması şeklinde yorumlamaktadır.⁶⁶² Kimisi ise yine Yûnus (a.s) gibi öfkesine yenik düşmeyip, aceleci davranmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁶³ Bazı müfessirler ayete, Yûnus Peygamber'in Allah (c.c)'in yardımını beklemediğinin hatırlatılıp, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bu hususta sabırlı olması istendiği anlamını vermektedir.⁶⁶⁴ İlgili yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“لا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ” çağrısı tebliğ hususunda öfkelenip aceleci olmamayı ifade etmektedir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Sülemî (v. 412/1021), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüî (v. 745/1344), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890).	24
“لا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ” çağrısı kavme usanıp da onları terk etmemeyi ifade etmektedir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Beyzâvî (v. 685/1286), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725), Şevkânî (v.1250/1834), Kannûcî (v.1307/1890), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	17
“لا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ” çağrısı Allah'ın yardımını beklemeyi ifade etmektedir.	Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûsuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809).	9

Tablo 82 48. Ayette Zikredilen “Balık Sahibi Gibi Olma” İfadesinden Murad Hususundaki Görüşler.

⁶⁶² el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 412; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/23; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/201; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1133; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/354; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/98; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/237; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 566; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/331; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/365; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/126; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/277; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/104; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/199; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464.

⁶⁶³ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 412; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/200; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1464; es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsir*, 2/346; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/23; el-Kuşeyrî, *Tâifu'l-İşârat*, 3/346; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 8/201; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1133; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/354; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/98; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/76; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/182; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/526; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîd*, 8/311; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 566; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/ 331; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 117; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/382; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/277; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 14/657; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/365; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/203, 204; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/126.

⁶⁶⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/98; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/181, 182; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/237; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/526; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/365; Ebûsuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/19; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 215; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/126; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 117.

Ayette devamında müracaat edilen kaynaklarda Yunus Peygamber'in Rabbine yakarışı hakkında da farklı yorumlar yer almaktadır. Ayette “تَكَادَى” şeklinde ifade edilen yakarışın, söz konusu peygamberin balığın karnında iken gerçekleştiği görüşüne sahip müfessirler mevcuttur.⁶⁶⁵ Müfessirler bu yakarışın sebebi hakkında değişik yorumlarda bulunmuşlardır. Kimine göre helâk olmaktan/balığın karnından kurtulmak için yapılan bir yalvarıştır.⁶⁶⁶ Kimi müfessirler ise bu yakarıya sadece “dua” demekle yetinmiştir.⁶⁶⁷ Müfessirlerden İbnu'l-Arabî (v. 638/1240) ise söz konusu ifadeyi, aynı zamanda Yunus (a.s.)'in kavmine “bedduası” olarak değerlendirmektedir.⁶⁶⁸

49. ayette bahsi geçen ve Yunus (a.s.)'a verilen nimet hususunda müfessirlerin ihtilâflı tefsirlerine rastlanmaktadır. Bazılarına göre sözü edilen nimetten kasıt “Allah'ın rahmeti”dir.⁶⁶⁹ Çoğu müfessir ise bu nimeti, kendisine “tevbenin vesile olunması” ya da “tevbesinin kabul olması” şeklinde yorumlamıştır.⁶⁷⁰ Bazıları nimeti, Yunus (a.s.)'in “duasının icabı” olarak değerlendirirken,⁶⁷¹ bazıları da “balığın karnından kurtuluşu” olarak izah yoluna gitmiştir.⁶⁷² Kimi müfessirlere göre ise ona

⁶⁶⁵ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 412; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/201; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1133; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/76; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/354; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/98; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/182; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/237; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/526; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/310; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 566; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/365; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/19; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/203; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 215; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/126; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 117; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5908; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/47; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tâhîr*, 29/105.

⁶⁶⁶ İbnu'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/363; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürrer*, 20/332.

⁶⁶⁷ et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/76; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/182; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/526; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 566; el-Feyzi, *Sevâtü'l-ilham*, 672; Dihlevî, *Fethu'r-Rahman*, 566.

⁶⁶⁸ İbnu'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/363.

⁶⁶⁹ el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 412; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/200; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1465; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/23; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/201; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/526; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 566; el-Feyzi, *Sevâtü'l-ilham*, 672; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 215; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/126; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 117; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5908; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/277; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/242.

⁶⁷⁰ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/200; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1465; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/39, 41, 42; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/23; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/201; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l keşşâf*, 19/1133; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/354; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/277; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 29/47; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 215; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/98; İbnu'l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/363; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/183; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/237; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/19; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/204; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/126; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521; el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, 5908; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/37; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi*, 5/199; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/383.

⁶⁷¹ et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/76; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/292.

⁶⁷² el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/183; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/277.

verilen nimet “risâlet/nübüvvettir.”⁶⁷³ Bahsi geçen mevzu ile ilgili yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
49. ayette geçen “nimet” ile tevbenin kendisine nasip olması ya da tevbesinin kabulü kastedilmektedir.	Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Râzî (v. 606/1209), İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Kâşânî (v. 736/1335), Ebûssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kâsımî (v. 1332/1914).	20
49. ayette geçen “nimet” ile Allah'ın rahmeti kastedilmektedir.	Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Neseî (v. 710/1310), Kâşânî (v. 736/1335), C. Mahallî (v. 864/1459), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Cevherî (v. 1358/1940).	15
49. ayette geçen “nimet” ile duasının icabı kastedilmektedir.	Tabresî (v.548/1153), Elmalılı (v. 1361/1942).	2
49. ayette geçen “nimet” ile balığın karnından kurtarılması kastedilmektedir.	Kurtubî (v. 671/1273), Kannûcî (v.1307/1890).	2
49. ayette geçen “nimet” ile kendisine verilen nübüvvet/risalet kastedilmektedir.	Dahhâk (v. 105/724), Kurtubî (v. 671/1273), Bikâî (v. 885/1480), Kannûcî (v.1307/1890), Şevkânî (v.1250/1834).	5

Tablo 83 Yunus Peygamber'e Verilen Nimet Hususunda Yapılan Yorumlar.

Ayetin devamında yer alan “بِالْعَرَاءِ” (ıssız bir yer) ifadesinin izahında çoğu müfessir, balığın karnından kurtarılan Yûnus Peygamber'in, ağaçtan yoksun kurak, çorak bir yere çıkarıldığının anlatıldığını belirtmektedir. Bazı müfessirler de ayeti, Allah'ın nimeti yetişmeseydi, Yûnus (a.s) balığın karnında kıyamete kadar kalacaktı şeklinde yorumlamaktadır.⁶⁷⁴ Ayet sonunda yer alan “مَذْمُومٌ” (kınanmış) kelimesi hakkında da iki farklı yorum mevcuttur. Müfessirlerin kimisine göre bu kelime “kızılan, azarlanmış” olan anlamna gelmektedir.⁶⁷⁵ Kimi müfessir ise söz konusu

⁶⁷³ Dahhâk, *Tefsîru'd- Dahhâk*, 888; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/183; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 1521; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/332; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/277.

⁶⁷⁴ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/39; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/201; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/99; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/184; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/37; İbn Aşûr, *Tefsîru't-tâhrir*, 29/106.

⁶⁷⁵ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/201; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 611; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; es-Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 10/23; el-Beğavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 8/201; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/76; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/184; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/237; en-Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/526; Ebûssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/19; el-Feyzi, *Sevâtu'l-ilham*, 672; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 215; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/216.

kelimeye “günahkâr olan” anlamını vermektedir.⁶⁷⁶ İlgili görüşler müellifleri ile birlikte aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Görüş	Müfessir	Toplam
49. ayette zikredilen “مَذْمُومٌ” ifadesi kızılan, azarlanmış olan anlamlarına gelmektedir.	İbn Abbas (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Ebu'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), Begavî (v. 516/1122), Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebussuud (v. 982/1574), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725).	13
49. ayette zikredilen “مَذْمُومٌ” ifadesi günahkâr olan anlamına gelmektedir.	İbn Abbas (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Begavî (v. 516/1122), Kurtubî (v. 671/1273), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Şevkânî (v.1250/1834), Kannüci (v.1307/1890).	8

Tablo 84 49. Ayette Zikredilen “مَذْمُومٌ” İfadesi Hususundaki Görüşler.

50. ayette ise Yûnus (a.s)’ın ıssız bir yere terk edilmediği ve Allah’ın nimetinin ona yetişerek, onun salih bir kul olarak seçildiğini anlatmaktadır. Araştırmada başvuru kaynaklarda Yunus Peygamber’in seçilmesi ve salih kimselerden kılınması ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Kimi müfessirlerin ayeti, kendisine “vahyin gelmesi” olarak yorumladığı görülmektedir.⁶⁷⁷ Kimi ise Yunus (a.s)’a aslında yine aynı doğrultuda “peygamberlik”, “elçilik”, “nübüvvet” veya “risâlet” verilmesi olarak görüş bildirmektedir.⁶⁷⁸ Müfessirlerden bazıları onun seçilmişliğini “tevbesinin kabul edilmesi” olarak değerlendirmektedir.⁶⁷⁹ Bazıları da ayeti “kavmi ve kendisi için şefaathçi kılınması” olarak yorumlamaktadır.⁶⁸⁰ Çok az sayıdaki müfessir ise söz

⁶⁷⁶ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/201; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 611; el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 8/201; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/184; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/333; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/365; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1521; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/278.

⁶⁷⁷ er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/99; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/184; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/237; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; Ebûssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/19; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 17; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/374; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/37; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/278; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 24/242; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/47; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/107; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/292.

⁶⁷⁸ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/201-202; es-Semerkandî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 43; es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 3/396; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/76; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/354; İbnü’l-Arabî, *Tefsîru İbn Arabî*, 2/363; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 566; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/333; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/366; Ebûssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/19; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 117; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1521; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/37; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/278; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/47; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/107; el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 611; el-Kuşeyrî, *Tâîfu’l-İşârat*, 3/346; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/184; en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/526; el-Feyzi, *Sevâtü’l-ilham*, 672; el-Kâsîmî, *Tefsîru’l-Kâsîmî*, 5908; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; Feyz el-Kâşânî, *Tefsîru’s-sâfi*, 5/99; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/292, 293.

⁶⁷⁹ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 611; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/184; en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/526; el-Feyzi, *Sevâtü’l-ilham*, 672; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/204; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/126, 127; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/278; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/442.

⁶⁸⁰ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1465; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/99; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/184; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhîr*, 29/107; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/292, 293.

konusu seçilmişlik vasfının kınanmadan arınmak yönünde olduğunu savunmaktadır.⁶⁸¹ Yûnus (a.s.)’un “seçilmiş” olmasına ilişkin yorumlar aşağıda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
Yûnus Peygamberin seçilmiş olması kendisine nübüvvet verilmiş olması anlamına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Kuşeyrî (v. 465/1073), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Arabî (v. 638/1240), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Kâşânî (v. 736/1335), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), C. Mahallî (v. 864/1459), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebüssuud (v. 982/1574), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	26
Yûnus Peygamberin seçilmiş olması kendisine vahiy gelmiş olması anlamına gelmektedir.	Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Ebüssuud (v. 982/1574), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Cevherî (v. 1358/1940), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	13
Yûnus Peygamberin seçilmiş olması tevbesinin kabul olduğu anlamına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Zemahşerî (v. 538/1144), Kurtubî (v. 671/1273), Neseî (v. 710/1310), Feyz el-Feyzî (v. 1004/1595), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), Kannûcî (v.1307/1890), Mevdûdî (v. 1399/1979).	9
Yûnus Peygamberin seçilmiş olması kendisi ve kavmi için şefaatinin kabul edildiği anlamına gelmektedir.	Zemahşerî (v. 538/1144), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	6
Yûnus Peygamberin seçilmiş olması eleştiri ve kınanmadan temizlendiği anlamına gelmektedir.	İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Şevkânî (v.1250/1834).	2

Tablo 85 Yunus Peygamber'in "Seçilmiş" Olması Hususundaki Görüşler.

51. ayet yine tefsirlerde, müfessir kaynaklı yorum ihtilâflarının yer aldığı bir ayettir. Ayetteki kâfirlerin tutumunu bildiren “لَيَرْوِيَنَّكَ بِأَبْصَارِهِمْ” (seni gözleriyle devirecekler) ifadesi için müfessirler farklı yorumlar yapmıştır. Bu yorumlardan biri müşriklerin “bakışlarının nefret ve düşmanlık barındırdığı” yönündedir.⁶⁸² Diğer bir yoruma göre ise ayetin “bakışlarıyla neredeyse seni bulunduğu yerden

⁶⁸¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1465; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1521.

⁶⁸² Dahhâk, *Tefsîru'd- Dahhâk*, 888; İbn Kuteybe, *Garîbu'l Kur'an*, 482; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/204; es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 43; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/24; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-veciz*, 5/354; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1475; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/100; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/185; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 5/238; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/527; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 8/311; el-Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 20/334; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/367; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/20; Feyz-i Kâşânî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 211; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 118; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1522; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/38; Han, *Fethu'l-beyân*, 14/279; el-Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî*, 5909; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/566; Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, 5/439; Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 193.

kaydıracaklardı/yıkacaklardı” anlamı taşımaktadır.⁶⁸³ Bazı müfessirler ayete “bakışları ile neredeyse seni yiyeceklerdi” anlamı hamletmiştir.⁶⁸⁴ Söz konusu ifadeye verilen bir başka mana ise müşriklerin Rasûlüllah (s.a.v)’a “nazar/göz değmesi isabet ettirmek” istemeleri şeklindedir.⁶⁸⁵ Kimi müfessirler, kin dolu tüm bu davranışların altında yatan sebebi, Peygamber Efendimiz (s.a.v)’i tebliğ ve risâlet görevinden uzaklaştırmak olarak açıklamaktadır.⁶⁸⁶ Konu ile ilgili müfessirlere ait yorumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

---

⁶⁸³ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru’l-mikbâs*, 611; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/238; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 566; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/366; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 118; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/384; eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1522; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/100; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/38; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/279; el-Kâsımî, *Tefsîru’l-Kâsımî*, 5909; İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tâhrîr*, 29/107; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/366; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/420; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/186; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1465; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/202; es-Semerkindî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 43; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/202; Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân*, 173.

⁶⁸⁴ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/24; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/187; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/100; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/366; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/442.

⁶⁸⁵ el-Ferra, *Meânî’l-Kur’ân*, 3/179; Semerkindî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 43; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/24; ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l keşşâf*, 19/1133; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/184, 185; er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/100; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü’l-münîr*, 4/366, 367; Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 8/311; el-Kuşeyrî, *Tâîfu’l-İşârat*, 3/346; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/201; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5/354, 355; et-Tabresî, *Mecmau’l-beyân*, 10/76, 77; İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1465; el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 5/238; en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, 3/527; el-Halebî, *ed-Durru’l-mesûn*, 10/420; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/201-207; el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer*, 20/334; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 14/659; Ebüssuud, *Tefsîru’s-Suud*, 9/20; Molla Ali el-Kârî, *Envâru’l-Kur’ân*, 5/204; Feyz-i Kâşânî, *Te’vilâtü’l Kur’ân*, 215, 216; el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/128, 129; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 118; el-Mazhârî, *Tefsîru’l-Mazhârî*, 9/384, 385; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 29/38; Han, *Fethu’l-beyân*, 14/279, 280; el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 29/47, 48; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/293, 294.

⁶⁸⁶ es-Süddî, *Tefsîru’s-Süddî*, 460; es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 10/23; el-Beğavî, *Meâlîmü’t-tenzîl*, 8/202; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 21/187.

Görüş	Müfessir	Toplam
Seni gözleriyle devirecekler ifadesi nazar değdirmek anlamına gelmektedir.	Ferra (v. 207/822), Mâtürîdî (v. 333/944), Sa'lebî (v. 427/1035), Kuşeyrî (v. 465/1073), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbn Atiyye (v. 541/1147), Tabresî (v.548/1153), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), İbn Kesîr (v. 774/1373), Bikâî (v. 885/1480), Suyûtî (v. 911/1505), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Elmalılı (v. 1361/1942), Merâğî (v. 1371/1952),	29
Seni gözleriyle devirecekler ifadesi nefret ve düşmanlıkla bakmak anlamına gelmektedir.	Dahhâk (v. 105/724), İbn Kuteybe (v. 276/889), Taberî (v. 310/922), Mâtürîdî (v. 333/944), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Sa'lebî (v. 427/1035), İbn Atiyye (v. 541/1147), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Neseî (v. 710/1310), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Bikâî (v. 885/1480), Şirbinî (v. 977/1570), Ebûssuud (v. 982/1574), Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1681), İbn Acîb (v.1224/1809), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890) , Kâsımî (v. 1332/1914), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), Sâbûnî (2021), Karaman.	25
Seni gözleriyle devirecekler ifadesi ayağını kaydırıp, bulunduğu yerden düşürmek anlamına gelmektedir.	İbn Abbâs (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Ebû'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985), Begavî (v. 516/1122), Zemahşerî (v. 538/1144), İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Beyzâvî (v. 685/1286), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Halebî (v. 756/1356), C. Mahallî (v. 864/1459), Şirbinî (v. 977/1570), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890), Kâsımî (v. 1332/1914), Seyyid Kutub (v. 1387/1966), İbn Aşûr (v. 1393/1973).	21
Seni gözleriyle devirecekler ifadesi sanki bakışlarıyla yiyeceklerdi anlamına gelmektedir.	Zemahşerî (v. 538/1144), Râzî (v. 606/1209), Kurtubî (v. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endülüsî (v. 745/1344), Şirbinî (v. 977/1570), Mevdûdî (v. 1399/1979).	6

Tablo 86 51. Ayette Zikredilen "Seni Gözleriyle Devirecekler " İfadesi Hususundaki Görüşler.

Müfessirlerin kendi tercihlerinden kaynaklanan ihtilaflarına son örnek, surenin son ayetinde söz konusudur. Bu ayetteki “عَالَمِينَ” (âlemler) kelimesinin farklı yorumlarla açıklandığı görülmektedir. Bazı müfessirler ilgili ifadeyi insan ve cinlerin tümünü kapsayan âlem olarak değerlendirmektedir.⁶⁸⁷ Bazı müfessirlere göreyse bu ifadenin başındaki zamir Rasûlüllah (s.a.v)'a aittir. Dolayısıyla söz konusu sözcüğe

⁶⁸⁷ el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs*, 611; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/204; es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 5/355; en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 3/527; Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 8/311; Mahallî & Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 566; eş-Şirbinî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/367; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/130; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 119; el-Cevherî, *Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24/242.

peygamberimiz (s.a.v)’in şeref ve faziletini temsil ettiği anlamı hamledilmiştir.⁶⁸⁸ Söz konusu ifade ile ilgili görüşler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Görüş	Müfessir	Toplam
“عَالَمِينَ” ifadesi insan ve cinleri kapsayan tüm âlemdir.	İbn Abbas (v. 68/688), Taberî (v. 310/922), Ebu'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), İbn Atiyye (v. 541/1147), Neseфі (v. 710/1310), Ebu Hayyan el-Endülüsî (v. 745/1344), C. Mahallî (v. 864/1459), Şirbinî (v. 977/1570), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Cevherî (v. 1358/1940).	11
“عَالَمِينَ” ifadesi peygamberimizin şeref ve faziletini temsil etmektedir.	Mâtürîdî (v. 333/944), Ebu'l-Leys es-Semerkandî (v. 375/985), Tabresî (v.548/1153), Kurtubî (v. 671/1273), Neseфі (v. 710/1310), Ebussuud (v. 982/1574), Ali el-Kârî (v. 1014/1605), Bursevî (v.1137/1725), İbn Acîb (v.1224/1809), Mazhârî (v.1225/1810), Şevkânî (v.1250/1834), Âlûsî (v.1270/1854), Kannûcî (v.1307/1890).	13

Tablo 87 “عَالَمِينَ” İfadesi Hususunda Yapılan Yorumlar.

2.2.3.4. Farklı Asırda Yaşama

Müfessirlerin yaşadıkları dönem onları, gerek yorumlarını, gerek düşünce yapılarının oluşmasını, gerekse ihtiyaçlara binâen yeni yorum arayışına girmelerini zorunlu hale getirmektedir. Yaşanılan zamanın bakış açısının ya da kullanılan argümanların müfessirlerin yorumlarına yansması, Kalem suresinde de göze çarpmaktadır.

Çağdaş müfessirlerden Elmalılı Hamdi Yazır (v. 1942/1942) ilk ayette zikredilen “Nûn” harfî hakkında bulunduğu döneme uygun olarak, tahayyülünde bir resim tasviri çizerek yorum yapmıştır. Ona göre surede yer alan hurûf-u mukattanın anlamlandırılması, diğer tefsirlerde yer alan yorumlardan oldukça farklıdır. Yaptığı tasvire göre güneş ya da yer, gökte ufuk çizgisinde beliren yayın içerisinde bir nokta gibi görünmektedir. Böylece resmin bütünlüğü bir nun harfini anımsatmaktadır.⁶⁸⁹

Balık olarak yorumlanan “Nûn” ifadesindeki balığın anlamını Nemrut’un hikâyesine dayandıran müfessirler de mevcuttur. Şöyle ki hikâyeye göre Nemrut semânın ilâhını (Gök Tanrısı) alt edebileceğini iddia ederek eline bir ok almış ve göğe fırlatmıştır. Ne var ki Allah’ın emir buyurması ile Cebrâil (a.s.) okun karşısına bir

⁶⁸⁸ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/39; Han, *Fethu'l-beyân*, 280; en-Neseфі, *Medâriku't-tenzîl*, 3/527; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 21/187; et-Tabresî, *Mecmau'l-beyân*, 10/77; es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 44. ; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/396; Ebüssuud, *Tefsîru's-Suud*, 9/20; Molla Ali el-Kârî, *Envâru'l-Kur'an*, 5/205; el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/130; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 119; el-Mazhârî, *Tefsîru'l-Mazhârî*, 9/385; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1522.

⁶⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/258.

balık çıkartmış ve okun balığı vurmasını sağlamıştır. Okunu olduğu yerden alan Nemrut ise okdaki kanı görünce yaratıcı vurduğuna inanmış ve tanrılık rolüne soyunmuştur.⁶⁹⁰ Kalem suresindeki “Nûn” ifadesinin de Nemrut’un okuna bulaşan bu kanı temsilen geldiğine tefsir kaynaklarında işaret edilmektedir.⁶⁹¹

---

⁶⁹⁰ Azmi Bilgin, “Gök Tanrısı” Terimi Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2/4 (Aralık 2005), 195; Cengiz Batuk, “Nemrud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), XXXII: 555.

⁶⁹¹ er-Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, 30/77; el-Bursevî, *Rûhu 'l-beyân*, 10/100.

SONUÇ

İçerisinde İslâmiyet'in ilk yıllarından itibaren başlayan nübüvvet mücadelesini, bu mücadelede Allah'ın, Rasûlü ve iman eden kullarının yanında olduğunu, düşmanlıkla ileri gidenlerin sonlarının nasıl olacağını ve yaşam kalitesini arttıracak ve sosyal hayatı düzene sokacak davranış biçimlerinin öngörüldüğü Kalem suresi, ihtilâflı görüşler çerçevesinde çeşitli tefsir kaynaklarından incelenmiştir.

İhtilâfa sebep olan unsurların tespit edilmesi ile oluşturulan başlıkların çoğunun, Kalem suresi tefsirlerinde ele alındığı gözlemlenmiştir. Çalışmada Kalem suresi incelenirken oluşturulan bu konu başlıklardan, ihtilâfa sebep olan istisnâ, hakikat-mecaz, itlâk-takyîd, kelimenin az kullanılışı, zamirin mercii ve takdîm-tehir unsurlarının araştırma kapsamındaki tefsirlerde yer almadığı tespit edilmiştir.

Kelime kaynaklı ihtilâf sebeplerinden lafzın kıraati; lafzın müşterek anlam taşınması ve lafzın hazf edilmesi, ayet yorumlarında en çok ihtilâfa sebep olan unsur oldukları tespit edilmiştir. Zira yorumların farklı olmasına sebep olan bu unsurlar birbirinden farklı olmak üzere, müstakil 7 ayette yorumlara dâhil edilmiştir. 4 ayrı ayette irâb farklarının; 3 ayrı ayette ise meâni'l-hurûfun ihtilâfa sebep olacak açıklamalara tesiri tespit edilmiştir. İhtilâfa sebep olması bağlamında lafzın umum ya da husûs, ziyâde ve mukatta harfî oluşuna birbirinden bağımsız sadece birer ayette rastlanmıştır.

Kalem suresinde, ayetlerin genel özelliklerinden kaynaklanan ihtilâf sebeplerinden esbâbu'n-nüzûlün farklı yorumların yapılmasında en etken unsur olduğu tespit edilmiştir. 12 müstakil ayette zikredilen nüzûl sebebini, ayetin siyâk ve sibâkını dikkate alarak ihtilâfa sebep olan yorumların takip ettiği belirlenmiştir. Çalışmada nâsih-mansûhun ihtilâfi en az etkileyen bir unsur olduğu belirlenmiş ve yalnızca bir ayette yorumlara dâhil edildiği gözlemlenmiştir.

Müfessir kaynaklı ihtilâf nedenlerinin ise surede en çok müfessirin kendi görüşü ve donanımından kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede rivayetten kaynaklı ihtilâfin surede iki yönlü olarak tesiri gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki müfessirin rivayeti kullanıp kullanmaması; ikincisi ise rivayeti kullanan müfessirlerin

kullandığı bu rivayetlerin bazılarının sıhhat bakımından başka bir müfessir tarafından eleştirilmiş olmasıdır. Müfessir kaynaklı ihtilâfa sebep olan bir başka unsur da müfessirin taassubî yorumlarıdır. Çalışmada bu tür yorumlarla yedi ayette karşılaşılmıştır.

Araştırmada ihtilâflı yorumların oluşmasında bazen sebeplerin birbirlerini etkileyerek ihtilâfın çoğalmasına neden olduğu incelenen kaynaklarda gözlemlenmiştir. Örneğin surenin altıncı ayetindeki harf-i cer, meâni'l-huruf çerçevesinde incelenmiş, bunun sonucunda da harfin zâid olduğu kanaati gelişmiştir. Bu da ayetin anlam içeriğinin umum ya da husûs ifade etmesine etki edecek bir zemin hazırlamıştır.

Kalem suresinin ayetleri araştırmada yer alan kaynaklar çerçevesinde tetkik edildiğinde ilk ayetteki “Nûn” ifadesi için birbirinden farklı sebeplere dayanmakla birlikte toplam 27 ihtilâflı görüş olduğu saptanmıştır. Aynı ayetteki “kalem” ifadesi için ise 9 ihtilâflı yorumun yer aldığı tespit edilmiştir. Yine aynı ayetteki “sattır satır yazdıklarına” ifadesi hakkında yapılmış 6 farklı yorum olduğu gözlemlenmiştir.

İkinci ayette Peygamberimiz (s.a.v.)’e verildiği söylenen “nimet” ifadesinin ne olduğu kaynaklarda 8 farklı şekilde yorumlanırken, veriliş sebebinin 4 ihtilâflı görüşle açıklandığı tespit edilmiştir.

Altıncı ayetteki “meftûn” ifadesinin 5 farklı anlamda yorumlandığı gözlemlenmiştir. 8.-14. ayetler arasında, Rasûlüllah (s.a.v.)’tan uzak durması gerektiği bildirilen “mükezzibîn”, “mehîn” ve “ze mâli ve benîn” ifadelerinin 4; “hemmâz” ve “utîl” ifadelerinin 5; “mennâi'l-hayr” ifadesinin 6; “zenîm” ifadesinin 10 ihtilâflı yorumla tefsir edildiği saptanmıştır. Söz konusu ayet grubunun, topluluk olarak 2; fert olarak ise 5 farklı nüzûl muhatabından söz edildiği tespit edilmiştir.

16. ayette zikredilen “burnundan damgalayacağız” ifadesinin araştırmada yer alan tefsir kaynaklarında, muhataplarının 6 ihtilâflı şekilde açıklandığı gözlemlenirken, ifadenin anlamı için 3 farklı açıklama saptanmıştır.

Bahçe sahiplerinin kıssasının anlatıldığı 17.-32. ayetler kaynaklardan incelendiğinde bahçe sahipleri hakkında 5; bahçe hakkında 6 farklı yoruma rastlanmıştır. Söz konusu şahısların “Allah’ı istisnâ etmemeleri” hususunda 3;

yapmadıklarından dolayı pişmanlık duydukları “tesbih” hususunda 9; bu tesbihin mahiyeti hakkında da 3 ihtilâflı görüş gözlemlenmiştir. Gece başlarına gelen “azap” hakkında 5 farklı görüş; bahçeye gidişlerindeki ruh hallerini ifade etmek üzere zikredilen “hard” ifadesi için ise 10 ihtilâflı görüş tespit edilmiştir. Bahçe sahiplerinin kendilerini “zâlim” olarak tanımlamaları hususunda 4; “azgın” olarak tanımlamaları hususunda ise 6 farklı görüş dikkat çekmiştir.

33. ayette dünya azabı ile tehdit edilen kimseler ve ahiret azabı ile uyarılan kimseler hakkında birbirlerinden farklı olmak üzere 5’er ihtilâflı görüşe rastlanmıştır.

34. ayette zikredilen “müttakîler” ifadesi için farklı 4 yorum tespit edilmiştir. 41. ayette yer alan “şürakâ” ifadesi için de yine 4 farklı yorum yapıldığı gözlemlenmiştir.

Kıyamet gününün dehşetini tasvir eden 42. ayette geçen “baldırların açılması” ifadesinin, eserlerde 5 farklı şekilde yorumlandığı saptanmıştır. Aynı ayette zikredilen “secde” ifadesi ve söz konusu secdeye güç yetiremeyecek olanların kim oldukları için ise 4’er ihtilâflı yorumun yapıldığı belirlenmiştir.

Kaynaklarda 43. ayet ile ilgili olarak, dünya hayatında iken “secdeye” çağırıldığı halde umursamayanların ne tür bir secdeye davet edildiğinin ve ahiret hayatında “gözleri dönmüş” olarak vasıflandırılan bu kimselerin kimler olduğuna dâir 4’er farklı yorumun söz konusu olduğu saptanmıştır.

44. ayette, azaba “adım adım” yaklaştırılma ifadesine ilişkin tefsir kaynaklarında 4 ihtilâflı yoruma rastlanmıştır.

Peygamberimiz (s.a.v.)’e sabretmesi tavsiye edilerek, Yûnus (a.s.)’a hangi konuda benzememesi gerektiğine dair birbirinden farklı 3 yorumun yapılmış olduğu tespit edilmiştir.

5 ihtilâflı yorumun yapıldığı 49. ayette ihtilâf konusunun Yûnus (a.s.)’a verilen “nimet” in mahiyeti olduğu tespit edilmiştir. Yine Yûnus (a.s.)’ın seçilmiş olması hakkında kaynaklarda 5 farklı yoruma rastlanmıştır.

Surenin 51. ayeti müfessirlerce yorumlanırken 4 ihtilâflı görüşün ortaya çıktığı ve bu görüşlerin “gözleri ile devirmek” ifadesinin anlaşılması çerçevesinde serdedilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda 5., 6., 7., 31. ve 51. ayetlerin yorumlarında, Şii müfessirlerce mezhebî görüş doğrultusunda zorlayıcı bir tefsire gidildiği gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, Kalem suresindeki ihtilâfların çoğunun tenevvü ihtilâfı olduğu ve ayetlerin anlam bütünlüğünü bozmadığı tespit edilmiştir. Sure tefsirinde çok az sayıda karşılaşılan tenakkûz ihtilâfının, özellikle Şii görüşe mensup müfessirler tarafından yapılmış olan zorlayıcı yorumlar olduğu gözlemlenmiştir. Suredeki tenevvü ihtilâflarına zemin hazırlayan en önemli sebebin, müfessirlerin kendi te’villeri olduğu belirlenmiştir. En fazla ihtilâflı yoruma sahip olan ayetin ilk ayet olduğu ve “Nûn” ifadesinin mahiyeti hususunda farklı görüşlerin dile getirildiği saptanmıştır. Araştırmada ihtilâf sebepleri olarak zikredilen unsurların, ihtilâfa her zaman tek başına etki etmediği; bazen birbirlerinin vücut bulmasında birinin diğeri üzerinde tesirli olduğu anlaşılmaktadır. Suredeki tefsir ihtilâflarının fazlalığının; ilâhi murâdın daha geniş perspektiften kavranarak daha iyi anlaşılmasında etki edeceği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Abdurahimoğlu, Yunus. “Muhammed İbn Cerir et-Taberi’de Nesh Konusu”. *International Journal of Sport Culture and Science*, 1/3 (Eylül 2013), 5-13.
- el-Afgânî, Sa’id b. Muhammed. *el-Mûcez fi kavâ'idü'l-lugati'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003.
- Ahterî Mustafa b. Şemsüddin Karahisârî. *Ahterî Kebîr*. İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 1978.
- Akgül, Muhittin. “Mukattaa Harfleri ve Kur’ân İ’câzındaki Yeri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2006), 49-65.
- Aldemir, Halil. *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre İhtilâf*. İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2010.
- Altuntaş, Halil & Şahin, Muzaffer. *Kur’ân-ı Kerim Meâli*. Ankara: DİB Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Âlûsî, Ebû'l Fadl Şihâbuddin Mahmud el-Bağdâdî. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur’âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 29. Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Âmidî, Seyfeddin. *el-İhkâm*. 3. Cilt. İbrâhim el-Acûz. Beyrut: y.y. 1405/1985.
- Araz, Mehmet Faruk. *Yorum Farklılığına Etkisi Bakımından Kur’ân'daki Zamirlerin Mercii (Bakara Sûresi Örnekleme)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Âsî, İmîl Bedî` Yâkûb, Mişel. *el-Mu‘cemü'l-mufassal fi'l-lüğati ve'l-i‘râb*. 1. Cilt. Beyrut: y.y., 1987.
- Bahrânî, es-Seyyid Hâşim. *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur’ân*. 8. Cilt. Lecne mine'l-Ulemâi ve'l-Muhakkikîn ve'l-Ahissâin. Beyrut: Müessesütü'l-A‘lâ li'l-Matbûât, 1427/2006.
- Bakkal, Ali. *Tarihten Günümüze Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. 1. Basım. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi, 2009.
- Bardakoğlu, Ali. “Âm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2/552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Batalyevsî, Ebi Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. *et-Tenbîh ‘ale'l-esbâbi'l-mûcibeti li'l-hilâf beyne'l-müslimîn*. Ahmed Hasan Kûhayl-Hamza en-Neşretî. Mısır: Dâru'l-İ‘tisâm, 1. Basım. 1398/1978.
- Baysal, Sıddık. “Âmm Lafızların Deâletleri Bağlamında Tefsir-Fıkıh Usûlü ilişkisi”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2/50 (Aralık, 2018), 105-134.

- Beğavî, Ebi Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ut. *Meâlîmü't-tenzîl*. 8. Cilt. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr. Riyad: Dâru Tibye, 1412/1992.
- Beydâvî, Nâsuriddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfî'. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5. Cilt. İ'dâd ve Takdim Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1. Basım. ts.
- Bikâî, Burhânuddîn Ebû'l-Hasan İbrahim b. Ömer. *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyi ve 's-süver*. 20. Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kitab el-İslâmî, 1404/1984.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Usûlü*. 1. Cilt. Abdulaziz Hatip. İstanbul: Semerkand, 2. Basım, 2018.
- Birişik, Abdulhamit. "İ'râbü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/376-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Birişik, Abdülhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/281-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bulut, Ali. "Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garîbü'l-Kur'ân, Meânî'l-Kur'ân, İ'râbü'l-Kur'ân) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicrî İlk Üç Asır)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2001), 391- 408.
- Bulut, Ali. *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*. 10. Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Büyük, Enes. "Sahabe Tefsirinde Hakîki İhtilâf Problemi ve Gerçekleri". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 1/51 (Haziran 2019), 107-129.
- Celâluddîn Mahallî & Celâluddin Suyûtî. *Tefsîru'l-Celâleyn el-müeyesser*. Fahrüddin Kabâve. Kahire: Dâr Nevbâr li't-Tabâat, 2003.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1968.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 6. Basım, 1988.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garîbü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/379-380. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Cevherî, Tantâvî. *Cevâhir fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 24. Cilt. Halep: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evladihu el-Mısırî, 1351.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lüğa ve sıhâhi'l-Arabiyye*. Ahmet Abdülğafûr Attâr. 1. Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 3. Basım, 1399-1979.

- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lüğa ve sıhâhi'l-Arabiyye*. Ahmet Abdülğafûr Attâr. 3. Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 3. Basım, 1399-1979.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lüğa ve sıhâhi'l-Arabiyye*. Ahmet Abdülğafûr Attâr. 4. Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 3. Basım, 1399-1979.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lüğa ve sıhâhi'l-Arabiyye*. Ahmet Abdülğafûr Attâr. 6. Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 3. Basım, 1399-1979.
- el-Cezûlî. *el-Mukadimetü'l-cezûliyye fi'n-nahv*. Şaban Abdulvehhap Muhammed. Mekke: Matbaatu Ummi'l-Kurâ, 2003.
- Çetin, Abdurrahman vd. "Fâsıla". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çetin, Mustafa. "Nüzûl Sebepleri". *Diyanet İlmî Dergi* 30/2 (Haziran 1994), 95-120.
- Çöllüoğlu, M. Sami. *Kur'ân'da KDY Kökünün Semantik Yapısı*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019.
- Dahhâk. *Tefsîru'd-Dahhâk*. Muhammed Şükrü Ahmed ez-Zâviyetî. Kahire: Dâru's-Selam, 1419/1999.
- Demir, Mehmet. "Kur'ân'ı Anlamada Garîbu'l-Kur'ân'ın Yeri ve Kurtubî'nin Garîbu'l-Kur'ân'a Yaklaşımı". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (2018), 211-236.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 7. Basım, 2015.
- Divlekçi, Cemalettin. "Tefsirde Yorum Farklılığına Yol Açan Sebepler". *EKEV Akademi Dergisi*, 18/58 (2014), 1-20.
- Duman, M. Zeki, Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Duman, M. Zeki. "Kur'ân-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri". *Bilimname*, 18/2 (2009), 9-50.
- Durmuş, İsmail. "İstisnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/388-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Durmuş, İsmail. "Mecaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/217-220. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Durmuş, İsmail. "Müşterek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/171-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ebû Hayyân el-Endilûsî, Muhammed b. Yusuf eş-Şehid. *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*. 8. Cilt. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ebûssuud, Muhammed b. Muhammed el-Âmâdî. *Tefsîru's-Suud (İrşâdü'l-aklı's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm)*. 9. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâs el-Arabî.
- Elmalı, Hüseyin. Aslan, Şükrü. "Garîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 13/374-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Emîn, Ahmed. *Fecru'l İslâm*. 1. Cilt. Kahire: Matbaatü'l-İtimat, 2. Basım, ts.
- Emîn, İhsan. *Menhecü'n-nakd fi't-tefsîr*. Beyrut: Daru'l-Hâdî, 1. Basım, 1428-2007.
- Erdal, Mesut. "Kur'ân Meallerinde Hakikat-Mecaz İkilemi –Bakara Suresi 54. Ayet Bağlamında-". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2006), 183-198.
- Ferra, Ebû Zekerıyya Yahya b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. 3. Cilt. Beyrut: el-Mezreatü Binâyeti'l İman, 1043/1983.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Misbahu'l-münir fi garibi's-şerhi'l-kebir li'r-rafiî*. Abdülazim eş-Şenâvî.1. Cilt. Kâhire: Dâru'l Meârif, 2. Basım, ts.
- Feyz el-Kâşânî, Molla Muhsin. *Tefsîru's-Sâfi*. 5. Cilt. 3. Baskı. Tahran: Mektebetü's-Sadr, 1379.
- Firûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kub. *el-Kamûsu'l-muhît*. 2. Cilt. Beyrut: Heyetü'l-Mısırî Âmmetü'l-Kitâb, 1399-1979.
- Firûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kub. *el-Kamûsu'l-muhît*. 3. Cilt. Beyrut: Heyetü'l-Mısırî Âmmetü'l-Kitâb, 1399-1979.
- Firûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kub. *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn Abbâs*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, 1412/1992.
- Firûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yâkub. *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-azîz*. 1. Cilt. Muhammed Ali en-Necad. Kahire: yy. 3. Baskı. 1416/1996.
- Habbâzî, Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî. *el-Muğnî fi usûli'l-fikh*. Muhammed Mazhar Bekâ. Mekke: y.y., 1. Basım, 1403/1983.

- Halebî, Ahmed b. Yusuf el-Ma'rûf bi's-Semîn. *ed-Durru'l-mesûn fi ulûmu'l-kitâbi'l-meknûn*. 10. Cilt. Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dımaşk: Dâru'l Kalem, 1437/2016.
- Han, Ebû Tayyib Sıddık b. Hasan b. Ali el-Hüseyn el-Kannûcî el-Buhâri. *Fethu'l-beyân fi mâkâsîtu'l-Kur'ân*. 14. Cilt. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1412/1992.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. *Cevâhîru'l-belâğa fi meânive'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: el-Mektebetü'l Asriyye, ts.
- Hâşimî, Ahmed. *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-lugati'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Hâtimî, Muhyiddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Arabî et-Tâî. *Tefsîru İbn Arabî*. 2. Cilt. Semir Mustafa Rabab. Dâru'l-İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2001.
- Hûrî Abdülilah. *Esbâbu ihtilâfi'l-müfessirîn fi tefsîri âyâti'l-ahkâm*. Kahire: Câmîatu'l-Kahire, Külliyyetü Dâru'l-İlm, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- İbn Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmail. *el-Muhît fi'l-luğa*, Muhammed Hasan el-Yasin. 4. Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb li'l-melâyin, 1. Basım, 1994.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endülüsî. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. 5. Cilt. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tâhrir ve't-tenvîr*. 29. Cilt. Tunus: ed-Dâr et-Tunûsiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. 2. Cilt. Mısır: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1952.
- İbn Cüzeyy, Ebi Kâsım Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*. 1. Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415-1995.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm müsne'den an Rasûlillâhi ve's-sahâbeti ve't-tâbiîn*. 1. Basım. 10. Cilt. Esad Muhammed et-Tayyib. Riyad: Mektebetü Nezar Mustafa el-Baz, 1417/1997.
- İbn Hâcib, Cemalüddin Ebu Amr Osman b.Ömer ed-Devînî en-Nahvî el-Kafiye. *fi'n-nahv*. 1. Cilt. Mekke: Dâru'l-Me'mûn, ts.
- İbn Hişâm, Cemaleddîn. *Muğni'l-lebîb*. Mâzin el-Mubârek-Muhammed Ali Hamdullah. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî. *Ezvâhü'l-mesâlik*. 1. Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. 8. Cilt. Sâmi b. Muhammed es-Selâmet. Riyad: Dâr Tayyibetü li'n-Neşri ve'l-Tevzi', 1420/1999.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Tefsîru garîbu'l Kur'ân*. es- Seyid Ahmed Sakar. Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1394/1978.
- İbn Mâlik, Ebû Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. Abdullah et-Tâi el-Endelüsî el-Ceyyânî. *Şerhü't-teshîl*. 1. Cilt. Abdurrahman es-Seyid. Hicr Yayınevî, ts.
- İbn Mâlik, Ebû Abdullâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdullâh et-Tâi el-Endülüsî el-Ceyyânî. *Şerhü'l-kâfiyetü's-Şâfiye*. 1. Cilt. Abdulmün'im Ahmed Herîdî. Mekke: Dâru'l-Me'mûn, 1402/1982.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mukrîm. *Lisânu'l-Arap*. 1. Cilt. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1119-1707.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mukrîm. *Lisânu'l-Arap*. 2. Cilt. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1119-1707.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mukrîm. *Lisânu'l-Arap*. 3. Cilt. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1119-1707.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mukrîm. *Lisânu'l-Arap*. 4. Cilt. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1119-1707.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mukrîm. *Lisânu'l-Arap*. 5. Cilt. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1119-1707.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mukrîm. *Lisânu'l-Arap*. 6. Cilt. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1119-1707.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhü'l-mufassal*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l Ferec Cemâluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1423/2002.
- İdrîs, Muhammed. *er-Risâle*. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâduhû, 1. Basım, 1358-1940.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb. *Mükaddimetu câmi'i't-tefâsîr*. Ahmed Hasan Ferhat. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1423-2002.
- İmamoğlu, İbrahim Hakkı. *Tefsir ve Kur'ân İlimlerine Dair 100 Kavram/Konu*. İstanbul: Safa Yayın Dağıtım, 2017.

- Kaçar, Halil İbrahim. “Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirilmesi”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (Ocak, 2006), 169-189.
- Kahraman, Ferruh. “Tefsîr Usûlünde İhtilâf Algısının Bazı Çıkmazları ve İhtilâfa Alternatif Bakış Açısı”. *Usul İslâm Araştırma Dergisi*, 12/12 (2009), 131-158.
- Kahraman, Ferruh. *Tefsîrde İhtilâfların Mâhiyeti Çeşitleri ve Sebepleri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Kara, Osman. “Müfessirlerin Sahîh Yorum Farklılıklarının Sebepleri”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11/3 (2011), 73-94.
- Karâfi, Şihâbeddîn. *el-İstiğnâ fî ahkâmî'l-istisnâ*. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Karaman, Hayreddin. vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 2. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Karaman, Hayreddin. vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Karataş, Hasan Hüseyin. *Ana Konuları Ekseninde Kalem Sûresi ve Tefsiri*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Karataş, Ali. “Tefsir İlminde Rivâyet Algısı”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18/1 (2018), 21-57.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. *Tefsîru Kâsımî el-musemmâ mehâsînu't-te'vîl*. Muhammed Fuad Abdülbâki. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabî, 1376/1957.
- Kazvîni, Celâluddîn Muhammed b. ‘Abdurrahman. *el-İzâh fî ulûmi'l-belâga*. 1. Cilt. Kahire: y.y., ts.
- Kesgin, Hafsa. “Mâlîki Mezhebinde Mezhep İçi İhtilâf”. *Diyanet İlmî Dergi*, 56/1 (2020), 13-37.
- Koca, Ferhat. “Has”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/264-267. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Koca, Ferhat. “Mukayyed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/402-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Koca, Ferhat. “Mücmel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/453-454. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Kurtubî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 1. Cilt. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müesseseti'r-Risâle, 1427-2006.
- Kurtubî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 21. Cilt. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müesseseti'r-Risâle, 1. Basım, 1427-2006.
- Kuşçuoğlu, Abdullah. “Ziyâdelik Kavramının Kur'ân ve Arap Dili Açısından Tahlili”. *UMDE Dini Tetkikler Dergisi*, 3/1 (Temmuz, 2020), 159-178.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik. *Tefsîru'l-Kuşeyrî (Tâifu'l-işârat)*. 3. Cilt. Abdullatif Hasan Abdurrahman. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'İlmiyye, 2007.
- Maden, Şükrü. “Şî-İmâmî Müfessirlerin Kur'ân Mesellerine Mezhebî Yaklaşımlarındaki Problemler Üzerine Bir İnceleme”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2/52 (Aralık, 2019), 41-64.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. 16. Cilt. Halil İbrahim Kaçar. İstanbul: Mîzan Yayınevi, 2007.
- Mazhârî, Muhammed Senâullah el-Osmânî el-Hanefî en-Nakşibendî. *Tefsîru'l-Mazhârî*. 9. Cilt. Thk. Ahmed İz ve İnâye. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 29. Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdihhu, 1365/1946.
- Mevdûdî, Ebû'l Âlâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. 6. Cilt. Muhammed Han Kayani. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Molla Ali el-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan el-Haravî. *Tefsîru'l-Molla Ali el-Kârî müsemma envâru'l-Kur'ân ve esrâru'l-furkan*. 5. Cilt. Nâci es-Süeyd. Beyrut: Dâru'Kütübü'l İlmiyye, 1434/2013.
- Mustafa, İbrahim vd. *Mu'cemu'l-vasît*. Mısır: Mektebetu's-Şurûk ed-Devliyye, 1425/2004.
- Namlı, Tuncer. “Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sure Başlıkları: Mukattaa Harfleri”, *Eskiye*, 30 (Bahar, 2015), 85-131.
- Nesefî, Ebû'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Tefsîru'n-Nesefî (Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl)*. 1. Basım. 3. Cilt. Betrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- Okumuş, Mesut. “Kur'an Yorumunda Çok Anlamlı Lafızlara Yaklaşımlar”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3 (Ocak 2003), 27-62.

- Okumuş, Mesut vd. *Tefsir El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *Mu'cemu'l-luğatu'l-Arabîyye el-muâsıra*. 2. Cilt. Kahire: Âlimu'l-Kütüb, 1429/2008.
- Özcan, Esat. *İstisnâ Çeşitleri ve Anlam Yansımaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Özen, Şükrü. "İhtilâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/565-568. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Öztaş, Haşim. "Tefsirde İhtilâf Sebebi olarak Müşterek Lafızlar: Kur' Örneği". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2020), 50-64.
- Râzî, Muhammed Fahrüddin İbnu'l-Allâme Diyâuddin Ömer el-Müştehir bi Hatib er-Rey. *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî el-müştehiru bi't-efsîri'l-kebîr ve mefâtihu'l-gayb*. 30. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Sâbık, Seyyid. *Fıkhu's-Sünne*. 1. Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1414/1993.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. 4. Baskı. 3. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1402/1981.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed. *el-Keşf ve'l-beyân*. 10. Cilt. Thk. Ebî Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Smerkandî, Kemâleddin Abdürrezzak Kâşânîyyus. *Te'vilât-ı Kâşânîyye*. Ali Rıza Doksanyedi. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1987.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. İbrahim. *Umdetü'l-hıffâz*. 3. Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1993.
- Sezgin, İsmail Hakkı. *İcmal ve Kur'an'daki Mücmelin Sünnetle Beyanı*. Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Side, Ali b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam fi'l-luğa*. İbrahim el-Ebyârî. 5. Cilt. Kâhire: Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-Arabîyye, 1. Basım, 1391-1971.
- Suyûtî, Celâluddîn. *ed-Dürü'l-mensûr fi tefsir bi'l-me'sûr*. 14. Cilt. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kâhire: Merkezu Hecer li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât el-Arabîyye ve'l-İslâmiyye, 1424/2003.
- Suyûtî, Celâluddîn. *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1429/2008.
- Süddî el-Ekber, Ebû Muhammed İsmail b. Abdurrahman. *Tefsîru's-Süddî el-ekber*. Muhammed Atâ Yusuf. Mansûra: Dâru'l-Vefa, 1414/1993.

- Sülemî, Ebî Abdurrahman b. el-Hüseyin b. Musa el-Ezidî. *Hakâiku't-tefsir tefsîru'l-Kur'âni'l-azîz*. 2. Cilt. Seyyid İmran. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421-2001.
- Şarkâvî, Ahmed Muhammed. “İhtilâfu'l-Müfessirîn Esbâbuhû ve Davâbituhû”. *Külliyetu Usûli'd-Dîn ve'd-Da'va*, 17 (2004), 232-286.
- Şâşî, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk. *Usul-i Şâşî*. Beyrut: Daru'l-Kitâbu'lArabiyye, 1982.
- Şâtîbî, Ebu İshak İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât*. 3. Cilt. Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân. Suud: Dâru İbn Affân, 1. Basım, 1417/1997.
- Şâtîbî, Ebu İshak İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât*. 5. Cilt. Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân. Suud: Dâru İbn Affân, 1. Basım, 1417/1997.
- Şâyî', Muhammed Abdurrahman b. Salih. *Esbâbü ihtilâfi'l-müfessirîn*. Riyad: Mektebetü Abikan, 1. Basım, 1416-1990.
- Şentürk, İdris. “Kur'ân Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (1997): 233-244.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenniyyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyetimin ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1428/2007.
- Şirbinî, el-Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-Înâneti alâ ma'rifeti kelâmî Rabbinâ'l-Hakîmi'l-habîr*. 4. Cilt. Mısır: Bulak el-Emîriyye, 1285.
- Taberî, Ebî Cafer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 23. Cilt. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kâhire: Dâr Hicr, 1422/2001.
- Tabresî, Ebû Ali el-Fadl b. El-Hasen. *Mecmau'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 10. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mürteda, 1427/2006.
- Tehâvenî, Muhammed Ali b. El-Mevlevî. *Kitâbu keşfi istilâhâti'l-fünûn*. 2. Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- Tekin, Ahmet. “Kur'ân'da Takdim Tehirin Gereçekleri”. *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 1/1 (Ağustos, 2017), 30-44.
- Tekin, Ahmet. *Kur'ân-ı Kerim'de Takdim-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Teymiyye, Takiyyüddîn. *et-Tefsîru'l-kebîr*. 2. Cilt. Abdurrahman Umeyra. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmet b. Abdülhalîm b. Abdüsselâm. *İktidâü's-sırâdi'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*, 1. Cilt. Abdülkerîm b. Nâsır el-Akl. Riyad: Dâr İşbiliya, 2. Basım, 1419-1998.
- Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmet b. Abdülhalîm. *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*. Adnan Zarzûr. Dîmaşk, y.y., 2. Basım, 1392-1972.
- Tûfî, Süleyman b. Abdulkâvîb. Abdülkerîm. *el-İksîr fî ilmi't-tefsîr*. Abdülkâdir Hüseyin. Lübnan: Dâru'l-Evzâi, 2. Basım, 1409-1989.
- Türkmen, Sabri. "Arapçada Çok Anlamlılık ve Kur'ân-ı Kerîm". *Diyanet İlmî Dergi*, 46/2 (2010), 79-96.
- Ugan, Zakir Kadiri. "Gayr-i Dini Rivayetler". Musa Ulak. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2001), 259-289.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 8. Cilt. İstanbul: Zehraveyn, ts.
- Yüksek, Muhammed İsa. "Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsirinin Bilgi Değeri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39 (Haziran, 2019), 173- 198.
- Yüksel, Ahmet. "Arap Dilinde "Meâni'l-Hurûf" İlmine Dair Literatür Çalışmaları". *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (Yaz, 2004), 295-306.
- Yüksel, Ahmet. "Dilbilim Açısından Kur'ân'da Zâid Harfler". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/3 (2004), 171-184.
- Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Hüseyinî. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Abdulfettah el-Halû. 23. Cilt. Kuveyt: et-Turâsu'l- Arabî, 1406-1986.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 2. Cilt. Muhammed Ebu'l-Fâzıl İbrahim. Kahire: Dârü't-Türâs, 3. Basım, 1404-1984.
- Zemahşerî, Ebi'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed. *Esâsü'l-belâğat*, Muhammed Bâsıt Uyûn es-Sûd. 1. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zemahşerî, Ebi'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed. *Esâsü'l-belâğat*, Muhammed Bâsıt Uyûn es-Sûd. 2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zemahşerî, Ebî Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Tefsîru'l keşşâf an hakâiku't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhui't-te'vîl*. 3. Baskı. 19. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârifetü'l-İlmiyye, 1430/2009.

Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâki. *Menâhîlu'l-irfân fî ulûmu'l-Kur'ân*,. 1. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995.

ÖZGEÇMİŞ

Zeliha Mahinur AYDINLATAN 2018 yılında Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 2019 yılında yayınlanan "Çeşmelerde Maşallahın Yeri: Safranbolu Örneği" isimli bir makalesi bulunmaktadır. 2012-2014 yılları arasında Kocaeli Kandıra Müftülüğü'nde, 2015 yılında Karabük Müftülüğü'nde Kur'an Kursu Öğreticisi olarak görev yaptı. 2018 ve 2019 yıllarında Karabük'te Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptı. 2019 yılında Antalya Kepez Müftülüğü'nde Kur'an Kursu Öğreticisi olarak göreve başladı ve halen aynı yerde görevini sürdürmektedir.